

EUROPEAN HUMANITIES STUDIES:
State and Society

EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE:
Państwo i Społeczeństwo

SCIENTIFIC COMMITTEE/ KOMITET NAUKOWY

Ivan Bekh – Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine (Ukraine)
Zlata Boyko – East European Institut of Psychology (Ukraine)
Magdalena Fiternicka-Gorzko – Pomorska Akademia v Slupsku (Poland)
Maria Groenwald - University of Gdańsk (Poland)
Victor Kotsur – Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University by Grygoriy Skovoroda” (Ukraine)
Oleksandr Ljashenko – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)
Ursula Majher-Legaviets – Foundation by Mikolaj Rey (Poland)
Tatiana Martsynkovskaja – East European Institut of Psychology (Germany)
Vladimir Menshikov – Daugavpils University (Latvia)
Katerina Ovcharek – Institute of Positive Psychology (Bulgaria)
Mutlu Parkan – University of Stambul (Turkey)
Janna Petrochko – Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine (Ukraine)
Valentyn Rybalka – East European Institute of Psychology (France - Ukraine)
Oleksandra Savchenko – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)
Irina Simaeva - Polish Academy of Sciences (Poland)
Henryk Sobchuk – Polish Academy of Sciences (Representation in Kiev) (Poland)
Beata Stanishevskaja – Polish Academy of Sciences (Representation in Kiev) (Poland)
Olga Sukhomlynska – Institute of Education, NAPS of Ukraine (Ukraine)
Irina Surina – Pomorska Akademia v Slupsku (Poland)
Hideko Takeyasu – Kyoto Women's University (Japan)
Alexandr Vinogradov – National University of “Kyiv-Mohyla Academy” (Ukraine)
Herbert Gottfried Zoglowek – Pomeranian University, Slupsk (Poland); University of Tromso-Norwegian Arctic University, Alta (Norway)

EDITORIAL BOARD/ KOMITET REDAKCYJNY

Irina Manokha – Chief Editor, Doctor of Science, Professor
Andrzej Mirski – Science Editor, Ph.D., Associate Professor
Gabriele Simoncini – Deputy Editor, Dr., Professor
Wojciech Zhwolinsky – Science and Language Editor (Pol.), EEIP (Ukraine - France)
Natalia Iaremchuk – Science and Language Editor (Pol.), EEIP (Ukraine - France)
Andriy Vornachov – Science and Language Editor (Engl.), EEIP (Ukraine - France)
Daria Arinicheva – Stylistic and Language Editor (Engl.), EEIP (Ukraine - France)
Julia Poliarush – Support Manager, East European Institute of Psychology (EEIP) (Ukraine - France)

Project of cover page and maket-book: **Olexandr Omelyan**

EDITOR/ WYDAWCA:

East European Institute of Psychology (EEIP) / Wschodnioeuropejski Instytut Psychologii
Oddział w Krakowie (Polska) - 30-009 Kraków / Oddział w Kijowie (Ukraina) - 03039, Kijów, Ukraina
str. Holosiivska 13, of. 528-530, 03039, Kyiv, Ukraine

Partnership / Współpraca

Polska Akademia Nauk (Przedstawicielstwo w Kijowie), pl. Defilad 1, 00-901 Warszawa, Poland
Fundacja im. M. Reja, ul. Nad Potokiem 20, 30-830 Kraków, Poland

Peer-reviewed journal / Czasopismo recenzowane

ISSN 2450-6486 European Humanities Studies: State and Society

ISSN 2413-9025 European Humanities Studies

Issue 1, 2025

DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.00>

MODERN EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR
WSPÓŁCZESNA EDUKACJA W WARUNKACH WOJNY

1.

EDUCATION IN WARTIME

EDUKACJA W WARUNKACH WOJNY

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.01>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Andrii BORYSENKO,
Anna ANTONENKO,
Mykola KONDRATIUK,
Vasyl BARDOV,
Oksana PARFIONOVA

The role of current academic performance of medical students in preparation for the final exam: experience in teaching the discipline "Hygiene and Ecology"

ANDRII BORYSENKO, ANNA ANTONENKO, MYKOLA
KONDRATIUK, VASYL BARDOV, OKSANA PARFIONOVA.
The role of current academic performance of medical students
in preparation for the final exam: experience in teaching the
discipline "Hygiene and Ecology". *Current academic performance
plays a crucial role in preparing medical students for final exams. High*

Received 12.20.2024

Peer-reviewed 01.05.2025

Revised version received 03.15.2025

Accepted 03.28.2025

academic achievements during studies are significant predictors of success in the licensing KROK-2 exam, which assesses professional competencies. However, the war in Ukraine has introduced substantial challenges to the educational environment, particularly in medical education, disrupting teaching and learning processes.

***The aim** of this study was to analyze the success of foreign medical students in the KROK-2 exam as a means of improving the effectiveness of the educational process in universities.*

***Materials and Methods.** The study analyzed the academic performance of 6th-year foreign medical students specializing in "Medicine" during the 2023 and 2024 academic years. The subtest results for "Hygiene and Health Care Organization" in KROK-2 were compared with academic marks in the discipline "Hygiene and Ecology."*

***Results and Discussion.** The analysis revealed significant changes in the distribution of grades between 2023 and 2024. The proportion of students achieving higher grades ("B" and "C") increased, while those with lower grades ("D" and "E") decreased. In 2024, a greater number of students took the KROK-2 exam (252 compared to 112 in 2023). Despite this, the average scores in 2024 were generally lower than in 2023, indicating potential challenges in adapting to wartime conditions. Statistical analysis showed a positive correlation between KROK-2 results and both discipline scores and everyday control assessments. The correlation strength was higher in 2024, suggesting that current academic performance and regular assessment more effectively predicted exam success compared to 2023.*

***Conclusions.** There is a positive trend in student performance, with an increase in higher ECTS grades ("A," "B," and "C") and a decrease in lower grades ("D" and "E") in 2024. While the number of students taking the KROK-2 exam increased in 2024, the average scores decreased, indicating a need for further investigation into influencing factors. Efforts should focus on enhancing the preparation of students with lower grades ("C," "D," and "E") to improve overall educational outcomes.*

***Keywords:** medical education, foreign students, education optimization, Learning strategies, student motivation.*

1. Introduction

Current academic performance of medical students plays an important role in their preparation for final exams. High academic performance during studies is an important predictor of success in the final exam. Many authors confirm this finding, noting that students with higher academic performance are usually better prepared for exams [1, 2]. Scientists from around the world analyze different strategies for preparing for exams, pointing out the importance of regular study and current academic performance, emphasizing that students with high academic performance have a higher chance of success in final exams [1, 3]. Rebecca Morris with co-authors point out the importance of systematic study throughout the course to achieve high results in final exams [4].

Over the past decade, Ukraine has confidently established itself as a leading center for obtaining medical education by foreign students. The constant increase in the number of foreign applicants to higher medical education institutions (HMEI) testified to a high level of trust in the Ukrainian educational system and its competitiveness in the international market of educational services [5].

However, the military aggression by the Russian Federation, which began in 2022, has caused significant challenges for the Ukrainian educational environment, particularly in the field of medical education.

In the conditions of war, the Ukrainian HMEI was faced with the task not only of maintaining the education level for foreign students, but also of ensuring its competitiveness in the future. The satisfaction of the customer countries with the results of their citizens' education is one of the key factors in the attractiveness of Ukrainian HMEI [6]. Of particular importance is the level of graduates' mastery of professional competencies that are crucial for their further activities. The discipline "Hygiene and Ecology" plays an important role in this, which forms in future doctors the knowledge and skills necessary to confirm their high professionalism. It is important for future doctors to understand that preventing diseases is much more effective and economically feasible than treating them. According to the World Health Organization, a significant percentage of diseases are associated with non-compliance with the rules of personal and social prevention, as well as the influence of environmental factors [7].

The transition to remote studying has also created difficulties in providing practical training, which is critically important for medical students [8, 13]. In particular, this applies to preparation for the integrated licensing exam KROK-2, which assesses the professional competence of graduates and is a mandatory component of state certification [9, 14, 15].

It is also worth noting that students' motivation to learn is a decisive factor that affects the quality of knowledge acquisition and the formation of necessary skills. It determines the student's ability to overcome difficulties and effectively use their own resources to achieve educational goals [10]. It has been proven that motivation to learn can change under the influence of various factors, including learning conditions, the organization of the educational process and the characteristics of teaching [11, 12, 17]. Understanding these factors allows teachers to influence them to form positive motivation, especially among foreign students who face additional difficulties in adapting to a new educational environment.

Analysis of current student performance is an important tool for assessing the effectiveness of training and preparation for the KROK-2 exam. This is especially relevant in the context of teaching disciplines that form basic professional competencies, such as "Hygiene and Ecology". In modern conditions, research on student performance allows us to identify factors that affect the quality of education and develop recommendations for optimizing the educational process.

This article is aimed at analyzing the current performance of medical students as a key element of their preparation for the final exam using the example of the discipline "Hygiene and Ecology", which is especially important in the context of a changed educational environment due to the war.

The purpose of the study was to analyze the success of taking the KROK-2 exam by foreign students as a tool for improving the studying efficiency at universities.

2. Materials and Methods

The results of the 6th-year foreign students' "Medicine" specialty testing (Hygiene & Health Care Organization subtest scores), conducted on 6 June 2023 and 21 May 2024, along with their academic marks in the discipline Hygiene and Ecology, were analyzed.

Statistical analysis of the obtained results was performed using licensed software MedStat v.5.2 (Copyright © 2003-2019) and Microsoft® Excel® for Microsoft 365 MSO (Version 2305 Build 12.0.6425.1000, 2007) (License Identifier: CWW_0071e48a-250c-4bdb-9013-b8daf357b5e9_b5685e92-c95d-4399-9b83-449d76a26fb6_79f3b2da2f9adcda29). Additionally, the interactive programming environment Jupyter Notebook was utilized for executing Python code and visualizing results. For data processing and analysis, the following Python libraries were employed: Pandas, NumPy, SciPy, Scikit-learn, Matplotlib, and Seaborn.

The normality of the distribution in the study groups was assessed using the D'Agostino-Pearson test (for group sizes $n > 30$) and the Shapiro-Wilk test (for group sizes $n < 30$). In most cases, a normal distribution was established ($p > 0.05$). Since the results obtained over two years were compared, paired comparisons were utilized. Groups with a normal distribution were analyzed using a parametric test (Student's t-test), while groups with a distribution differing from normal were analyzed using a non-parametric test (Wilcoxon's W-criterion (Mann-Whitney U test)).

During the study, the following statistical analyses were performed: calculation of the mean (median), standard deviation, standard error of the mean (median), 95% confidence interval, proportion, and assessment of group independence (χ^2 test). Statistical force was set at 80% with a significant level of 0.05.

3. Results and Discussion

The students were divided into five groups based on their grades in the discipline "Hygiene and Ecology" according to the ECTS scale (Table 1). It was established that academic performance in 2024 was significantly different from that of the 2023 cohort (χ^2 test = 41.82; $p < 0.001$).

A significant decrease is observed in the "E" grade category, dropping from 38.4% in 2023 to 12.7% in 2024. This indicates a reduction in the number of students just barely meeting the minimum requirements. The percentage of students receiving a "D" grade decreased from 26.8% in 2023 to 21.0% in 2024, which might suggest a shift towards higher performance levels. The "C" grade category saw a substantial increase from 22.3% in 2023 to 37.3% in 2024, indicating that more students are performing at a satisfactory level. There was a significant increase in the percentage of students scoring a "B" grade, jumping from 7.1% in 2023 to 22.6% in 2024. This suggests a notable improvement in the number of students achieving above-average results. The percentage of students achieving an "A" grade slightly increased from 5.4% in 2023 to 6.3% in 2024, indicating a minor improvement in top performance.

The change in grade distribution suggests an improvement in students' academic performance in 2024. This is evidenced by several facts, including a significant decrease in the proportion of students with lower grades ("E") and a notable increase in the proportion of students with higher grades ("B" and "C").

These changes may be attributed to improved learning conditions (adaptation to wartime circumstances, shorter power outages, and

Table 1. Distribution of Students by ECTS Grades in the Discipline “Hygiene and Ecology” for 2023 and 2024 (%).

Score in points	Score on a national scale	ECTS scale	2024 (%)	2023 (%)
170-200	Perfectly	A	6.3	5.4
155-169	Fine	B	22.6	7.1
140-155		C	37.3	22.3
125-139	Satisfactorily	D	21	26.8
111-124		E	12.7	38.4
60-110	Unsatisfactorily	FX	-	-
1-59		F	-	-

periodic stabilization of the energy system), which allowed students to better prepare for practical classes. It should also be noted that the number of students taking the KROK-2 exam increased significantly – 252 out of 390 in 2024 compared to 112 out of 440 in 2023 (χ^2 test = 64.57; $p < 0.001$).

The results of the KROK-2 subtest “Hygiene & Health Care Organization” were analyzed, including their mean values (medians), confidence intervals, and comparisons within groups for a single academic year and across groups of the same ECTS cohort between years (Table 2).

Table 2. Comparison of KROK-2 Results for the Discipline “Hygiene and Ecology” in 2023 and 2024 by ECTS Grades.

Discipline ECTS grade	"A"	"B"	"C"	"D"	"E"*	ALL*
2024						
Number of students:	16	57	94	53	32	252
Mean±standard error of the mean	71.5±3.1	66.5±1.3	62.2±1.3	56.5±1.7	51.6±3.1	61.1±0.9
95% confidence interval	64.9-78.2	63.9-69.1	59.7-64.8	53-60	45.2-57.9	59.2-62.3
2023						
Number of students:	6	8	25	30	43	112
Mean±standard error of the mean	74.1±2.3	79.2±3.4	73.1±2.1	75.4±2.5	67.4±1.9	72.0±1.2
95% confidence interval	68.1-80.1	71.1-87.3	68.8-77.4	70.3-80.5	63.5-71.4	69.7-74.4

Note: «*» – distribution differing from normal for «E»(2023) median ± standard error of the median =66.7±2.7 (95% CI 66.7-72.2); «ALL» (2023) = 72.2±1.5 (95% CI 66.7-77.8); «E»(2024) =50.0±4.0 (95% CI 44,4-61,1); «ALL» (2024) = 61.1±1.1 (95% CI 55.6-66.7)

Table shows that the total number of students increased from 112 in 2023 to 252 in 2024. The overall mean score decreased from 72.0 in 2023 to 61.1 in 2024. However, the 95% confidence interval narrowed slightly, indicating a slight improvement in overall consistency of performance across all grades. This comprehensive analysis highlights both the changes in student numbers and performance between 2023 and 2024, showing a general trend of increased participation but lower average scores with varying levels of consistency across different grades.

The number of students achieving a grade “A” increased from 6 in 2023 to 16 in 2024. However, the mean score slightly decreased from 74.1 in 2023 to 71.5 in 2024. There was a significant increase in the number of students receiving a grade “B”, rising from 8 in 2023 to 57 in 2024. Despite this increase, the mean score for this group decreased significantly from 79.2 in 2023 to 66.5 in 2024. The number of students achieving a grade “C” rose from 25 in 2023 to 94 in 2024. The mean score for this grade decreased from 73.1 in 2023 to 62.2 in 2024. The 95% confidence intervals for all above mentioned grades are narrowed, indicating improved consistency in scores. For grade “D”, the number of students decreased from 30 in 2023 to 53 in 2024. The mean score dropped from 75.4 in 2023 to 56.5 in 2024. The number of students achieving a grade “E” decreased from 43 in 2023 to 32 in 2024. The mean score also fell from 67.4 in 2023 to 51.6 in 2024. The 95% confidence interval widened, suggesting greater variability in scores for this grade.

In 2023, no statistically significant differences were observed between most groups ($p = 0.130$ – 0.760), except for the “B” & “E” and “D” & “E” groups ($p = 0.016$ and 0.023 , respectively). In contrast, in 2024, statistically significant differences were observed between most groups ($p < 0.001$ – 0.035), except for “A” & “B” and “D” & “E” groups ($p = 0.120$ and 0.230 , respectively). Overall, in 2024, a decline in the overall KROK-2 results compared to 2023 was observed ($p < 0.001$) (Table 3). The largest decline was noted in the “B”, “C”, and “D” groups. The “E” group also experienced a decrease in mean scores, which may be explained by the influence of external factors (such as learning under wartime conditions and the long-term effects of the pandemic) that negatively affected student outcomes.

For the next academic year, efforts should focus on improving the preparation of students in the “C”, “D”, and “E” ECTS groups for KROK-2. The results of students with an “A” grade remained stable between 2023 and 2024 ($p = 0.523$). This stability may indicate that high-performing students remain equally prepared regardless of external factors, likely due to their strong personal motivation and preparation, which mitigate the effects of changes in learning conditions.

Table 3. Statistical Analysis of KROK-2 Results for 2023 and 2024 by ECTS Grades.

Discipline ECTS grade		All	"A "	"B"	"C"	"D"	"E"
STEP-2 results		STEP-2 (2024)					
"E"	STEP-2 (2023)						<0.0011*
"D"						<0.0012*	
"C"					<0.0012*		
"B"				<0.0012*			
"A "			0.5232				
All		<0.0011*					
Statistical significance (<i>p</i> -value)							

Notes: "1" – comparison conducted using Student's t-test; "2" – comparison conducted using Wilcoxon's W-criterion; "*" – indicates a statistically significant difference.

To prevent unsatisfactory results among students in the KROK-2 licensing exam, an analysis was conducted to identify correlations between KROK-2 results and discipline scores as well as everyday current control scores. In both 2023 and 2024, a positive correlation was established between these variables and KROK-2 performance (Table 4, Figures 1–4).

Table 4. Correlation Between KROK-2 Results and Discipline Scores as Well as Everyday Current Control Scores in 2023 and 2024.

		Parameter	Correlation (<i>R</i>)	<i>p</i> -value	Coefficient of determination
2024	KROK-2	discipline score	0.423	<0.001	0.179
		everyday current control score	0.472	<0.001	0.223
2023		discipline score	0.252	0.007	0.064
		everyday current control score	0.325	<0.001	0.106

There is a moderate positive correlation ($R = 0.423$) between KROK-2 results and discipline scores in 2024. The *p*-value indicates that this correlation is statistically significant ($p < 0.001$). The coefficient of determination (R^2) of 0.179 suggests that approximately 17.9% of the variance in KROK-2 results can be explained by discipline scores.

There is a moderate to strong positive correlation ($R = 0.472$) between KROK-2 results and everyday current control scores in 2024. The p-value shows this correlation is statistically significant ($p < 0.001$). The R^2 of 0.223 indicates that about 22.3% of the variance in KROK-2 results can be explained by everyday current control scores.

In 2023, the correlation between KROK-2 results and discipline scores is weak ($R = 0.252$) but also statistically significant ($p = 0.007$). The R^2 of 0.064 suggests that only 6.4% of the variance in KROK-2 results can be explained by discipline scores. The correlation between KROK-2 results and everyday current control scores is weak ($R = 0.325$) but statistically significant ($p < 0.001$). The R^2 of 0.106 indicates that about 10.6% of the variance in KROK-2 results can be explained by everyday current control scores.

These findings suggest that, in 2024, everyday current control scores better explained the variations in KROK-2 results.

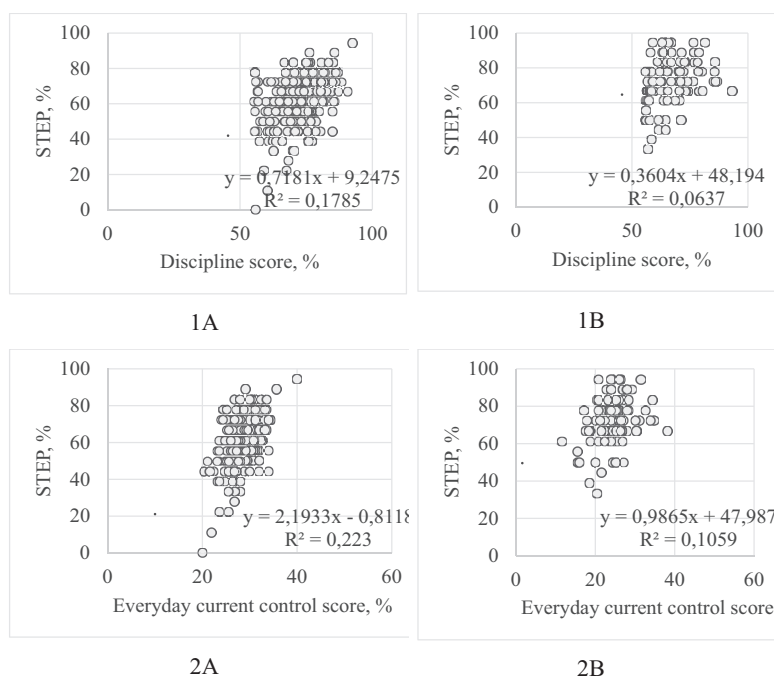

Figure 1. Correlation between discipline scores and STEP-2 results in 2024 (1A) and in 2023 (1B) and correlation between everyday current control scores and STEP-2 results in 2024 (2A) and in 2023 (2B).

4. Conclusions

1. The overall trend from 2023 to 2024 indicates a positive shift in student performance, with increases in higher ECTS grades ("A", "B", and "C") and a decrease in lower grades ("D" and "E"). This improvement might be attributed to numerous factors such as changes in teaching methods, increased student engagement, or better preparation for the exams.

2. There has been a noticeable increase in the number of students in 2024 compared to 2023 (112) across all ECTS grades. However, the mean scores in 2024 (in general 61.1 ± 0.9) are generally lower than those in 2023 (in general 72.0 ± 1.2) for each grade, indicating a slight decline in average performance. The confidence intervals suggest that while the overall consistency in performance has improved slightly, there is more variability within certain grades (notably "D" and "E") in 2024. This could be due to a variety of factors, such as changes in exam difficulty, student preparedness, or other external factors affecting performance. Further analysis would be needed to identify the specific causes.

3. The statistical analysis highlights that while the performance at the highest grade ("A") remained consistent ($p = 0.5232$), there were significant changes in performance for grades "B", "C", "D" ($p < 0.0012$), and "E" ($p < 0.0011$). The overall student performance also saw significant differences between 2023 and 2024 ($p < 0.0011$). This could be indicative of various factors influencing student outcomes, such as changes in curriculum, teaching methods, or student engagement.

4. In both years, there are statistically significant correlations between KROK-2 results and both discipline scores ($p < 0.001$) and everyday current control scores. However, the strength of these correlations (R) is higher in 2024 (0.423-0.427) compared to 2023 (0.252-0.325). This suggests that in 2024, both discipline scores and everyday current control scores were better predictors of KROK-2 results compared to 2023.

References:

1. Atwa, H., Potu, B., Fadel, R., Deifalla, A., Fatima, A., Othman, M., Sarwani, N., & Nasr El-Din, W. (2024). Implementing Formative Assessment in Human Anatomy Practical Sessions: Medical Students' Perception and Effect on Final Exam Performance. *Advances in Medical Education and Practice*, Volume 15, 551–563. <https://doi.org/10.2147/amep.s465384>
2. Mageswaran, N., & Ismail, N. A. S. (2022). Preparing Medical Students for the Final Examinations During the COVID-19 Crisis: A Bumpy Ride to the Finishing Line. *JMIR Medical Education*, 8(1), e31392. <https://doi.org/10.2196/31392>.

3. Bin Abdulrahman, K. A., Khalaf, A. M., Bin Abbas, F. B., & Alanazi, O. T. (2021). Study habits of highly effective medical students. *Advances in Medical Education and Practice*, Volume 12, 627–633. <https://doi.org/10.2147/amep.s309535>.
4. Morris, R., Perry, T., & Wardle, L. (2021). Formative assessment and feedback for learning in higher education: A systematic review. *Review of Education*, 9(3). <https://doi.org/10.1002/rev3.3292>.
5. Mayer, A., Yaremko, O., Shchudrova, T., Korotun, O., Dospil, K., & Hege, I. (2023). Medical education in times of war: a mixed-methods needs analysis at Ukrainian medical schools. *BMC medical education*, 23(1), 804. <https://doi.org/10.1186/s12909-023-04768-2>.
6. Goncharuk-Khomyn, M., Kaliy, V., Pohorilyak, R., Cavalcanti, A., Keniuk, A., Yavuz, Y., & Olena, B. (2023). Impact of war on foreign students' satisfaction with quality of dental and medical education in Ukraine. *Brazilian Oral Research*, 37, e026. <https://doi.org/10.1590/1807-3107bor-2023.vol37.0026>
7. Health risks. World Health Organization (WHO). [cited 2024 December 18]. Available from: <https://www.who.int/teams/environment-climate-change-and-health/air-quality-energy-and-health/sectoral-interventions/ambient-air-pollution/health-risks>. <https://asmepublications.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/medu.14818>
8. Kalyniuk, N. M., Franchuk, V. V., Selsky, P. R., Humenna, N. V., & Hladii, O. I. (2024). Blended form of education as an innovative approach in the training of medical students: The experience of Ukraine. *Educación Médica*, 25(6), 100965. <https://doi.org/10.1016/j.edumed.2024.100965>
9. Ministry of Education and Science (Ukraine). Ukrainian State Center for International Education. Study in Ukraine. 2022 [cited 2024 July 18]. Available from: <https://studyinukraine.gov.ua/en/>
10. Goncharuk, M., Leite Cavalcanti, A., Stoika, O., Hliudzyk-Shemota, M., Boykiv, A., & Deviatko, Y. (2020). Satisfaction with dental and medical education quality among foreign students considering non-native english-speaking origin of the teachers. *Cumhuriyet Dental Journal*. <https://doi.org/10.7126/cumudj.773890>
11. Papastephanou, M. (2023). Coming full circle: A pamphlet on Ukraine, education and catastrophe. *Educational Philosophy and Theory*, 55(1), 77-88. <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2071260>
12. Srichawla, B. S., Khazeei Tabari, M. A., Găman, M.-A., Muñoz-Valencia, A., & Bonilla-Escobar, F. J. (2022). War on Ukraine: Impact on ukrainian medical students. *International Journal of Medical Students*, 10(1), 15–17. <https://doi.org/10.5195/ijms.2022.1468>.
13. Sarkar, S. (2022). Medical students escape war torn Ukraine but face limbo. *BMJ*, o908. <https://doi.org/10.1136/bmj.o908>.
14. Про іспити. ДНП «Центр тестування». [cited 2024 July 18]. Available from: <https://www.testcentr.org.ua/uk/ispyty/potochna-informatsiia/promedychni-litsenziini-ispyty>.

15. Кир'ян, Т. І. (2020). До питання впровадження ліцензійного інтегрованого іспиту з медицини у закладах вищої освіти України. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки", (2). URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3827>.
16. Anna, B., Anna, A., Olena, V., Andriy, B., Mykola, K., Vasyl, B., & Inna, T. (2024). Features of preparation of foreign students for taking objective structured practical (clinical) examinations in a combined learning format. *Medicina Clínica Práctica*, 7(2), 100426. <https://doi.org/10.1016/j.mcpsp.2024.100426>

Transliteration of References:

1. Atwa, H., Potu, B., Fadel, R., Deifalla, A., Fatima, A., Othman, M., Sarwani, N., & Nasr El-Din, W. (2024). Implementing Formative Assessment in Human Anatomy Practical Sessions: Medical Students' Perception and Effect on Final Exam Performance. *Advances in Medical Education and Practice*, Volume 15, 551–563. <https://doi.org/10.2147/amep.s465384>
2. Mageswaran, N., & Ismail, N. A. S. (2022). Preparing Medical Students for the Final Examinations During the COVID-19 Crisis: A Bumpy Ride to the Finishing Line. *JMIR Medical Education*, 8(1), e31392. <https://doi.org/10.2196/31392>.
3. Bin Abdulrahman, K. A., Khalaf, A. M., Bin Abbas, F. B., & Alanazi, O. T. (2021). Study habits of highly effective medical students. *Advances in Medical Education and Practice*, Volume 12, 627–633. <https://doi.org/10.2147/amep.s309535>.
4. Morris, R., Perry, T., & Wardle, L. (2021). Formative assessment and feedback for learning in higher education: A systematic review. *Review of Education*, 9(3). <https://doi.org/10.1002/rev3.3292>.
5. Mayer, A., Yaremko, O., Shchudrova, T., Korotun, O., Dospil, K., & Hege, I. (2023). Medical education in times of war: a mixed-methods needs analysis at Ukrainian medical schools. *BMC medical education*, 23(1), 804. <https://doi.org/10.1186/s12909-023-04768-2>.
6. Goncharuk-Khomyn, M., Kaliy, V., Pohorilyak, R., Cavalcanti, A., Keniuk, A., Yavuz, Y., & Olena, B. (2023). Impact of war on foreign students' satisfaction with quality of dental and medical education in Ukraine. *Brazilian Oral Research*, 37, e026. <https://doi.org/10.1590/1807-3107bor-2023.vol37.0026>
7. Health risks. World Health Organization (WHO). [cited 2024 December 18]. Available from: <https://www.who.int/teams/environment-climate-change-and-health/air-quality-energy-and-health/sectoral-interventions/ambient-air-pollution/health-risks>. <https://asmepublications.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/medu.14818>
8. Kalyniuk, N. M., Franchuk, V. V., Selsky, P. R., Humenna, N. V., & Hladii, O. I. (2024). Blended form of education as an innovative approach in the training of medical students: The experience of Ukraine. *Educación Médica*, 25(6), 100965. <https://doi.org/10.1016/j.edumed.2024.100965>

9. Ministry of Education and Science (Ukraine). Ukrainian State Center for International Education. Study in Ukraine. 2022 [cited 2024 July 18]. Available from: <https://studyinukraine.gov.ua/en/>
10. Goncharuk, M., Leïte Cavalcanti, A., Stoïka, O., Hliudzyk-Shemota, M., Boykîv, A., & Deviatko, Y. (2020). Satisfaction with dental and medical education quality among foreign students considering non-native english-speaking origin of the teachers. *Cumhuriyet Dental Journal*. <https://doi.org/10.7126/cumudj.773890>
11. Papastephanou, M. (2023). Coming full circle: A pamphlet on Ukraine, education and catastrophe. *Educational Philosophy and Theory*, 55(1), 77-88. <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2071260>
12. Srichawla, B. S., Khazeei Tabari, M. A., Găman, M.-A., Muñoz-Valencia, A., & Bonilla-Escobar, F. J. (2022). War on Ukraine: Impact on ukrainian medical students. *International Journal of Medical Students*, 10(1), 15–17. <https://doi.org/10.5195/ijms.2022.1468>.
13. Sarkar, S. (2022). Medical students escape war torn Ukraine but face limbo. *BMJ*, o908. <https://doi.org/10.1136/bmj.o908>.
14. Pro ispyty. DNP «Tsentr testuvannia». [cited 2024 July 18]. Available from: <https://www.testcentr.org.ua/uk/ispyty/potochna-informatsiia/pro-medychni-litsenziini-ispyty>.
15. Kyrian, T. I. (2020). Do pytannia vprovadzhennia litsenziinoho integrovanoho ispytu z medytsyny u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho Seriia: "Pedahohichni nauky"*, № 2. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3827>.
16. Anna, B., Anna, A., Olena, V., Andriy, B., Mykola, K., Vasyl, B., & Inna, T. (2024). Features of preparation of foreign students for taking objective structured practical (clinical) examinations in a combined learning format. *Medicina Clínica Práctica*, 7(2), 100426. <https://doi.org/10.1016/j.mcpsp.2024.100426>

Authors

Andrii BORYSENKO

*DM, Bogomolets National Medical University,
Kyiv, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0211-607X>

E-mail: Andrey-b.07@ukr.net

Anna ANTONENKO

*DM, Bogomolets National Medical University,
Kyiv, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9665-0646>

E-mail: antonenko1985@ukr.net

Mykola KONDRATIUK

PhD, Bogomolets National Medical University,

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-5500-6352>

E-mail: kondratiuk.nikolas@gmail.com

Vasyl BARDOV

DM, Bogomolets National Medical University,

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9846-318X>

E-mail: Andrey-b.07@ukr.net

Oksana PARFIONOVA

PhD, Bogomolets National Medical University,

Kyiv, Ukraine

E-mail: Andrey-b.07@ukr.net

Abstracts

АНДРІЙ БОРИСЕНКО, АННА АНТОНЕНКО, МИКОЛА КОНДРАТЮК, ВАСИЛЬ БАРДОВ, ОКСАНА ПАРФЬОНОВА. **Роль поточної академічної успішності студентів-медиків у підготовці до фінального іспиту: досвід викладання дисципліни "Гігієна та екологія".** Поточна академічна успішність відіграє важливу роль у підготовці студентів-медиків до фінальних іспитів. Високі досягнення під час навчання є важливим предиктором успіху на ліцензійному іспиті КРОК-2, який оцінює професійні компетенції. Проте війна в Україні створила значні виклики для освітнього середовища, зокрема у сфері медичної освіти, порушуючи процеси навчання та викладання.

Мета цього дослідження полягала в аналізі успішності складання іспиту КРОК-2 іноземними студентами-медиками як засобу підвищення ефективності освітнього процесу в університетах.

Матеріали та методи. У дослідженні проаналізовано академічну успішність студентів 6-го курсу спеціальності "Медицина" в 2023 і 2024 навчальних роках. Результати субтесту "Гігієна та організація охорони здоров'я" у складі КРОК-2 порівнювалися з оцінками з дисципліни "Гігієна та екологія".

Результати та обговорення. Аналіз виявив суттєві зміни у розподілі оцінок між 2023 і 2024 роками. Частка студентів з вищими оцінками ("B" і "C") зросла, тоді як кількість студентів із нижчими оцінками ("D" і "E") зменшилася. У 2024 році значно зросла кількість студентів, які склали КРОК-2 (252 проти 112 у 2023 році). Водночас середні бали у 2024 році були загалом нижчими, що свідчить про потенційні труднощі в адаптації до умов воєнного часу. Статистичний аналіз показав позитивну кореляцію між результатами КРОК-2, оцінками з дисципліни та поточними контрольними завданнями. У 2024 році сила кореляції була вищою, що свідчить про більшу ефективність поточної академічної успішності як предиктора успіху в іспиті.

Висновки. Спостерігається позитивна тенденція в успішності студентів із зростанням частки вищих оцінок ("A," "B," "C") та зменшенням частки нижчих ("D" і "E") у 2024 році. Незважаючи на збільшення кількості студентів, які склали КРОК-2, середній бал у 2024 році знизився, що вимагає додаткового аналізу впливових факторів. Сильна кореляція між результатами КРОК-2 та поточними оцінками підкреслює важливість регулярного навчання та контролю. Зусилля мають бути спрямовані на покращення підготовки студентів із нижчими оцінками ("C," "D," "E") для підвищення загальних результатів навчання.

Ключові слова: медична освіта, іноземні студенти, оптимізація освіти, стратегії навчання, мотивація студентів.

ANDRII BORYSENKO, ANNA ANTONENKO, MYKOLA KONDRATIUK, VASYL BARDOV, OKSANA PARFIONOVA. **Rola bieżących wyników akademickich studentów medycyny w przygotowaniach do egzaminu końcowego: doświadczenie w nauczaniu przedmiotu "Higiena i Ekologia".** Bieżące wyniki akademickie odgrywają istotną rolę w przygotowaniu studentów medycyny do egzaminów końcowych. Wysokie osiągnięcia w trakcie nauki są ważnym predyktorem sukcesu na egzaminie licencyjnym KROK-2, który ocenia kompetencje zawodowe. Jednak wojna w Ukrainie przyniosła znaczące wyzwania dla środowiska edukacyjnego, zwłaszcza w zakresie edukacji medycznej, zakłócając procesy nauczania i uczenia się.

Celem badania była analiza wyników egzaminu KROK-2 wśród studentów zagranicznych jako narzędzia do poprawy efektywności procesu edukacyjnego na uniwersytetach.

Materiały i metody. W badaniu przeanalizowano wyniki akademickie studentów 6. roku kierunku "Medycyna" w latach akademickich 2023-2024. Wyniki subtestu „Higiena i organizacja ochrony zdrowia” w egzaminie KROK-2 porównano z ocenami z przedmiotu „Higiena i ekologia”.

Wyniki i omówienie. Analiza wykazała istotne zmiany w rozkładzie ocen między rokiem 2023 a 2024. Wzrosła liczba studentów osiągających wyższe oceny („B” i „C”), podczas gdy liczba studentów z niższymi ocenami („D” i „E”) spadła. W 2024 roku znacznie wzrosła liczba studentów przystępujących do egzaminu KROK-2 (252 w porównaniu do 112 w 2023 roku). Jednocześnie średnie wyniki w 2024 roku były ogólnie niższe niż w 2023 roku, co wskazuje na potencjalne trudności w adaptacji do warunków wojennych. Analiza statystyczna wykazała pozytywną korelację między wynikami KROK-2, ocenami z przedmiotu oraz bieżącymi kontrolami wiedzy. W 2024 roku siła korelacji była wyższa, co sugeruje większą skuteczność bieżących wyników akademickich jako predyktora sukcesu na egzaminie.

Wnioski. Obserwuje się pozytywną tendencję w wynikach studentów ze wzrostem liczby wyższych ocen („A,” „B,” „C”) i spadkiem liczby niższych („D” i „E”) w 2024 roku. Pomimo wzrostu liczby studentów przystępujących do egzaminu KROK-2, średnia ocen w 2024 roku była niższa, co wymaga dalszej analizy czynników wpływających na ten wynik. Silna korelacja między wynikami KROK-2 a bieżącymi wynikami akademickimi podkreśla znaczenie regularnej nauki i kontroli. Należy skoncentrować działania na wsparciu przygotowania studentów z niższymi ocenami („C,” „D,” „E”) w celu poprawy ogólnych wyników kształcenia.

Słowa kluczowe: edukacja medyczna, studenci zagraniczni, optymalizacja edukacji, strategie nauki, motywacja studentów.

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.02>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Ольга БАНІТ

Психологічний супровід освітнього процесу в університетах України в умовах війни

OLGABANIT. Psychological support of the educational process in Ukrainian universities in wartime conditions. *The psychological support of the Ukrainian universities was analyzed. It was found that they pay enough attention to the participants of the educational process in the war conditions. In particular, psycho-corrective, educational, and psychoprophylactic measures are carried out for students, teachers, curators, and employees of the university.*

The range of requests to psychologists was clarified – these are primarily issues related to feelings of safety, loss, trauma, and this is the desire to understand one's psychological problems, to receive help in making an important decision, to establish self-regulation processes; analysis of conflict situations, for example, with parents, friends or misunderstandings with teachers; solving learning problems, such as adaptation to new forms and methods in a new educational environment and a new team, etc. Accordingly, the psychologist's work is diverse in its forms and methods. This includes various socio-psychological trainings (communication,

personal growth, self-regulation, etc.), informational meetings, discussions, lectures, round tables, group consultations. A special role is given to individual consultations for solving personal psychological problems of students and teachers.

The participants of the educational process were offered recommendations on various aspects of self-help: physical, social, emotional, professional, and psychological first aid, advice on self-help in panic attack cases, how to help yourself in stressful situations, how to help yourself in a crisis situation quickly, information about the concept of mental health, about the social component of human health, about preferences and rest, about the correct daily routine. This ensures the solution of specific problems that arise in the process of personality development, contributes to the preservation of mental health, the creation of optimal conditions for harmonious and versatile development, self-realization and self-actualization, as well as the professional development of student youth.

Keywords: *universities, teachers, students, psychological support, psycho-corrective, educational and psycho-prophylactic work, wartime.*

1. Вступ

Військові дії, що відбуваються в Україні, суттєво впливають на психічне й фізичне здоров'я учасників освітнього процесу. Жити, працювати й навчатися в умовах неперервного стресу є нелегким викликом. Постійна загроза для життя і здоров'я, переміщення, обстріли, втрата близьких, зміна повсякденного розкладу, – все це розглядається як порушення психологічної безпеки. Тому проблема психологічного супроводу й підтримки викладачів і здобувачів в університетах України є особливо актуальною нині, в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій сучасних українських науковців показує, що питання психологічного супроводу учасників освітнього процесу досліджуються під різним кутом зору. Зокрема, висвітлено суттєві зміни психоемоційного стану здобувачів і викладачів упродовж дії воєнного стану (І. Булах, М. Слюсаревський, В. Панок, Л. Міхеева,), пошук ресурсів підтримки їхнього ментального здоров'я (Л. Найдьонова, І. Періг, О. Ткачишина, І. Власенко, О. Рева, І. Канюка), виклики, що постали перед психологічною службою під час війни (Л. Ілійчук, В. Фурман, О. Герасимова, Є. Пуховський, Г. Черушева), особливості надання психосоціальної підтримки постраждалим внаслідок війни (Л. Григоровська, В. Федько, Л. Григоровська, О.

Саннікова О. Ткачишина, Л. Пляка). Натомість питання організації системного психологічного супроводу освітнього процесу в умовах війни як необхідної умови забезпечення якості освіти в університетах України залишилося поза увагою дослідників.

Мета статті – на основі аналізу відкритих джерел університетів України виявити ключові напрями психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни.

2. Виклад основного матеріалу

Статистика Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) показує, що потенційний ризик захворіти внаслідок війни на такі психічні розлади, як депресія і посттравматичний стрес, мають понад 8,5 млн українців – це кожний п'ятий. Про це заявив експерт штаб-квартири ВООЗ у Женеві, співголова Референтної групи із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки Фамі Ханна на брифінгу в Укрінформі (Понад 8,5 мільйона українців, 2022).

Слід зауважити, що учасники освітнього процесу по-різному реагують на небезпеку, спричинену війною, що робить цю тему складною для аналізу. Як показують психологічні дослідження, це залежить від індивідуальної реакції особистості на стрес. Встановлено, що під час війни реакція психіки людини буває різною: від помірного і тимчасового стресу, тривоги, депресії та психосоматичних проблем (безсоння, болю в різних частинах тіла) до важких психічних травм, що мають негативні наслідки для здоров'я, включаючи депресію, зловживання психотропними речовинами, ПТСР – посттравматичний стресовий розлад. Водночас можна спостерігати приклади резильєнтності людей, які здатні вистояти, відновитися і навіть психологічно зростати, зміцнюватися після складних життєвих негараздів (Banit, Merzliakova, 2023).

В інструктивно-методичних рекомендаціях МОН наведено перелік реакцій на травмуючі ситуації, що знижують ефективність освітнього процесу: тривожність, емоційний ступор, зниження уваги та концентрації, роздратованість, скарги на здоров'я тощо (Психологічні аспекти, 2022). Ці реакції залежать від низки чинників, таких як досвід, наявність відповідних знань, соціокультурне середовище, підтримка оточуючих тощо. Розуміння цих психоемоційних компонентів важливе для створення сприятливого середовища й ефективної реалізації освітнього процесу у закладах вищої освіти. До вирішення цих питань крім адміністрації долучається психологічні (соціально-

психологічні) служби університетів.

Аналіз діяльності психологічних служб різних університетів показує, що серед іншого вони приділяють достатньо уваги учасникам освітнього процесу. Так, наприклад, на офіційному сайті Полтавського державного аграрного університету є окрема сторінка «Психологічна самодопомога в період військового стану». Учасникам освітнього процесу пропонуються рекомендації щодо різних аспектів самодопомоги: фізичних, соціальних, емоційних, професійних, перша психологічна допомога, поради щодо самодопомоги при панічних атаках, як собі допомогти у стресових станах, як швидко допомогти собі в кризовій ситуації, інформація про поняття психічного здоров'я, про соціальну складову здоров'я людини, про уподобання та відпочинок, про правильний розпорядок дня (Психологічна самодопомога, 2025).

У розділі «Емоційні аспекти самодопомоги» психологи Полтавського державного аграрного університету зазначають, що емоції відіграють важливу роль у нашому мисленні та позначаються на поведінці. Вони допомагають пізнавати навколишній світ. Усвідомлення та розуміння почуттів, які ми переживаємо, є важливим компонентом досягнення емоційного здоров'я і добробуту. Здатність зрозуміти свої емоції сприяє поліпшенню психічного здоров'я людини. Це означає, що увага до емоцій, які людина переживає, може принести користь її добробуту. Усвідомлення того, які емоції здобувач відчуває зараз, може спонукати його до розуміння негативних ситуацій. Переживання позитивних емоцій підвищує психологічну стійкість під час стресу. Тому дотримання рекомендацій допоможе упоратися з негативом і насолодитися позитивними емоціями, досягти здорового психічного стану й добробуту (Емоційні аспекти самодопомоги, 2025).

Психологічна служба Мукачівського державного університету найактуальнішим завданням на сьогодні вважає створення умов для підтримки й зміцнення психологічного здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу. Для вирішення цих завдань співробітники психологічної служби проводять діагностичну, профілактичну просвітницьку роботу, психологічне консультування і психологічну корекцію (Психологічна служба Мукачівського державного університету, 2025).

Активну роботу з підтримки й забезпечення психологічного та соціального супроводу освітньо-виховного процесу студентської молоді у воєнний час проводить психологічна служба Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», а

саме: проводить психолого-педагогічну діагностику студентів, сприяє їх адаптації до нових умов освітньо-виховного процесу згідно з рівнем психічного розвитку; формує психологічну культуру студентів, педагогічних працівників, батьків або осіб, які їх замінюють, консультує з питань психології, її практичного використання в організації освітньо-виховного процесу (Психологічна служба Національного університету «Полтавська політехніка», 2025). Загалом ці напрями діяльності психологічної служби забезпечують також і ефективність реалізації освітнього процесу в умовах війни.

Психологічна служба Сумського державного університету упродовж 2022-2024 років провела низку заходів, серед яких профілактично-просвітницький захід на тему: «Тривожні думки: рекомендації щодо самодопомоги». На занятті студентам для роботи із тривожними думками фахівці психологічної служби рекомендували використовувати певні алгоритми (Психологічна служба, 2025).

Соціально-психологічна служба Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, розвитку і формуванню зрілої професійно орієнтованої особистості здобувача вищої освіти за умови збереження психологічного здоров'я всіх учасників процесу засобами прикладної психології, соціології і соціальної педагогіки. Діяльність Соціально-психологічної служби університету спрямована на допомогу особистості у вирішенні різного роду психологічних проблем, пов'язаних із непростими життєвими ситуаціями, з труднощами у спілкуванні, в родинних стосунках, у здійсненні вибору, визначенні життєвих цілей і задач тощо (Соціально-психологічна служба Університету, 2025).

Психологічна допомога в КНЕУ імені Вадима Гетьмана надається Службою соціальної адаптації та психологічної допомоги. Основним напрямом діяльності цієї служби визначено надання допомоги студентам і викладачам університету у вирішенні психологічних проблем, пов'язаних з навчально-виховним процесом. Наразі спектр запитів до психологів виявився найрізноманітнішим – це бажання розібратися у своїх психологічних проблемах, отримання допомоги у прийнятті важливого рішення, налагодження процесів саморегуляції; аналіз конфліктних ситуацій, наприклад, з батьками, друзями чи непорозуміння з викладачами; проблеми у навчанні, такі як адаптація до нових форм і методів у новому освітньому середовищі та новому колективі тощо.

Відповідно й робота психологів за своїми формами і методами різноманітна. Це проведення групової роботи – різноманітних тренінгів (комунікативних, особистісного зростання, саморегуляції тощо), інформаційних зустрічей, групових консультацій. Особлива роль відводиться індивідуальним консультаціям для вирішення особистих психологічних проблем студентів та викладачів. У багатьох заходах Служба соціальної адаптації та психологічної допомоги опирається на співпрацю зі студентами, реалізуючи їхні ініціативи та пропозиції (Психологічна допомога в КНЕУ, 2025).

Цей перелік можна продовжувати, оскільки практична психологічна допомога учасникам освітнього процесу надається кожним закладом освіти. Детальніше ознайомлення з напрямками діяльності психологічних служб університетів дає можливість виокремити низку рекомендацій, спрямованих на стабілізацію фізичного і психічного стану учасників освітнього процесу, що безпосередньо впливає на успішність навчання в умовах війни.

Насамперед – це індивідуальні консультації. Як зазначається на сайті Лабораторії психології розвитку особистості Національного університету біоресурсів і природокористування України робота з психологом дає можливість позбутися страхів, переживань, відчуття самотності та інших неприємних відчуттів, навчитися самотійно організувати навчальну діяльність та досягати успішних результатів. (Лабораторія психології розвитку особистості, 2025).

Психологічна служба Полтавського державного аграрного університету підготувала рекомендації за такими основними розділами: регулювання емоцій, знаходження позитивного сенсу, розвиток емпатії (Пам'ятка психологічної допомоги, 2025).

Заслуговують на увагу поради, щодо попередження емоційного вигорання в умовах воєнного стану, які пропонує Служба соціальної адаптації та психологічної допомоги імені Вадима Гетьмана:

- Дозуйте отримання інформації.
 - Переживайте неприємності лише по мірі їх надходження.
 - Займайтеся активною діяльністю.
 - Не залишайтеся самі з власними переживаннями. Якщо є можливість, об'єднайтеся із сім'єю та рідними, діліться своїми почуттями.
 - Плануйте майбутнє! (Психологічна допомога в КНЕУ, 2025).
- Ці та означені вище поради допомагають контролювати емоційний

станом в критичних ситуаціях, зберігати спокій і врівноваженість, жити далі і думати про краще майбутнє.

3. Висновки

Аналіз діяльності психологічних служб в університетах України показав, що ключовими напрямками психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни є психокорекційна, просвітницька та психопрофілактична робота з метою забезпечення розв'язання психологічних проблем, пов'язаних з навчально-виховним процесом. Відповідно й робота психологів за своїми формами і методами різноманітна. Це проведення бесід, лекцій та круглих столів психологічного спрямування, інформаційних зустрічей, групових консультацій, соціально-психологічних тренінгів (комунікативних, особистісного зростання, саморегуляції тощо). Особлива роль відводиться індивідуальним консультаціям для вирішення особистих психологічних проблем здобувачів та викладачів. На сайтах багатьох університетів є пам'ятки, що допомагають правильно діяти в кризових ситуаціях. Перспективою подальших досліджень є обґрунтування ефективності залучення міжнародної допомоги й підтримки здобувачів і викладачів, які постраждали під час війни.

References:

1. Banit, O., Merzliakova, O. (2023). Identification the key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *European Humanities Studies: State and Society*, 1(1), 4-23. URL: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.1.01>
2. Емоційні аспекти самодопомоги. (2025). Офіційний сайт Полтавського державного аграрного університету. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/9589/red0emocyniaspektysamodopomogy.pdf>
3. Лабораторія психології розвитку особистості. (2025). Офіційний сайт Національного університету біоресурсів і природокористування. URL: <https://nubip.edu.ua/en/node/4653>
4. Пам'ятка психологічної допомоги в скрутних життєвих обставинах. (2025). Офіційний сайт Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. URL: <http://pnpu.edu.ua/psychological-service>
5. Психологічна допомога в КНЕУ. (2025). Офіційний сайт Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. URL: https://kneu.edu.ua/ua/student_life/psychologichna_sluzhba/
6. Психологічна самодопомога в період військового стану. (2025). Офіційний сайт Полтавського державного аграрного університету. URL: <https://>

- www.pdau.edu.ua/content/psychologichna-samodopomoga-v-period-viyskovogo-stanu
7. Психологічна служба Мукачівського державного університету. (2025). Офіційний сайт. URL: <https://msu.edu.ua/psychologichna-sluzhba/>
 8. Психологічна служба Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». (2025). Офіційний сайт. URL: <https://nupp.edu.ua/page/psiholog.html>
 9. Психологічна служба. (2025). Офіційний сайт Сумського державного університету. URL: <https://sspu.edu.ua/component/tags/tag/psykholohichna-sluzhba>
 10. Психологічні аспекти організації освітнього процесу в умовах воєнного/післявоєнного стану. МОН. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.1.psykholohichni.aspekty.orhanizatsiyi.osvitnoho.protsesu.v.umovakh.voyennoho-pislyavoyennoho.stanu.20.08.2022.pdf>
 11. Понад 8,5 мільйона українців мають ризик психічних розладів через війну. Укрінформ. 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3567887-ponad-85-miljona-ukrainsiv-maut-rizik-psihicnih-rozladiv-cerez-vijnu-vooz.html>
 12. Соціально-психологічна служба Університету. (2025). Офіційний сайт Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. URL: <https://vspu.edu.ua/science/new-style2/education-pchy.php>

Transliteration of References:

1. Banit, O., Merzliakova, O. (2023). Identification the key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *European Humanities Studies: State and Society*, 1(1), 4-23. URL: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.1.01>
2. Emotsiini aspekty samodopomohy. (2025). Ofitsiyniy sait Poltavskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/9589/red0emocyniaspektysamodopomogy.pdf>
3. Laboratoriia psykholohii rozvytku osobystosti. (2025). Ofitsiyniy sait Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia. URL: <https://nubip.edu.ua/en/node/4653>
4. Pamiatka psykholohichnoi dopomohy v skrutnykh zhyttievykh obstavynakh. (2025). Ofitsiyniy sait Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka. URL: <http://pnpu.edu.ua/psychological-service>
5. Psykholohichna dopomoha v KNEU. (2025). Ofitsiyniy sait Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu imeni Vadyma Hetmana. URL: https://kneu.edu.ua/ua/student_life/psychologichna_sluzhba/

6. Psykholohichna samodopomoha v period viiskovoho stanu. (2025). Ofitsiyni sait Poltavskoho derzhavnogo ahrarnoho universytetu. URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/psychologichna-samodopomoga-v-period-viyskovogo-stanu>
7. Psykholohichna sluzhba Mukachivskoho derzhavnogo universytetu. (2025). Ofitsiyni sait. URL: <https://msu.edu.ua/psixologichna-sluzhba/>
8. Psykholohichna sluzhba Natsionalnoho universytetu «Poltavska politehnika imeni Yurii Kondratiuka». (2025). Ofitsiyni sait. URL: <https://nupp.edu.ua/page/psiholog.html>
9. Psykholohichna sluzhba. (2025). Ofitsiyni sait Sumskoho derzhavnogo universytetu. URL: <https://sspu.edu.ua/component/tags/tag/psychologichna-sluzhba>
10. Psykholohichni aspekty orhanizatsii osvithnoho protsesu v umovakh voiennoho/pisliavoiennoho stanu. MON. Instruktyvno-metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii osvithnoho protsesu ta vykladannia navchalnykh predmetiv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity u 2022/2023 navchalnomu rotsi. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.1.psykholohichni.aspekty.orhanizatsiyi.osvithnoho.protsesu.v.umovakh.voyennoho-pislyavoyennoho.stanu.20.08.2022.pdf>
11. Ponad 8,5 miliona ukrainsiv maiut ryzyk psykhychnykh rozladiv cherez viinu. Ukrinform. 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3567887-ponad-85-miljona-ukrainciv-maut-rizik-psihicnih-rozladiv-cerez-vijnu-vooz.html>
12. Sotsialno-psykholohichna sluzhba Universytetu. (2025). Ofitsiyni sait Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. URL: <https://vspu.edu.ua/science/new-style2/education-pchy.php>

The Author

Olga Vasylivna BANIT
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Leading Scientific Worker,
Andragogy Department by Ivan Ziaziun, Institute of
Pedagogical and Adult Education, National Academy of
Pedagogical Sciences of Ukraine,
Professor of Management Department,
Kyiv National Economic University
by Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine
ORCID <http://orcid.org/0000-0001-9002-6439>
E-mail: olgabanit@gmail.com*

Abstracts

ОЛЬГА БАНІТ. Психологічний супровід освітнього процесу в університетах України в умовах війни. Проаналізовано діяльність психологічних служб в університетах України. Виявлено, що вони приділяють достатньо уваги учасникам освітнього процесу в умовах війни. Зокрема, проводяться психокорекційні, просвітницькі та психопрофілактичні заходи для здобувачів, викладачів, кураторів, співробітників університетів.

З'ясовано спектр запитів до психологів – це, насамперед питання, пов'язані з відчуттям безпеки, втрати, а також бажання розібратися у своїх психологічних проблемах, отримання допомоги у прийнятті важливого рішення, налагодження процесів саморегуляції; аналіз конфліктних ситуацій, наприклад, з батьками, друзями чи непорозуміння з викладачами; вирішення проблем з навчанням, таких як адаптація до нових форм і методів у новому освітньому середовищі та новому колективі тощо. Відповідно й робота психологів за своїми формами і методами різноманітна. Це проведення соціально-психологічних тренінгів (комунікативних, особистісного зростання, саморегуляції тощо), інформаційних зустрічей, бесід, лекцій, круглих столів, групових консультацій. Особлива роль відводиться індивідуальним консультаціям для вирішення особистих психологічних проблем здобувачів та викладачів.

Учасникам освітнього процесу запропоновано рекомендації щодо різних аспектів самопомоги: фізичних, соціальних, емоційних, професійних, перша психологічна допомога, поради щодо самопомоги при панічних атаках, як собі допомогти у стресових станах, як швидко допомогти собі в кризовій ситуації, інформація про поняття психічного здоров'я, про соціальну складову здоров'я людини, про уподобання та відпочинок, про правильний розпорядок дня. Це забезпечує розв'язання конкретних проблем, що виникають у процесі розвитку особистості, сприяє збереженню психічного здоров'я, створенню оптимальних умов для гармонійного й різнобічного розвитку, самореалізації та самоактуалізації, а також професійного становлення студентської молоді.

Ключові слова: університети, викладачі, здобувачі, психологічний супровід, психокорекційна, просвітницька, психопрофілактична робота, війна.

OLGA BANIT. Psychologiczne wsparcie procesu edukacyjnego na uniwersytetach Ukrainy w warunkach wojny. Przeanalizowano

działalność służb psychologicznych na uniwersytetach Ukrainy. Stwierdzono, że poświęcają one wystarczającą uwagę uczestnikom procesu edukacyjnego w warunkach wojennych. W szczególności realizowane są działania psychokorekcyjne, edukacyjne i psychoprofilaktyczne skierowane do studentów, wykładowców, opiekunów oraz pracowników uniwersytetów.

Określono zakres zgłaszanych do psychologów potrzeb – są to przede wszystkim kwestie związane z poczuciem bezpieczeństwa, doświadczeniem straty, a także chęcią zrozumienia własnych problemów psychicznych, otrzymania wsparcia przy podejmowaniu ważnych decyzji, ustanowienia procesów samoregulacji. Ponadto analizowane są sytuacje konfliktowe, np. z rodzicami, przyjaciółmi czy nieporozumienia z wykładowcami, a także rozwiązywanie problemów związanych z procesem edukacyjnym, takich jak adaptacja do nowych form i metod w nowym środowisku edukacyjnym i nowym zespole, itd.

W związku z tym praca psychologów charakteryzuje się dużą różnorodnością pod względem form i metod. Obejmuje ona treningi społeczno-psychologiczne (dotyczące komunikacji, rozwoju osobistego, samoregulacji itp.), spotkania informacyjne, rozmowy, wykłady, debaty, konsultacje grupowe. Szczególną rolę przypisuje się konsultacjom indywidualnym, które pozwalają na rozwiązywanie osobistych problemów psychologicznych studentów i wykładowców.

Uczestnikom procesu edukacyjnego zapewniono rekomendacje dotyczące różnych aspektów samopomocy: fizycznego, społecznego, emocjonalnego, zawodowego, pierwszej pomocy psychologicznej, samopomocy w przypadku ataków paniki, technik samopomocy w sytuacjach stresowych, technik samopomocy w sytuacjach kryzysowych, informacje o pojęciu zdrowia psychicznego, o społecznym wymiarze zdrowia człowieka, o preferencjach i odpoczynku, o właściwej organizacji dnia. Działania te pomagają rozwiązywać konkretne problemy pojawiające się w procesie rozwoju osobowości, wspierają zachowanie zdrowia psychicznego oraz tworzenie optymalnych warunków dla harmonijnego i wszechstronnego rozwoju, samorealizacji i samoaktualizacji, a także rozwoju zawodowego młodzieży akademickiej.

Słowa kluczowe: uniwersytety, wykładowcy, studenci, wsparcie psychologiczne, działania psychokorekcyjne, edukacyjne i psychoprofilaktyczne, wojna.

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.03>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Тетяна ОНІЩЕНКО,
Олена КОРНІЄНКО,
Олена РЯБОКОНЬ,
Володимир САЛІОНОВ

Проблема пошуку і впровадження
сучасних інтерактивних технологій як
принцип ефективності реформування
освіти під час ведення активних
бойових дій

TETYANA ONISHCHENKO, OLENA KORNIIENKO, OLENA RYABOKON, VOLODYMYR SALIONOV. **The problem of finding and implementing modern interactive technologies as a principle of effective education reform during active hostilities.** *The article substantiates the expediency of searching for and implementing modern educational technologies, taking into account their effectiveness and efficiency*

in reforming education against the background of active hostilities. The relevance of this problem lies in the fact that the trend of 'life-long learning' as 'lifelong learning' is opposed to the traditional 'lifelong learning' and involves the continuous development of personal effectiveness of today's students, and educational technologies, methods and techniques are designed to provide them with constant access to learning and prepare future professionals to be competitive and proactive in the VUCA world. The use of modern educational tools through the principle of interactivity changes the logic of the educational process (learning does not take place from theory to practice, but from the formation of new experience to its theoretical understanding through application), which meets the requirements of considering several interactive technologies: problem-based learning, organisation of project and research activities, digital technologies, contextual learning, game technologies, technologies for the formation of 4K (critical and creative thinking, cooperation and communication). The potential of interactive educational tools will ensure that future specialists achieve the educational outcomes in demand in the 21st century, develop 'flexible' competences, and professional competitiveness.

Keywords: *innovative educational technologies, modern interactive technologies, problem-based learning technologies, contextual learning technologies, technology for organising project and research activities, 4K forming technologies, digital technologies, game technologies.*

1. Постановка проблеми

Розвиток і реформування сучасної освіти відбувається під впливом бурхливо зростаючого потоку інформації, активного впровадження дистанційних технологій, негативного впливу тотальної цифровізації життя, соціально - економічних чинників, військових конфліктів, пандемії COVID-19. До активного впровадження інноваційних технологій в освіту спонукають ведення активних бойових дій в Україні, окупація частини територій, масова міграція населення, обмеження доступу молоді до освіти, культури.

2. Виклад основного матеріалу

Світовий освітній простір, що стрімко розвивається, визначає необхідність пошуку, відбору та впровадження освітніх технологій з урахуванням їхньої ефективності та результативності в довгостроковому періоді. Тренд «life-long learning» як «навчання

через усе життя», протиставлене традиційному «навчанню на все життя», передбачає постійний розвиток особистої ефективності сьогоденних студентів. Але, використання різноманітних освітніх інструментів не завжди відповідає викликам часу і персональним потребам зазначеної цільової аудиторії.

Готовність до ефективного реагування на проблемні ситуації, що виникають в умовах невизначеності, необхідно розвивати як метакомпетенцію вибору з використанням відповідного пулу освітніх технологій, методів і прийомів [1, с.357]. Таким чином, традиційна технологія навчання, яка побудована на основі класно-урочної системи та пояснювально-ілюстративного способу навчання, не є конкурентоздатною тому, що не є гнучкою і не вчить гнучкості.

Інтерактивні освітні технології (англ. interaction - взаємодія) передбачають активність студентів у процесі навчання, надають можливість конструктивно організувати міжособистісне пізнавальне спілкування та взаємодію суб'єктів, забезпечують інтенсифікацію процесу розуміння та засвоєння, сприяють творчому перетворенню отриманих знань у процесі розв'язання практичних завдань, що націлені на формування залучального, мотивуючого, емоційно-насиченого мінливого середовища і акцентовані на розвиток «гнучких навичок» (soft skills).

Інтерактивне навчання передбачає різницю від традиційної логіки освітнього процесу - навчання не від теорії до практики, а від формування нового досвіду до його теоретичного осмислення через застосування. Відповідно, відбір сучасних освітніх технологій, методів і прийомів через принцип інтерактивності, на наш погляд, відповідає вимогам часу та завданням, що стоять перед освітньою системою [2,с. 2033].

Розглянемо деякі сучасні інтерактивні освітні технології: технологія проблемного навчання, технологія контекстного навчання, технологія організації проектно-дослідницької діяльності, технології формування 4К, digital-технології, game-технології.

1. *Технологія проблемного навчання* має величезний освітній потенціал, проте її педагогічні можливості не використовуються в сучасній освітній практиці повною мірою. Основи проблемного навчання заклав американський філософ і педагог Д. Д'юї [3, с 35]. Проблемне навчання це процес навчання через систему проблемних ситуацій, розв'язання яких передбачає самостійну навчально-пізнавальну діяльність студентів із засвоєння нових знань і способів дії при активній взаємодії викладача і студентів. Реалізація цієї моделі

взаємодії, з одного боку, вимагає від педагога великої педагогічної майстерності та часу, з іншого - спричиняє певні труднощі у студентів, які також витрачають значну кількість часу на осмислення проблемної ситуації та пошуки шляхів розв'язання [4, с. 427-428].

2. *Технологія організації проектно-дослідницької діяльності* міцно зарекомендувала себе в освітній практиці, проте необхідно пам'ятати, що якщо дослідницька діяльність передбачає виконання студентами навчальних дослідницьких завдань із заздалегідь невідомим рішенням, які спрямовані на створення уявлень про об'єкт або явище навколишнього світу під керівництвом викладача, то проектна діяльність передбачає наявність проектного задуму зі створення неіснуючого об'єкта/явища та досягнення вище згаданого задуму студентів, а також створення нових об'єктів та явищ, які не є такими, як вони, і створення нових об'єктів/явищ, які є... Таким чином, підсумком дослідницької діяльності стає здобуття нових знань про наявні об'єкти та явища, а підсумком проектною діяльності - створення нових об'єктів і явищ. Твердження «проект = продукт» справедливе для розуміння специфіки технології організації проектною діяльності. Різноманіття підходів до реалізації проектною діяльності в контексті освітнього процесу дає змогу педагогу оптимально конструювати заняття з урахуванням специфіки проектних завдань і команди проекту. На наш погляд, більшу ефективність демонструє agile-команда, чий дії не блокуються надлишковими регламентами з боку педагога і чия готовність до змін на будь-якому етапі реалізації проектною діяльності є важливішою за початкові установки. Наступним важливим етапом проектно - дослідницької діяльності є етап представлення результатів. Ефективним тут виявляються формати «Печа Куча» (формат «Печа-куча» - це мистецтво представлення коротких доповідей, спеціально обмежених за формою і тривалістю, по суті, міні презентація, супроводжувана 20 слайдами, на кожен з яких відводиться 20 секунд) і «Пітч-презентація» (коротка розповідь, що складається з 100-150 слів або займає одну хвилину, тобто час поїздки ліфтом з потенційним інвестором) про концепцію продукту, проекту, що дає змогу «продати ідею/продукт». Ці формати готують студентів до реального життя і формують навички самопозиціонування для подальшої професійної діяльності.

3. *Digital-технології* являють собою найактуальніший освітній інструмент в умовах прогресуючого виходу в онлайн простір. Ключовими тут є технологія змішаного навчання (англ. blended learning) і модель «Перевернутий клас», які змінюють як свідомість

учасників, так і організаційний формат. Якщо в традиційному навчанні в класі педагог пред'являє/викладає матеріал, а студенти його сприймають і виконують низку дій, спрямованих на засвоєння для подальшого виконання домашнього завдання на закріплення засвоєного вже поза рамками класу, то «перевернуте навчання» задає іншу технологічну тональність. Виклад матеріалу і практичне його відпрацювання міняються місцями, студенти знайомляться з теоретичним матеріалом самостійно до заняття (під час перегляду відеолекцій, інших матеріалів), а в класі педагог підтримує роботу студентів, супроводжує практичну діяльність із засвоєння матеріалу, консультує і пояснює «проблемні місця».

4. *Технологія контекстного навчання* (англ. CBL - context-based learning method) передбачає використання ситуації в контексті, здобуття практичного досвіду фахівця в рамках професійного контексту даної галузі/сфери, розв'язання професійних кейсів [5,с.46]. Зрозуміло, що ця технологія рекомендована насамперед для системи професійної вищої освіти. Водночас вона може бути використана і в системі вищої освіти у вигляді елективів та іншою активністю профорієнтаційного спрямування: позаурочна діяльність та організація подій на розвиток гнучких навичок, що необхідні для професій майбутнього, усвідомлення міжпредметних зв'язків і метапредметних понять і явищ.

5. *Технології 4К* об'єднані, зрозуміло, не лише однією початковою літерою (англ. creative thinking, critical thinking, communication, cooperation), а й новим баченням освіти, викладеним під час Всесвітнього економічного форуму (2015). Суть полягає в наступному: навички ХХІ століття включають фундаментальну грамотність (відповідь на запитання «Як студенти застосовують базові навички для розв'язання повсякденних завдань?»), компетенції (відповідь на запитання «Як студенти відповідають складним викликам?») і якості особистості (відповідь на запитання «Як студенти відповідають мінливому оточенню?»). Поняття фундаментальної грамотності включає мовну, математичну, природничо-наукову, фінансову, культурну та громадянську грамотність, а також ІКТ-грамотність. До значущих якостей особистості належать допитливість, ініціативність, наполегливість, адаптивність, лідерство, соціальна та культурна обізнаність. Але, саме компетенції 4К (критичне мислення, креативність, комунікація, кооперація) становлять ключове ядро навичок ХХІ століття: критичне мислення - уміння аналізувати

події, ставити під сумнів інформацію, яка надходить, формулювати обґрунтовані висновки, виносити власні оцінки, змінювати (за потреби) власні переконання та застосовувати отримані результати для розв'язання проблем; креативне мислення - вміння оцінювати ситуацію з різних боків, генерувати ідеї, нестандартно мислити та висувати незвичні рішення для реалізації ідей, ухвалювати нестандартні рішення та почуватися впевнено за обставин, що змінюються, зокрема, за умов дефіциту ресурсів; комунікація - уміння досягати домовленостей, утримувати власну позицію та узгоджувати позиції інтересантів, уміння захопити аудиторію та донести цінність своєї позиції, «продати ідею»; кооперація - вміння продуктивної взаємодії у спільній діяльності, коли зусилля учасників об'єднуються, а особистий внесок та успішність ролі позначаються на підсумковому продукті й успішності спільного проекту.

6. Величезний освітній потенціал мають *ігрові технології*. Об'єднані різні види ігрових технологій, методів і прийомів у кластер game-технології, оскільки ця назва максимально точно відображає специфіку метафори гри XXI століття і включає стратегію edutainment-навчання (education + entertainment) через розвагу, гейміфікацію як використання ігрових елементів для досягнення неігрових навчальних завдань. Крім того, до вище вказаного кластеру належить окрема технологія оцінювання результатів для формувального оцінювання (PBL модель, англ points - бали, badges - значки, ачивки, leader-boards - рейтингові таблиці, таблиці лідерів), а також різноманітні ігрові формати (онлайн та офлайн): симуляції - імітаційне моделювання, рольові навчальні ігри, ділові ігри, комп'ютерні ігри-тренажери, ігри-тренінги/сюжетні ігри-екшн та настільні ігри на розвиток «гнучких» навичок[6]. При виборі ігрових технологій викладачам доцільно враховувати класифікацію педагогічних ігор (за сферою діяльності, за характером педагогічного процесу, за технікою гри, за предметною областю, за ігровим середовищем) [7,с.148].

Модель організації освітнього процесу через *дидактичну гру* передбачає чотири етапи:

перший - введення ігрового сюжету / постановка ігрового завдання / створення проблемної ситуації;

другий – хід гри, розгортання ігрової дії, проживання проблемної ситуації в її ігровому втіленні, взаємодія студентів з елементами ігрової реальності, один з одним за ігровими правилами;

третій – підбиття ігрових підсумків (оголошення ігрових результатів, підрахунок балів тощо;

четвертий – обговорення з викладачем етапів та результатів гри, ігрових дій та переживань учасників, аналіз ігрової/модельованої ситуації, висновки і навчально-пізнавальні підсумки гри [8,с.133].

Ігрові челенджі допомагають прийняти і адекватно відповісти на життєві ситуації на які здатна реагувати особистість, яка володіє не тільки знаннями, вміннями та навичками, а й сформованими компетенціями.

3. Висновки

Таким чином, застосування сучасних освітніх інструментів через принцип інтерактивності змінить логіку освітнього процесу, забезпечить досягнення майбутніми фахівцями затребуваних у ХХІ столітті освітніх результатів, сформованих «гнучких» компетенцій, професійної конкурентоспроможності.

References:

1. Meyers, E. M., Erickson, I., & Small, R. V. (2013). Digital literacy and informal learning environments: An introduction. *Learning, Media and Technology*, 38(4), 355–367. <https://doi.org/10.1080/17439884.2013.783597>
2. Ries, F., Cabrera, C. Y., & Carriedo, R. G. (2016). A study of teacher training in the United States and Europe. *The European Journal of Social and Behavioural Sciences*, 17(2), 2029–2054.
3. Eastman, J. K., Iyer, R., & Eastman, K. L. (2009). Interactive technology in the classroom: An exploratory look at its use and effectiveness. *Contemporary Issues in Education Research*, 2(3), 31–38.
4. Hoffman, C., & Goodwin, S. (2006). A clicker for your thoughts: Technology for active learning. *New Library World*, 107(9/10), 422–433. <https://doi.org/10.1108/03074800610702606>
5. Borthwick, A. C., & Hansen, R. (2017). Digital literacy in teacher education: Are teachers competent? *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 33(2), 46–48. <https://doi.org/10.1080/21532974.2017.1291249>
6. Kroksmark, T. (2015). Teachers' subject competence in digital times. *Education Inquiry*, 6. <https://doi.org/10.3402/edui.v6.24013>
7. McKnight, K., O'Malley, K., Ruzich, R., et al. (2016). Teaching in a digital age: 7. How educators use technology to improve student learning. *Journal of Research in Technology in Education*, 48(3), 194–211. <https://doi.org/10.1080/15391523.2016.1175856>
8. Jahnke, I., & Norberg, A. (2014). Digital didactics: Scaffolding a new normality of learning. *Higher Education. Visionary Paper for Open Education 2030*, 129–137.

Transliteration of References:

1. Meyers, E. M., Erickson, I., & Small, R. V. (2013). Digital literacy and informal learning environments: An introduction. *Learning, Media and Technology*, 38(4), 355–367. <https://doi.org/10.1080/17439884.2013.783597>
2. Ries, F., Cabrera, C. Y., & Carriedo, R. G. (2016). A study of teacher training in the United States and Europe. *The European Journal of Social and Behavioural Sciences*, 17(2), 2029–2054.
3. Eastman, J. K., Iyer, R., & Eastman, K. L. (2009). Interactive technology in the classroom: An exploratory look at its use and effectiveness. *Contemporary Issues in Education Research*, 2(3), 31–38.
4. Hoffman, C., & Goodwin, S. (2006). A clicker for your thoughts: Technology for active learning. *New Library World*, 107(9/10), 422–433. <https://doi.org/10.1108/03074800610702606>
5. Borthwick, A. C., & Hansen, R. (2017). Digital literacy in teacher education: Are teachers competent? *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 33(2), 46–48. <https://doi.org/10.1080/21532974.2017.1291249>
6. Kroksmark, T. (2015). Teachers' subject competence in digital times. *Education Inquiry*, 6. <https://doi.org/10.3402/edui.v6.24013>
7. McKnight, K., O'Malley, K., Ruzich, R., et al. (2016). Teaching in a digital age: 7. How educators use technology to improve student learning. *Journal of Research in Technology in Education*, 48(3), 194–211. <https://doi.org/10.1080/15391523.2016.1175856>
8. Jahnke, I., & Norberg, A. (2014). Digital didactics: Scaffolding a new normality of learning. *Higher Education. Visionary Paper for Open Education 2030*, 129–137.

Authors

Tetyana ONISHCHENKO

*Candidate of Medical Sciences, Associate Professor,
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3514-8385>
E-mail: oneta_2017@ukr.net*

Olena KORNIENKO

*Candidate of Medical Sciences, Associate Professor,
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5196-7698>
E-mail: furyko@i.ua*

Olena RYABOKON

*Doctor of Medical Sciences, Associate Professor,
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University,
Zaporizhzhia, Ukraine*

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7394-4649>

E-mail: ryabokonzsnu@ukr.net

Volodymyr SALIONOV

*Candidate of Pharmacological Sciences, Associate Professor,
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University,
Zaporizhzhia, Ukraine*

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4914-0509>

E-mail: salionov.vo@zsmu.zp.ua

Abstracts

ТЕТЯНА ОНІЩЕНКО, ОЛЕНА КОРНІЄНКО, ОЛЕНА РЯБОКОНЬ, ВОЛОДИМИР САЛІОНОВ. **Проблема пошуку і впровадження сучасних інтерактивних технологій як принцип ефективності реформування освіти під час ведення активних бойових дій.** У статті обґрунтована доцільність пошуку та впровадження сучасних освітніх технологій з урахуванням їхньої ефективності та результативності під час реформування освіти на тлі ведення активних бойових дій. Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що тренд «life-long learning» як «навчання через усе життя» протиставляється традиційному «навчанню на все життя» і передбачає постійний розвиток особистої ефективності сьогоденних студентів, а освітні технології, методи та прийоми покликані забезпечити їм постійний доступ до навчання і підготувати майбутніх фахівців конкурентоспроможними та проактивними у VUCA-світі. Застосування сучасних освітніх інструментів через принцип інтерактивності змінює логіку освітнього процесу (навчання відбувається не від теорії до практики, а від формування нового досвіду до його теоретичного осмислення через застосування), що відповідає вимогам розгляду кількох інтерактивних технологій: проблемного навчання, організації проектно-дослідницької діяльності, digital-технологій, контекстного навчання, game-технологій, технологій формування 4К (критичного та креативного мислення, кооперації та комунікації). Потенціал інтерактивних освітніх ін-

струментів забезпечить досягнення майбутніми фахівцями затребуваних у XXI столітті освітніх результатів, сформованих «гнучких» компетенцій, професійної конкурентоспроможності.

Ключові слова: інноваційні освітні технології, сучасні інтерактивні технології, технології проблемного навчання, технологія контекстного навчання, технологія організації проектно-дослідницької діяльності, технології формування 4K, digitalтехнології, game-технології.

TATIANA ONISZCZENKO, OLENA KORNIENKO, OLENA RYABOKON, WOŁODYMYR SALIONOW. **Problem poszukiwania i wdrażania nowoczesnych technologii interaktywnych jako zasady efektywności reformowania edukacji w warunkach aktywnych działań wojennych.** W artykule uzasadniono konieczność poszukiwania i wdrażania nowoczesnych technologii edukacyjnych, uwzględniając ich efektywność i skuteczność w procesie reformowania systemu edukacji w warunkach trwających działań wojennych. Aktualność tego zagadnienia wynika z faktu, że koncepcję „life-long learning” jako „nauki przez całe życie” przeciwstawia się tradycyjnej „nauce na całe życie” oraz zakłada nieustanny rozwój osobistej efektywności współczesnych studentów, a technologie, metody i narzędzia w edukacji powinny zapewniać studentom stały dostęp do wiedzy oraz przygotowywać przyszłych specjalistów do bycia konkurencyjnymi i proaktywnymi w świecie VUCA. Zastosowanie nowoczesnych narzędzi edukacyjnych opartych na interaktywności zmienia logikę procesu kształcenia – nauczanie nie odbywa się w schemacie od teorii do praktyki, lecz poprzez kształtowanie nowych doświadczeń, które następnie są teoretycznie analizowane poprzez stosowanie w praktyce. Podejście to odpowiada wymaganiom kilku kluczowych technologii interaktywnych, takich jak: nauczanie problemowe, organizacja działalności projektowo-badawczej, technologie cyfrowe, nauczanie kontekstowe, technologie gier, technologie rozwijające 4K (krytyczne i kreatywne myślenie, kooperację i komunikację). Potencjał interaktywnych narzędzi edukacyjnych pozwala przyszłym specjalistom osiągnąć kluczowe efekty kształcenia wymagane w XXI wieku, a także kształtować tzw. elastyczne kompetencje oraz zwiększać ich konkurencyjność zawodową.

Słowa kluczowe: innowacyjne technologie edukacyjne, nowoczesne technologie interaktywne, technologie uczenia się opartego na problemach, technologia uczenia się kontekstowego, technologia organizacji badań projektowych, technologie tworzenia 4K, technologie cyfrowe, technologie gier.

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.04>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Serhii PANOV,
Raisa KUZMENKO

Training of scientific and technical translation specialists in Higher education institutions during the war in Ukraine

SERHII PANOV, RAISA KUZMENKO. **Training of scientific and technical translation specialists in Higher education institutions during the war in Ukraine.** *The Purpose of the Study.* The purpose of the article is to analyze the peculiarities of training specialists in scientific and technical translation in higher education institutions of Ukraine under martial law. The study aims to identify challenges, adapt educational programs to modern realities, using digital technologies and innovative teaching methods, and assessing the impact of war on the professional training of future translators. *The Research Methodology.* The research methodology of the study uses a mixed methodological approach, based on hermeneutic and comparative methods, which characterize a comprehensive study of the importance of the role of the translator in scientific and technical translation in Ukrainian higher education institutions in the context of war. A thorough study of existing scientific works on the training of translators, language education in times of crisis and the

impact of war on higher education. Scientific Novelty. The scientific novelty of the study is that this research is one of the first studies to comprehensively analyze the adaptation of training of scientific and technical translators in Ukrainian higher education institutions in the context of war. Conclusion. The findings of the study extend the academic discourse on interpreter education by offering new insights into learning strategies adapted to conflict conditions. They show that the war has a major impact on the educational process in Ukraine, which requires adaption of programs, syllabi, teaching methods to the war conditions. The results can be applied not only in Ukraine but also in other regions experiencing conflict or crisis.

Keywords: technical translation, translator, language, war, higher education institutions, Ukraine.

1. The Problem Statement

The full-scale war in Ukraine affected all aspects of life of the Ukrainian people, including education, which plays crucial role in preparing specialists who are so needed to rebuilt and advance various sectors of society. Education is the key to the well-being of society and consistency also increases the efficiency of the economy (Alali, 2011). The training of scientific and technical translation specialists in the conditions of war plays an important role in supporting the development of the country, in the effectiveness of international communication in the scientific, technical, military spheres, information exchange and integration of Ukrainian scientific achievements in the world space. At a time when technology and science are very important for the defense of the country, the role of scientific and technical translation cannot be underestimated. Higher education institutions faced new challenges - to adapt to training in extreme conditions, in conditions of constant sirens and explosions. The issue of professional training of translators for the military-technical, engineering and medical fields, which require accuracy, speed and mastery of specialized terminology, has become especially relevant.

2. The Analysis of Sources and Recent Researches

The war in Ukraine has significantly affected all spheres of life, including science and higher education, as well as the training of specialists for such specific branch as translation/ interpretation. The translation of scientific and technical texts has been the subject of research by many domestic and foreign scholars. Y. Shevelov, I. Kovalyiv, O. Romanyuk,

V. Dobrzhansky, T. Shevchuk, N. Saienko, V. Strilets, D. Karnedi, A. Rothwell, T. Svobodahave, K. Šyjanok made a significant contribution to the development of the translation problem in general and, in particular, the translation of scientific and technical literature.

Among ukrainian scientists, N. Saienko and N. Simkova, should be highlighted. Scientists N. Simkova (2019) in her paper "The Impact of Transdisciplinarity on Sight Translation Training in Scientific and Technical Domains" explained influences of a transdisciplinary approach on sight translation training for future translators and interpreters in scientific and technical fields highlighting integrating knowledge across disciplines enhances students' professional identities and competencies. At the same time V. Strilets (2022) studies the integration of Information and Communication Technologies (ICT) in training future scientific and technical translators showing necessity of educational practices meet market demands. We can not but mention M. Pylypchuk (2020), who examined the problem of matching the professional training of future translators in higher education institutions to the requirements and challenges of the translation services market of Ukraine in today's conditions.

As for foreign investigators we must mention the study of Italian scientists Int, A., & Martín, R. M. (2009) "Translator training and modern market demands" that explains the issue of training specialists whose skills align with demands of contemporary times. The paper of M. Popel et al (2024) present a machine translation system between Ukrainian and Czech, developed as part of a society-wide effort to mitigate the impact of the russian-Ukrainian war on individuals and society. Incorporating such technological solutions into the training programs of Ukrainian higher education institutions could enhance the efficiency and effectiveness of translation specialists during the war. Scientist Mohammed Obeidat proposed a comprehensive training model tailored for interpreters in conflict zones. The model focuses on equipping interpreters with the necessary linguistic, cultural, and ethical competencies to navigate the complexities of war-related scenarios effectively.

We can say that all studies mentioned above help to adopt training programs for the needs of higher education institutions in Ukraine programs in response to the challenges brought about by the ongoing war.

The Purpose of the Article. The purpose of the publication is to explore the impact of the war on training of scientific and technical translation specialists in higher education institutions in Ukraine.

3. The Main Material Statement

The war in Ukraine brought a lot of challenges to educators in training translation specialists. One of the most pressing issues was the disruption of traditional learning environments. Many universities had to switch to online (synchronous and asynchronous) teaching on remote learning platforms such as Google Meet and Zoom to ensure accessibility and continuity of education. This transition led to the adaptation of the content and focus of scientific and technical translation Syllabuses to the conditions caused by the war. The programs included specialized courses on defense industry terminology, crisis communication, and international legal framework. The war caused demand for translation services related to military technology.

We cannot underestimate the pivotal role of technical translation which enables access to the global market and has a significant impact on the global economy and international communication especially during times of war. Besides, “technical translations represent 90% of translations on the global market” (Kingscott, 2002, p.247).

And this is not surprising, as the modern world, with its rapid development of information technology and engineering, is unimaginable without the translation of various industry-specific literature. Most scientific and technical texts, including international standards that are being harmonized, are presented in English. For example, documents such as the Council of the European Union Regulation C411 (1998a), the EU Directive 98/37/EC (Council of the European Union, 1998b), the Council Directive 93/42/EEC (1993), as well as international standards (EN 292-2:1991 and EN 62079:2001) are just a fraction of the documents that companies entering the global market must be familiar with (S. Nikolaeva, 2003, p.273).

It is necessary to point out that the training of scientific and technical translation specialists in higher education institutions during the war in Ukraine was significantly shaped by the integration of technology. Today, “translation practice is inextricably linked to technological advancements, influencing every aspect of translator education”. (Polo, Chelo Vargas, 2023) With the war this process further was accelerated, causing the necessity to adopt digital tools, machine translation to ensure continuity in training. Besides, “teaching technical translation presents unique challenges and expectations, especially as digital tools and resources reshape how both students and professionals approach the topic”. (Grigoraş, 2024) Educational institutions have had to rethink their

approaches, incorporating technology-driven methodologies to address wartime challenges, maintain academic standards, and prepare specialists for the evolving demands of the profession.

The translation of English scientific and technical literature differs from the translation of fiction, magazine, and newspaper articles. (Panov & Kuzmenko, 2024) The primary requirement for scientific and technical translation is the accurate transmission of information. As is it well known, the main challenge in translation is ensuring the correct meaning of each sentence, which often does not correspond to a literal translation. As I. Korunets (2003) noted "the most important defining feature of a scientific and technical text is its cognitive nature and informational richness". And the process of teaching scientific and technical translation from its side "correlates with the stages of practicing translators' professional activity comprising a set of steps aimed at solving particular translation tasks: preparatory, analytical, synthesizing, correction and assessment ones" (Strilets, 2022). Technical translation heavily relies on consistent and accurate terminology management, a skill that must be developed during translation training and through practice. The competencies and skills that translation students need to acquire in order to develop a successful career in the industry have been widely addressed in the Translation Studies literature.

Scientific and technical translation, which is included in the syllabi of translation departments and faculties in Ukraine, aims to introduce students to the system of terms and concepts that will be used in all translation tasks and directly in practice throughout their years of study. Essentially, all terminology is related to terminology, including military, medical and diplomatic. This familiarizes first-year students with translation subjects that are part of the professional training system for translators and interpreters. Therefore, the primary goal is to achieve the following specific objectives: to convey to students the exceptional importance of translation activities in supporting international relations, strengthening mutual understanding between nations and organizations at all levels, supporting scientific and technological progress, as well as global peace. It is also very important to provide students with a comprehensive understanding of the significance and role of interpreters and translators in sustaining daily interactions with the world at the level of state leaders, global organizations such as the UN, the EU, and NATO, as well as numerous business relations between countries and political or other social organizations. To ensure that students understand these

responsibilities fully, it is essential to instill in them “the high standards expected of translators and interpreters as individuals of profound cultural and moral integrity, bearers of their nation’s traditions and culture, patriots of their homeland, and individuals who are disciplined, honest, and courteous. They must always perform their assigned duties in a timely and professional manner, submit their translations as required, and fully and accurately convey the content and distinctive responsibilities of both the source and the recipient” (Korunets, 2008).

Every profession has its own ethical norms and rules of professional conduct that must not be violated. A translator must strictly adhere to established traditions in accordance with the moral code of a technical translator. There cannot be a nationally tinted profession such as a "Ukrainian translator." There is simply the profession of a translator. Thus, a professional translator must adhere to the moral code of a technical translator:

1. A technical translator is a mediator who converts an oral or written text created in one language into a text in another language.

2. The source text for a technical translator is inviolable. A technical translator has no right to alter, shorten, or expand the text at their discretion unless the client has specifically requested adaptation, summarization, additions, or similar modifications.

3. In some cases, during consecutive or simultaneous interpreting, a technical translator assumes diplomatic functions (e.g., in international negotiations). If these diplomatic functions are officially recognized, the translator has the right to deviate slightly from the accuracy of the original text to facilitate diplomatic relations and prevent complications. However, they are not obligated to advocate for any particular party's interests (Panov, 2015).

It should be noted that in the training of specialists in scientific and technical translation, a very important aspect is psychological and emotional resilience, considering that translators have to work in difficult conditions, even in wartime, where attention and accuracy are essential. They have to quickly adapt to changes, maintain composure in stressful situations, and take responsibility for conveying specialized terminology, as mistakes can lead to critical consequences. Students preparing for this profession have to study under challenging circumstances – spending nights in bomb shelters, constantly hearing air raid sirens and explosions. However, despite all the hardships brought by the war, students continue their studies, adapting to such conditions. They have to master new terminology related to military technology and the realities of war, train

their endurance, and remain calm. An important part of their training is the development of critical thinking, the ability to process large amounts of material for translation and communication effectively. These demand of the world puts forward the necessity of a modern, competency-based approach to education. There is an urgent need to develop new competencies. "The emergence of a competency-based approach to teaching and learning is a result of the social changes we have been experiencing over the past decades" (Basilotta-Gómez-Pablos, 2022). Translators must continuously adapt to changes of rapidly developing world, acquiring new skills that ensure their effectiveness in different environments, and in this case, in wartime conditions.

4. The Results of the Research

The ongoing war in Ukraine has significantly impacted the training of scientific and technical translation specialists in higher education institutions. The research findings indicate that universities have faced substantial challenges, yet they have also demonstrated remarkable resilience in adapting to the new realities.

The situation that has unfortunately developed in Ukraine requires expanding connections to seek support on the international stage and cooperation with foreign partners. Translators/interpreters play an extremely important role in this process, as translation demands not only a high level of proficiency in a foreign language but involves capturing the nuances of both languages and cultures to facilitate effective communication. An example could be the meeting between the President of Ukraine, V. Zelensky and the President of the United States, D. Trump. In such high-level discussions, the role of the interpreters, is crucial. **Interpreters** participate in official meetings and summits, contribute to information campaigns, and often work on a volunteer basis. Thanks to the work of translators, the world can receive more up-to-date and reliable information about the events taking place in Ukraine and provide the support that is so urgently needed now.

In today's world, the profession of a translator is recognized as one of the most prestigious and essential, as it enables people in the contemporary globalized world to communicate and collaborate. Educational institutions face the challenge of training high-quality translators, providing them with deep knowledge of foreign languages and developing modern competencies that are crucial for being competitive in this globalized world.

The translation of scientific and technical literature occupies a distinct domain within the field of translation, fundamentally differing from other types of text translation due to its specific lexical, morphological, grammatical, and stylistic features.

In wartime, a translator has specific professional responsibilities and duties, which include:

1. Summarizing and compiling reports based on the testimonies of prisoners of war, statements from defectors, and confessions obtained from captured enemy personnel.
2. Preparing daily reports on foreign press coverage regarding the course of military operations on land, at sea, and in the air against enemy forces. This includes continuous monitoring and summary translation of foreign news agency reports on battles, casualties of both allied and enemy troops, and media reactions to major conflicts.
3. Translating reports on the international community's response to violations of the Geneva Conventions concerning the treatment of prisoners of war and civilians in occupied territories.
4. Translating instructions for the use of captured enemy weapons, ammunition, medical supplies, and other military equipment.

5. Conclusions

The war in Ukraine has deeply affected the training of specialists in scientific and technical translation. Higher education institutions have risen to the challenge of the war and adapted to the new conditions. By using digital tools, updating curricula according to the demands of wartime, providing psychological support, and strengthening international cooperation, instructors continue to deliver high-quality educational services and train professionals in both oral and written translation. They are preparing students to make an effective contribution to strengthening Ukraine's resilience and its post-war recovery.

The training of specialists in scientific and technical translation during wartime is one of the most crucial tasks for higher education institutions in Ukraine. Translators play an indispensable role in international communication, information exchange, and the integration of Ukrainian scientific achievements into the global space. Their work is directly essential for supporting the country's development, ensuring accuracy and efficiency in communication within scientific, technical, and military fields.

References:

1. Alali, W. Y. (2011). The contribution of education to economic development (MPRA Paper No. 115614). Munich Personal RePEc Archive. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/115614/>
2. Basilotta-Gómez-Pablos, V., Matarranz, M., Luis-Alberto Casado-Aranda, L.-A., & Otto, A. (2022). Teachers' digital competencies in higher education: A systematic literature review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 19, 8. <https://doi.org/10.1186/s41239-022-00347-0>
3. Int, A., & Martín, R. M. (2009). Translator training and modern market demands. *Perspectives*, 13(2), 132–142. <https://doi.org/10.1080/09076760508668982>
4. Grigoraș, C.-P. (2024). Teaching technical translation in the digital era: Challenges and expectations. *Romanian Journal of English Studies*, 21, 124. <https://doi.org/10.2478/rjes-2024-0012>
5. Panov, S. F. (2015). Teoretyko-metodychni zasady profesiynogo formuvannya tekhnichnykh perekladachiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological principles of professional training of technical translators in higher education institutions]. ". [Monograph]. TOV "NVF "Slavutych-Delphin", pp. 137-138.
6. Karnedi, D. (2015). Translating economics textbooks: a case study of epistemicide. *TEFLIN Journal*, 26(1), 59-84. <http://dx.doi.org/10.15639/teflinjournal.v26i1/59-84>
7. Kingscott, Geoffrey. (2002). Technical translation and related disciplines. *Perspectives: Studies in Translatology*. 10. 247-255. 10.1080/0907676X.2002.9961449
8. Korunets, I. V. (2008). Introduction to Translation Studies. Vinnytsia: Nova Knyha.
9. Panov, S., & Kuzmenko, R. (2024). Modern philosophy of technical translation: New horizons of research and practical application. *The Scientific, Technical and Social Ecosystems*, 1(9), 20-26. <https://doi.org/10.56378/SPRK20240927>
10. Polo, L., & Chelo Vargas, C. (2023). Translation technology and ethical competence: An analysis and proposal for translators' training. *Languages*, 8(2), 93. <https://doi.org/10.3390/languages8020093>
11. Popel, M., Poláková, L., Novák, M., Helcl, J., Libovický, J., Straňák, P., Krabač, T., Hlaváčová, J., Anisimova, M., & Chlaňová, T. (2024). Charles Translator: A machine translation system between Ukrainian and Czech. In *Proceedings of LREC-COLING 2024* (pp. 3038–3045). ELRA Language Resource Association, pp. 3038–3045 <https://doi.org/10.XXX/YYYY>
12. Pylypchuk, M. (2020). Translation students' professional training compared to modern market demands. The proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference 'Overcoming Language and Communicative Barriers: Education, Science, Culture, pp.242-245 URL: <https://er.nau.edu.ua/collections/c2b0c355-6b2f-4091-bb9a-39eb29fbc692>
13. Nikolayeva, S. Yu. (Ed.). (2003). General European recommendations on language education: Learning, teaching, assessment. [Zahalnoievropeyskyi rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia]. Kyiv: Lenvit.

14. Saienko, N. & Simkova, I. (2019). The impact of transdisciplinarity on sight translation training in scientific and technical domains. *Advanced Education*, 11, 46-54. DOI: 10.20535/2410-8286.164697
15. Strilets, V. (2022). ICT-based translation strategies of prospective scientific and technical translators. *International Journal of Philology*, 13(2).

Authors

Serhii PANOV

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Candidate of Technical Sciences,
Professor the Department of Germanic Languages,
Ukrainian State Dragomanov University,
Kyiv, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4200-7270>
E-mail: panovsf@ukr.net*

Raisa KUZMENKO

*Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Senior Lecturer, Department of Foreign Languages,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",
Kyiv, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4881-1879>
E-mail: raisa.kuzmenko.kiev@gmail.com*

Abstracts

СЕРГІЙ ПАНОВ, РАЙСА КУЗЬМЕНКО. Підготовка фахівців науково-технічного перекладу у вищих навчальних закладах під час війни в Україні. Мета дослідження. Метою статті є аналіз особливостей підготовки фахівців з науково-технічного перекладу у вищих навчальних закладах України в умовах воєнного стану. Дослідження спрямоване на виявлення викликів, адаптацію освітніх програм до сучасних реалій, використання цифрових технологій та інноваційних методів навчання, оцінку впливу війни на професійну підготовку майбутніх перекладачів. Методологія дослідження. У методології дослідження використано змішаний методологічний підхід, що ґрунтується на герменевтичному та компаративному методах, які характеризують

комплексне вивчення важливості ролі перекладача науково-технічного перекладу в українських закладах вищої освіти в умовах війни. Ретельне вивчення існуючих наукових праць, присвячених підготовці перекладачів, мовній освіті в умовах кризи та впливу війни на вищу освіту. Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є одним із перших досліджень, у якому комплексно проаналізовано адаптацію підготовки науково-технічних перекладачів у вищих навчальних закладах України в умовах війни. Результати. Результати дослідження розширюють академічний дискурс з питань освіти перекладачів, пропонуючи нові уявлення про стратегії навчання, адаптовані до кризових умов. Показують, що війна має великий вплив на освітній процес в Україні, який вимагає адаптованості до умов війни навчальних програм, силабусів, методів викладання. Результати можуть бути застосовані не тільки в Україні, а й в інших регіонах, що переживають конфлікти або кризи.

Ключові слова: технічний переклад, перекладач, мова, війна, вищі навчальні заклади, Україна.

SERGII PANOV, RAIISA KUZMENKO. **Kształcenie specjalistów w zakresie tłumaczenia naukowo-technicznego na uczelniach wyższych podczas wojny w Ukrainie.** Cel badania. Celem niniejszego artykułu jest analiza specyfiki kształcenia specjalistów w zakresie tłumaczenia naukowo-technicznego na ukraińskich uczelniach wyższych w warunkach stanu wojennego. Badanie koncentruje się na identyfikacji wyzwań, dostosowaniu programów edukacyjnych do współczesnych realiów, wykorzystaniu technologii cyfrowych oraz innowacyjnych metod nauczania, a także ocenie wpływu wojny na przygotowanie zawodowe przyszłych tłumaczy. Metodologia badawcza. Metodologia badania opiera się na podejściu metodologicznym o charakterze mieszanym, które opiera się na metodach hermeneutycznej oraz komparatywnej, charakteryzujących się kompleksową analizą roli tłumacza naukowo-technicznego w ukraińskich instytucjach szkolnictwa wyższego w warunkach wojny. Szczegółowa analiza dostępnych prac naukowych dotyczących kształcenia tłumaczy, edukacji językowej w sytuacjach kryzysowych oraz wpływu wojny na szkolnictwo wyższe. Nowatorski charakter badania. Nowatorskość niniejszego badania polega na tym, że stanowi ono jedno z pierwszych badań, w którym kompleksowo przeanalizowano adaptację kształcenia tłumaczy naukowo-technicznych na ukraińskich uczelniach wyższych w warunkach wojny. Wyniki. Wyniki badania poszerzają akademicki dyskurs

dotyczący kształcenia tłumaczy, proponując nowe podejście do strategii dydaktycznych dostosowanych do warunków kryzysowych. Wykazują one, że wojna znacząco wpływa na proces edukacyjny w Ukrainie, który wymaga modyfikacji programów nauczania, sylabusów oraz metod dydaktycznych w celu ich dostosowania do realiów wojennych. Wyniki mogą znaleźć zastosowanie nie tylko w Ukrainie, ale także w innych regionach dotkniętych konfliktami lub kryzysami.

Słowa kluczowe: tłumaczenie techniczne, tłumacz, język, wojna, uczelnie wyższe, Ukraina.

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.05>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Катерина ХОМЕНКО,
Олексій ХОМЕНКО,
Ярослава ХИЖНЯ

Толерантність як професійна компетентність лікаря*

KATERYNA KHOMENKO, OLEKSI KHOMENKO, YAROSLAVAKHYZHNYA. **Tolerance as a professional competence of a doctor.** *Modern medical education gradually renounces the traditional model of education with the predominance of knowledge accumulation and transforms into a personality-oriented model, in which the future physician forms the ability to solve non-typical professional tasks, to creative thinking and to realizing the humanistic principle: to treat the patient, not the disease. In connection with this, a special role in the system of medical education tolerance acquires significance as a professional competence, which is formed on the personal qualities of future specialists who are able to meet the challenges of time, especially in the conditions of hostilities.*

Keywords: *medical education, professional competence of a doctor, tolerance, humanistic principle, personal qualities of a specialist.*

Received 02.27.2025
Peer-reviewed 03.05.2025
Revised version received 03.15.2025
Accepted 03.28.2025

1. Постановка проблеми

Толерантність традиційно розуміється «терпимість до іншого роду поглядів, вдач, звичок». «Толерантність необхідна по відношенню до особливостей різних народів, націй і релігій. Вона є ознакою впевненості в собі і усвідомлення надійності своїх власних позицій, ознакою відкритого для всіх ідейної течії, яка не боїться порівняння з іншими точками зору і не уникає духовної конкуренції» [1, с. 397].

Останнім часом ведуться розмови про європейський вимір освіти, під яким розуміють потребу виховання у молоді почуття європейської тотожності, вироблення позицій толерантності, солідарності, шанування прав людини, умінь додержуватися демократії, формування доброзичливого ставлення до іммігрантів та етнічних меншин, пошук плюралістичної і полікультурної моделі освіти.

У соціально-педагогічній науці розглядаються різні напрямки розвитку толерантності в процесі особистісного і професійного становлення студента: гендерна, расова і національна толерантність, толерантність по відношенню до інвалідів, релігійна толерантність, політична, освітня толерантність. Майбутній лікар повинен володіти вмінням прояви толерантності в різних сферах. А тому, перед системою вищої медичної освіти гостро постає питання не тільки про зміст й структуру підготовки фахівців нового рівня, а перш за все про формування особистісних якостей майбутніх фахівців, здатних відповідати викликам часу, особливо в умовах бойових дій.

2. Виклад основного матеріалу

Розвиток толерантності як професійної компетентності повинен відбуватися з метою формування міжособистісних відносин у душі терпимості, ненасилля, поваги один до одного, солідарності, розуміння нерозривного зв'язку прав людини і підтримання миру.

Слушною є думка П. Бабенко [2] про те, що у медичній освіті є два погляди на людину: природничо-науковий і гуманітарний. Природничо-науковий погляд пояснює закономірності, узагальнює різноманітність, а гуманітарний – розрізняє унікальне та одиничне. У медичній освіті наголошується на підготовці фахівця для медичної практики як гуманітарної сфери діяльності, що формує розуміння унікальності й неповторності пацієнта та його життєвої історії.

Вища освіта, й особливо медична, є ключовою ланкою у розвитку всієї системи освіти, її основу створює спрямованість на толерантність, покликана виховувати духовно багату особу, здатну розуміти різноманітність культур, жити в злагоді з іншими народами, мирно вирішувати будь-яку конфліктну ситуацію, вибудовувати міжособистісні комунікації в умовах діалогу культур.

Актуалізація ідей толерантності у процесі професійної освіти спрямована на вирішення проблем, пов'язаних із соціальними, культурними, політичними та міжособистісними стосунками, з конструктивним регулюванням конфліктів.

У рамках розглянутих проблем [2] обґрунтована теоретико-методологічна основа толерантності як професійної компетентності у контексті аксіологічного й компетентнісного підходів.

Толерантність як професійна компетентність лікаря визначається у контексті розгляду його діяльності у системі «людина–людина», є необхідним внутрішнім регулювальником спілкування та поведінки особи у полікультурному освітньому середовищі, що формує навички спілкування та діалогу з людьми різних національностей і віросповідань, забезпечує певний тип стосунків, який виявляється в особистих діях на основі таких критеріїв толерантності: когнітивному, ціннісному, цільовому і поведінковому.

Як про це стверджують вітчизняні (Н. Болюбаш [3], Я. Кульбашна [4], І. Радзівська [5]) й польські (С. Берган [6], А. Почтовський [7], М. Сідор-Жадковська [8], Я. Яжвяк [9]) вчені, одним з основних завдань професійної освіти є формування ключових компетентностей, необхідних для будь-якої професійної діяльності. Експерти Ради Європи наголошують на ключових компетентностях, яких повинні набути сучасні випускники усіх вищих навчальних закладів професійної освіти:

- соціальних – брати участь в ухваленні спільних рішень, функціонуванні та покращанні демократичних інститутів, урегульовувати конфлікти ненасильницьким шляхом;
- комунікативних – толерантність, уміння спілкуватися;
- міжкультурних – розуміння один одного й відмінностей, здатність жити з людьми різних культур, мов, релігій;
- інформаційних – володіння комп'ютерною грамотністю, здатність оволодіти новими технологіями в професійній галузі;
- навчальних – здатність навчатися впродовж усього життя, що є основою безперервної професійної освіти.

Загальновизнаним, як вважає С. Бухальська [10, с. 87], є поділ компетенцій на загальні та професійні (спеціальні). Загальні компетенції – це ті, які необхідні для успішної діяльності як у професійній, так і позапрофесійній сферах, наприклад, уміння працювати з літературою, використання інформаційних джерел, культура спілкування, ораторські здібності. Професійні або спеціальні компетенції – це ті, які необхідні для здійснення професійної діяльності. Вони поділяються на діяльнісні компетенції (наприклад, підготувати і провести заняття з конкретної теми, зібрати дані про пацієнта, надати йому невідкладну допомогу) та особистісні компетенції (особистісні якості, наприклад, милосердя, доброчинність, підтримка пацієнта, толерантність, відповідальність щодо обраної професії тощо).

Польські вчені, а саме: М. Армстронг [11, с. 153] пропонує поділ компетентностей на м'які (*miękkie*) – поведінкові, соціальні та тверді (*twarde*) – знання та практичні навички; Г. Філіпович [12, с. 36–37] пропонує такий функціональний поділ компетентностей на особистісні (рівень цих компетентностей впливає на загальну якість завдання – визначає швидкість, адекватність та надійність результатів), соціальні (ці компетентності визначають ефективність співробітництва, спілкування, впливу на інших людей), організаційні (компетентності, що визначають ефективність організації роботи, управління працівниками, стратегічного планування), професійні (компетентності, що визначають ефективність завдань конкретної галузі знань); А. Почтовський [7, с. 36, 260–271] виділяє основні компетентності – компетентності, необхідні для правильного виконання певної роботи та роздільні компетентності – компетентності, що дозволяють відрізнити досвідченого працівника від інших. Подаючи зразковий комплекс компетентностей, А. Почтовський [7] до основних компетентностей відносить: професійне знання, уміння вирішувати проблеми, комунікація, користування послугами радників, а до роздільних компетентностей – лідерство, емпатію, готовність до навчання, толерантність до неоднозначності, креативність, орієнтацію на майбутнє; М. Сідор-Жадковська [8, с. 22–24] виділяє основні компетентності – здатність виконувати свою роботу на належному рівні, а також особистісні, тобто ті, що характеризують конкретного фахівця та вирізняють його серед інших.

Сукупність компетентностей в освіті в цілому представлена ієрархічною системою, рівні якої складають: ключові компетентності

(базові), загальногалузеві компетентності, спеціальні компетентності. Компетентнісний підхід у професійній (медичній) освіті спрямований не лише на професійну діяльність, але й на поведінку, спілкування, формування особистісних якостей фахівця, прагнення до самоосвіти [10].

Завдяки цьому, як наголошує К. Адиширін-Заде [13], педагог зобов'язаний доносити до майбутніх медиків не лише знання, а й виховувати у них світогляд, що відповідає неординарним завданням майбутньої професії; формувати клінічне мислення. Вчити застосовувати закони діалектики у практичній діяльності, критично сприймати реалії буття, давати їм власну оцінку, не приховувати своїх переконань, залишаючись при цьому принциповим.

Такий підхід обумовлює підготовку майбутнього лікаря, що полягає у визнанні особи людини як вищої соціальної цінності, повазі її прав і свобод, у своєрідності, орієнтації на особу студента як на мету, об'єкт, суб'єкт, результат і показник ефективності виховання, опорі на виховання як на сукупність знань про людину, на природний процес саморозвитку особи, що формується, на основі закономірностей цього процесу, відкритій для сприйняття нового досвіду, здатна на творчий і відповідальний вибір у різних життєвих ситуаціях. Процеси модернізації вищої медичної освіти орієнтовані на створення умов для повноцінного розвитку особових функцій усіх суб'єктів освітнього процесу.

Медичний працівник повинен перейти до моделі співпраці, лікареві необхідно перетворитися на слухача. Тому уміння слухати є одним із найважливіших умінь лікаря-професіонала. Якщо раніше пацієнт повинен був дотримуватися медико-діагностичної схеми, то зараз лікар і пацієнт повинні намагатися разом зрозуміти історію життя пацієнта. Сьогодні практичній медицині необхідно розширювати своє поле зору: хворого не потрібно розуміти як носія якогось хворого органа, його необхідно розглядати і лікувати як людину в цілому. Тому необхідний погляд на пацієнта як на суб'єкта професійної діяльності. Подібні взаємини «лікар-хворий» ще раніше в педагогіці Н. Кузьміної [14] були названі суб'єктними стосунками.

Професійна компетентність лікаря – це система професійно значущих якостей, знань, умінь, навичок, особистого ставлення та цінностей, об'єднаних гуманно-ціннісним відношенням до хворих і колег по роботі, постійною спрямованістю на особисте і професійне вдосконалення. Особистість майбутнього лікаря, його етичні і

професійні якості формуються у процесі навчання у ВМНЗ. Тому зміст і організація освітнього процесу, націленого на формування особистості майбутнього лікаря, його цивільної відповідальності, правової культури і правової самосвідомості, духовності, ініціативності, самостійності, толерантності, здібності до успішної соціалізації у суспільстві, професійної зрілості, є одним із завдань вищої медичної освіти [13; 15].

Професійна компетентність лікаря формується на основі базових медичних навичок, наукового знання і морального розвитку. Її головними компонентами є здатність набувати і використовувати знання, інтегрувати їх за допомогою клінічного мислення, а також реалізовувати і передавати у процесі комунікації з пацієнтами і колегами, керуючись етичними принципами.

Особливості формування професійної компетентності майбутнього лікаря визначаються всім процесом освіти і є інтеграцією інтелектуальних, моральних, соціальних та інших аспектів знань.

Формування професійної компетентності лікаря розглядається нами як процес, що починається до початку трудової діяльності й продовжується упродовж усього часу її виконання. Але треба враховувати, що професійна компетентність майбутніх лікарів має певні особливості, які необхідно враховувати під час її формування. Майбутній лікар повинен уміти діяти у нестандартних, складних ситуаціях й мати для цього особливі риси характеру.

Проте формування професійної компетентності відбувається не лише під час професійного навчання, а й залежить від багатьох факторів: рівня засвоєння знань та умінь, особливостей професійної мотивації, рівня професійної спрямованості, наявності необхідних особових якостей: доброти, гуманності, чуйності, терпіння, співчуття, емоційної адекватності й толерантності. Формування професійних компетенцій тісно пов'язано зі збільшенням мотивації до навчання у студентів-медиків та самонавчання упродовж усього життя.

У професійній компетентності випускника медичного профілю, що підтверджується багаторічним досвідом, виділяються такі компетентності: спеціальна, соціальна, духовно-етична, особова, інтернаціональна, організаційно-управлінська та професійно-правова (рис. 1).

Виділити будь-яку надважливу компетентність неможливо тому, що спеціальна компетентність – це володіння професійною діяльністю на досить високому рівні, що спрямована на формування основ

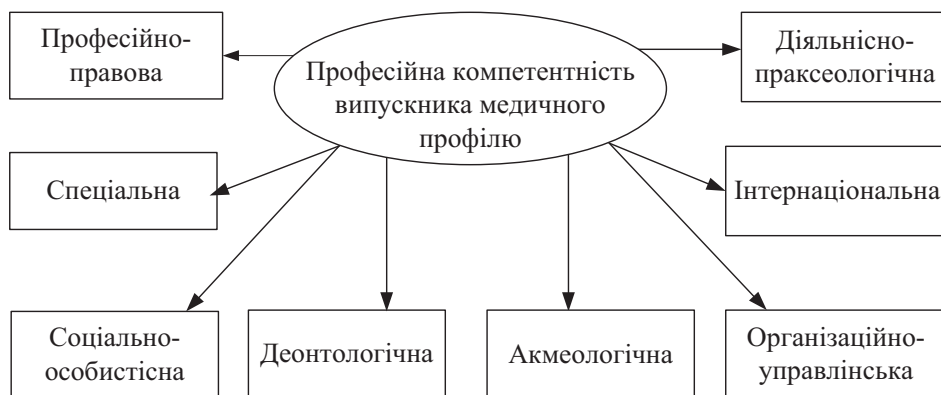

Рис. 1 Складові професійної компетентності випускника медичного профілю

професійної майстерності, при цьому закладається предметність професійного мислення, особа залучається до ціннісного контексту професії, у неї формуються чіткі мотиваційні потреби в її здобутті.

Соціально-особистісна компетентність полягає в активному впливі на процес розвитку соціально-ціннісних характеристик.

Деонтологічна компетентність передбачає наявність морально-етичних знань та цінностей, формування у студентів-медиків ціннісних орієнтацій та особистісних сенсів, завдяки яким вони на практиці керуватимуться принципами совісті та співчуття, бачимуть у хворому особу з правом вибору власної позиції, а не матеріал для лікувально-діагностичної роботи.

Акмеологічна компетентність полягає у можливості ефективно вирішувати проблеми різного рівня складності у різноманітних сферах життєдіяльності та забезпечує професіоналізм особистості.

Діяльнісно-праксеологічна компетентність обумовлює наявність навичок з різних видів професійної діяльності, а також самовдосконалення.

Інтернаціональна компетентність у умовах євроінтеграції забезпечує можливість адаптуватися в іншомовному соціумі, формування толерантності та терпимості до людей інших національностей.

Організаційно-управлінська – передбачає організацію виконання управлінських рішень, забезпечує коригування праці, розвиває здібності самостійного економічного мислення.

Професійно-правова компетентність передбачає знання законодавства, нормативних актів, наказів, інструкцій щодо професійної діяльності та вміння застосовувати їх на практиці.

Будь-яку професійну діяльність обумовлюють її мета й функції, що впливають з неї. Цілком очевидно, що здатність ефективно виконувати функції і досягати мети залежить від особових якостей фахівця. Усі вони у взаємозв'язку характеризуються загальним поняттям – професійна компетентність або професіоналізм. Отже, професійна компетентність характеризується сформованістю у фахівця цілісного комплексу знань, навичок, умінь, етично-психологічних якостей, професійних позицій, цінностей та акмеологічних інваріантів [15].

Професійна компетентність, будучи багатоаспектним феноменом, має складну структуру, що містить багато складових. Одним із важливих аспектів професійної компетентності фахівця виступає комунікативний. Значення його важко переоцінити передусім для групи професій «людина-людина». Саме тут серед проблем, що вимагають невідкладного вирішення, виділяється проблема удосконалення спілкування людей, пов'язаних професійною діяльністю.

Професійна компетентність лікаря визначається як діяльність у системі «людина-людина». Для представників цього типу професій об'єктом діяльності є інша людина. Важливими складовими діяльності лікаря є не лише його знання й уміння, особливості професійного мислення, а й особисті якості, уміння спілкуватися з пацієнтом. Професійна компетентність лікаря, як зазначає Т. Воробйова [16] та інші вчені, включає не лише високий рівень спеціальної медичної підготовки, загальнолюдської культури, а й соціально-психологічні аспекти його особи, ціннісні орієнтації, комунікативну грамотність. При цьому важливо враховувати, що професійна компетентність – це не статичний досягнутий стан, а постійний процес становлення.

У контексті компетентнісного підходу професійна компетентність лікаря, який працює у системі «людина-людина», визначається не лише базовими (науковими) знаннями та вміннями, але й ціннісними орієнтаціями фахівця, мотивами його діяльності, розумінням ним себе у світі і світу навколо себе, стилем взаємовідносин із людьми, з якими він працює, його загальною культурою, здібностями до розвитку свого творчого потенціалу.

Визначаємо складові професійної компетентності лікаря на основі дослідження Я. Кульбашної [17] (рис. 2):

- когнітивна (характеризує пізнавальні здібності фахівця, здатність сприймати навчальний матеріал, наявність певних знань);
- діяльнісна (характеризує здатність фахівця застосовувати творчий підхід до діяльності, проектувати перспективи розвитку діяльності, вміння передбачати та виходити з проблемних ситуацій);

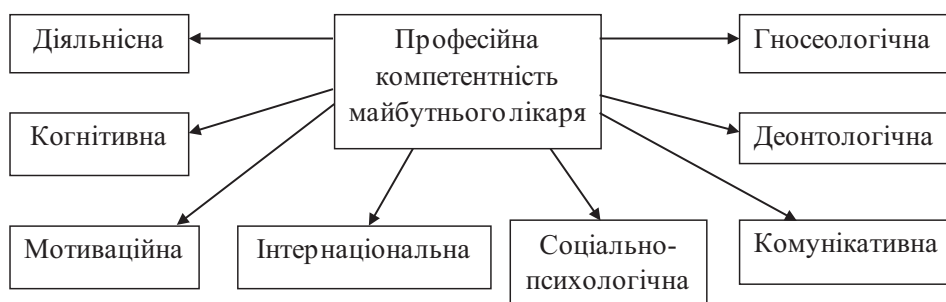

Рис. 2 Складові професійної компетентності майбутнього лікаря

- гносеологічна (характеризує особистісне ставлення фахівця до проблем, його почуття, емоції, здатність до адекватної самооцінки);
- комунікативна (характеризує особливості взаємодії фахівця з оточенням, здатність вести діалог);
- мотиваційна (характеризує готовність фахівця здійснювати професійну діяльність самостійно);
- інтернаціональна (характеризує готовність фахівця адаптуватися в іншомовному соціумі, толерантно відноситися до людей інших національностей);
- деонтологічна (характеризує моральні принципи фахівця);
- соціально-психологічна (характеризує здатність фахівця до професійної взаємодії з іншими).

Одним із найважливіших завдань повноцінного освоєння медичної професії і формування професійного світогляду сучасного лікаря, за П. Бабенко [2], стає забезпечення його професійних

компетенцій, зокрема й толерантності як складової професійної компетентності.

Це означає, що кожен лікар упродовж усього життя повинен виховувати у собі цінності людської гідності й недоторканості людської особи. Толерантність ґрунтується на формуванні ціннісних орієнтацій та інтересів майбутнього фахівця з метою розвитку духовно багатой особи, яка вміє протистояти технократизму й нелюдяності.

Лікар повинен володіти такими якостями, як спостережливість і проникливість, розвинене клінічне мислення, професійна наполегливість. Хворий чекає від лікаря прояву високих моральних якостей, хоче бачити в ньому зосередження моральних чеснот і насамперед співчуття, виняткову сумлінність та самодисципліну, чесність і високу майстерність, вправність, серйозне ставлення до своєї справи і здатність до самозречення. Наявність цих якостей є моральною гарантією, основою для довіри й авторитету.

Лікар повинен ставитися до хворого не як до людини в цілому, а як до особистості. Інакше гуманізм є лише задекларованим принципом, а не реальним керівництвом до дії. Починаючи спілкування з хворим, лікар зобов'язаний сконцентрувати на ньому всю увагу. Гуманізм лікаря, як зазначають учені, виявляється в активному, вільному прагненні присвятити себе хворим і, долаючи труднощі, використати усі можливості для відновлення та охорони здоров'я, не завдаючи у той самий час діями і словами додаткових страждань.

Медична діяльність базується не лише на анатомо-фізіологічних знаннях особливостей людського організму, але й передбачає певну міру психологічної дії на людину, яка має в своїй основі не стільки заборони і розпорядження, і на знанні закономірностей людського спілкування. Для того, щоб лікар зробив позитивний вплив на хворого і його близьких, він повинен відчувати їх настрій, схильності, звички, уміти розуміти внутрішній світ людини, допомогти йому побороти страх перед хворобою, зменшити його хвилювання.

Образ шанованого лікаря полягає у професіоналізмі, гарному ставленні до хворого, повній самовіддачі, компетентності, володінні теоретичними знаннями і практичними навичками, підвищенні професійного рівня й майстерності. Професія лікаря передбачає широкий кругозір, інтелектуальний потенціал, визнання і підтримку колег, постійне підвищення кваліфікації, впровадження передового досвіду.

Науковці, які вивчають проблему іншомовної компетентності, розглядають її як одну із складових професійної компетентності, а саме комунікативної компетенції. У процесі вивчення іноземних мов компетентність характеризується сукупністю знань, умінь та навичок, готовністю студентів брати участь у комунікації з представниками інших лінгвоетнокультур. Іншомовна компетентність забезпечує сучасний повноцінний рівень професійної комунікації та актуалізує пошук шляхів взаєморозуміння у сфері медичної й суспільної діяльності. Поняття «іншомовна компетентність» є ширшим, ніж просте навчання іноземної мови, оскільки охоплюють не лише вивчення мови, а й культурологічні аспекти виховання. Що є необхідним для повноцінного міжкультурного спілкування, у якому важливе місце займає толерантність у міжетнічних стосунках. У контексті компетентісного підходу, на думку Я. Кульбашної [4; 17], знання іноземної мови має значення для розвитку професійної компетентності майбутнього фахівця, адже забезпечує інтеграцію з міжнаціональним простором, можливість спілкуватись у ньому, і таким чином позитивно впливає на підвищення конкурентоспроможності.

Підсумовуючи, необхідно відмітити, що сучасний лікар повинен бути для оточуючих яскравим прикладом в постійному прагненні до нових знань. Діяльність лікаря має вирізнятися високою духовністю, соціальною толерантністю і певною часткою історичного передбачення.

References:

1. Философский энциклопедический словарь: 2-е изд.; под ред. А.Б. Васильева. – М. : Инфра-М, 2011. – 576 с.
2. Бабенко П.А. Формирование толерантности как профессиональной компетентности в процессе подготовки будущих врачей : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / П.А. Бабенко. – Краснодар, 2009. – 25 с.
3. Болюбаш Н.М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів / Н.М. Болюбаш // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – 2009. – Вип. 99, Т. 112. – С. 88–95.
4. Кульбашна Я.А. Конкретизація поняття «формування професійної компетентності майбутніх стоматологів» / Я.А. Кульбашна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 36. – С. 221–229.

5. Радзієвська І.В. Формування професійної компетентності медичних сестер / І.В. Радзієвська // Проблеми освіти. – 2008. – № 57. – С. 69–73.
6. Bergan S. Internationalization of higher education: a perspective of European values / S. Bergan // Internacjonalizacja studiow wyzszych [red. W. Martyniak]. – Warszawa, 2011. – S. 11–28.
7. Pocztowski A. Zarządzanie zasobami ludzkimi : strategie - procesy - metody / A. Pocztowski. – Warszawa : PWE, 2003. – 480 s.
8. Sidor-Rządkowska M. Kompetencyjne systemy oceny pracowników. Przygotowanie, wdrażanie i integrowanie z innymi systemami ZZL / M. Sidor-Rządkowska. – Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2011. – 252 s
9. Jóźwiak J. Społeczna rola szkolnictwa wyższego i jego misja publiczna w perspektywie dekady 2010–2020 / J. Jóźwiak, R.Z. Morawski // Polskie szkolnictwo Wyższe – stan, uwarunkowania i perspektywy. – Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2009. – 284 s.
10. Бухальська С.Є. Компетентнісний підхід. Теоретичний аналіз ключових дефініцій вищої медичної освіти / С.Є. Бухальська // Нова педагогічна думка. – 2009. – № 2. – С. 84–88.
11. Armstrong M. Zarządzanie zasobami ludzkimi / M. Armstrong. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2011. – 782 s.
12. Filipowicz G. Zarządzanie kompetencjami zawodowymi / G. Filipowicz. – Warszawa : PWE, 2004. – 402 s.
13. Адыширин-Заде К.А. Формирование профессиональных компетенций будущих врачей / К.А. Адыширин-Заде // Материали за VI Международна научна практична конференция «Поглед върху световната наука-2010». – Т. 17. – София, 2010. – С.17–20.
14. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Кузьмина Н.В. – М. : Наука, 1990. – 119 с.
15. Хоменко К.П. Формування професійної компетентності майбутніх лікарів / К.П. Хоменко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 36, Том II (62) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Гнозис, 2015. – С. 321–330.
16. Воробйова Т.В. Підходи науковців до визначення професійно-значущих якостей представників медичної професії / Т.В. Воробйова // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2012. – № 1. – С. 22–30.
17. Кульбашна Я.А. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців із стоматології: теоретичні й методичні основи: монографія / Я.А. Кульбашна. – Київ : ВПП «Компас», 2014. – 416 с.

Transliteration of References:

1. Fylosofskiy entsyklopedycheskiy slovar: 2-e izd.; pod red. A.B. Vasyleva. M.: Ynfra-M, 2011. 576 s.
2. Babenko P.A. (2009). Formyrovaniye tolerantnosti kak professyonalnoi kompetentnosti v protsesse podgotovki budushchikh vrachei : avtoref. dys. na soyskaniye nauch. stepeny kand. ped. nauk : spets. 13.00.08 «Teoriya y metodyka professyonalnogo obrazovaniya» / P.A. Babenko. Krasnodar. 25 s.
3. Boliubash N.M. (2009). Teoretychni zasady formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv / N.M. Boliubash // Naukovi pratsi: Naukovo-metodychniy zhurnal. 2009. Vyp. 99, T. 112. S. 88–95.
4. Kulbashna Ya.A. (2014). Konkretyzatsiia poniattia «formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh stomatolohiv» / Ya.A. Kulbashna // Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. Vyp. 36. S. 221–229.
5. Radziievska I.V. (2008). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti medychnykh sester / I.V. Radziievska // Problemy osvity. № 57. S. 69–73.
6. Bergan S. (2011). Internationalization of higher education: a perspective of European values / S. Bergan // Internacjonalizacja studiow wyzszych [red. W. Martyniak]. Warszawa, 2011. S. 11–28.
7. Pocztowski A. (2003). Zarządzanie zasobami ludzkimi : strategie - procesy - metody / A. Pocztowski. Warszawa : PWE. 480 s.
8. Sidor-Rządkowska M. (2011). Kompetencyjne systemy oceny pracowników. Przygotowanie, wdrażanie i integrowanie z innymi systemami ZZL / M. Sidor-Rządkowska. Warszawa: Wolters Kluwer Polska. 252 s.
9. Józwiak J. (2009). Społeczna rola szkolnictwa wyższego i jego misja publiczna w perspektywie dekady 2010–2020 / J. Józwiak, R.Z. Morawski // Polskie szkolnictwo Wyższe – stan, uwarunkowania i perspektywy. – Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 284 s.
10. Bukhalska S.Ie. (2009). Kompetentnisnyi pidkhid. Teoretychniy analiz kliuchovykh definitisii vyshchoi medychnoi osvity / S.Ie. Bukhalska // Nova pedahohichna dumka. № 2. S. 84–88.
11. Armstrong M. (2011). Zarządzanie zasobami ludzkimi / M. Armstrong. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2011. – 782 s.
12. Filipowicz G. Zarządzanie kompetencjami zawodowymi / G. Filipowicz. – Warszawa : PWE. 402 s.
13. Adyshyryn-Zade K.A. (2010). Formyrovaniye professyonalnykh kompetentsiy budushchikh vrachei / K.A. Adyshyryn-Zade // Materyaly za VI Mezhdunarodna nauchna praktychna konferentsiya «Pohled vberkhu svetovnata nauka-2010». T. 17. Sofiya. S.17–20.
14. Kuzmyna N.V. (1990). Professyonalizm lychnosti prepodavatelia y mastera proyzvodstvennogo obucheniya / Kuzmyna N.V. M. : Nauka. 119 s.

15. Khomenko K.P. (2015). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh likariv / K.P. Khomenko // Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody» – Dodatok 1 do Vyp. 36, Tom II (62): Tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtatsii do yevropeiskoho osvithnoho prostoru». K.: Hnozys. S. 321–330.
16. Vorobiova T.V. (2012). Pidkhody naukovtsiv do vyznachennia profesiino-znachushchyykh yakosteï predstavnykiv medychnoi profesii / T.V. Vorobiova // Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka. № 1. S. 22–30.
17. Kulbashna Ya.A. (2014). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv iz stomatolohii: teoretychni y metodychni osnovy: monohrafiia / Ya.A. Kulbashna. Kyiv : VPP «Kompas». 416 s.

Authors

Kateryna Pavlivna KHOMENKO
Candidate of Pedagogical Sciences
Biology teacher, Sumy gymnasium №1,
Sumy, Ukraine
E-mail: khomenko1975@ukr.net

Oleksii Vitaliovych KHOMENKO
Professor, Doctor of Physical
and Mathematical Sciences,
Department of Applied Mathematics and
Complex Systems Modeling, Sumy State University,
Sumy, Ukraine
E-mail: o.khomenko@mss.sumdu.edu.ua

Yaroslava Vladimirovna KHYZHNYA
Candidate of Medical Sciences,
Assistant at Department of General Surgery,
Radiation Medicine and Phthisiology,
Sumy State University,
Sumy, Ukraine
E-mail: khyaroslava@ukr.net

Abstracts

КАТЕРИНА ХОМЕНКО, ОЛЕКСІЙ ХОМЕНКО, ЯРОСЛАВА ХИЖНЯ. **Толерантність як професійна компетентність лікаря.** Сучасна медична освіта поступово відмовляється від традиційної моделі освіти з переважанням накопичення знань і переходить до особистісно-орієнтованої моделі, за якої у майбутнього лікаря формується здатність до вирішення нетипових професійних завдань, до творчого мислення, до реалізації гуманістичного принципу: лікувати хворого, а не хворобу. У зв'язку з чим особливу роль у системі медичної освіти здобуває значимість толерантності як професійна компетентність лікаря, що формується на особистісних якостях майбутніх фахівців, які здатні відповідати викликам часу, особливо в умовах бойових дій.

Ключові слова: медична освіта, професійна компетентність лікаря, толерантність, гуманістичний принцип, особистісні якості фахівця.

KATERYNA KHOMENKO, OLEKSII KHOMENKO, YAROSLAVA KHYZHNYA. **Tolerancja jako kompetencja zawodowa lekarza.** Współczesna edukacja medyczna stopniowo rezygnuje z tradycyjnego modelu kształcenia, opartego głównie na akumulacji wiedzy, na rzecz modelu zorientowanego na rozwój osobisty, w którym przyszły lekarz nabywa umiejętności rozwiązywania nietypowych problemów zawodowych, myślenia kreatywnego oraz realizacji humanistycznej zasady: leczenia pacjenta, a nie tylko choroby. W związku z tym w systemie edukacji medycznej szczególne znaczenie zyskuje tolerancja jako kompetencja zawodowa lekarza, kształtowana na podstawie cech osobowościowych przyszłych specjalistów, zdolnych sprostać wyzwaniom współczesności, zwłaszcza w warunkach działań zbrojnych.

Słowa kluczowe: edukacja medyczna, kompetencja zawodowa lekarza, tolerancja, zasada humanistyczna, cechy osobowościowe specjalisty.

* Матеріал підготовлено у 2017 році (коли тривав 4-й рік війни, яку в 2014 році розпочала Росія проти України) і вперше представлено на 1-й Міжнародній Міждисциплінарній Асамблеї "ІПТСР: дорослі, діти та родини в ситуації війни" (8-10 грудня 2017 року, м. Київ, Україна) (Ред.)

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.06>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Oleh YATSUKH

Educational innovations and digital technologies as an opportunity to improve the educational environment in Ukraine during martial law

OLEH YATSUKH. Educational innovations and digital technologies as an opportunity to improve the educational environment in Ukraine during martial law. *In recent years, education in Ukraine has undergone significant changes. The COVID-19 pandemic and the armed aggression of the Russian Federation have accelerated the implementation of digital learning, and higher education institutions have begun to use global learning management systems to organize the educational process.*

The study uses a comprehensive approach to the literature review, based on scientific research related to educational innovations and digital transformation. The results of the research identify the main aspects of the relationship between educational innovations and digital transformation, and offer potential opportunities for improving teaching and learning practices in higher education institutions.

Received 02.20.2025

Peer-reviewed 03.05.2025

Revised version received 03.15.2025

Accepted 03.28.2025

The study emphasizes that educational innovations and digital transformation are important ways to create a reliable, flexible and globally competitive education system in Ukraine.

Keywords: *educational innovations, learning management system, virtual reality, artificial intelligence, blockchain, Internet of Things.*

1. Introduction

In today's evolving education system, the integration of educational innovation and digital transformation has become imperative to meet the needs of the 21st century. Research has shown that the integration of digital tools and technologies, including learning management systems, interactive multimedia resources, and educational programs, is associated with improved outcomes for higher education students and learning experiences [1]. Moreover, the COVID-19 pandemic has highlighted the urgency of implementing educational innovation and digital transformation to ensure continuity of learning during the crisis. Distance learning technologies and online platforms have played a crucial role in enabling distance learning and supporting continuity of education during quarantine and closure of higher education institutions [2, 3].

Today, distance learning has become an alternative form of obtaining higher education for most universities. The events of February 24, 2022 due to the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine made face-to-face education impossible in the eastern and southern regions for more than three years, so distance learning has become the only available form in the education system. The functioning of the Ukrainian education system under martial law is characterized by an intensive search for innovative forms of organizing the educational process, effective information technologies. That is why supporting the active implementation of educational innovations and digital technologies during martial law has become one of the key areas of work of the Ministry of Education and Science of Ukraine [4].

In light of these developments, studying the relationship between educational innovation and digital transformation in the Ukrainian context holds significant promise. By examining the current state of educational innovation and digital transformation in Ukraine and identifying factors influencing their adoption and implementation, researchers contribute valuable insights to inform policy decisions, shape educational practices, and ultimately improve learning outcomes for higher education students across the country [5].

2. Analysis of Recent Research and Publications

In recent years, the integration of digital technologies into education has attracted attention worldwide, with researchers exploring its potential to improve teaching and learning.

Research on innovative pedagogical technologies offers insights into new approaches to integrating technology into the educational process. These works inform teachers in Ukraine about innovative methods and tools that can improve teaching and learning practices. Questions are also raised about the effectiveness of distance learning, especially compared to face-to-face learning [6-8].

Moreover, the author [9] focuses on contemporary higher education systems and institutions, providing information on issues and developments in wartime higher education. Although he does not directly address educational innovation and digital transformation in Ukraine, he offers comparative perspectives that can inform discussions about education systems in conflict-affected regions.

The author of this study [10] compares the effectiveness of e-learning and traditional face-to-face learning in war zones, providing information on the potential of online education in challenging environments.

Despite the growing literature on digital transformation in education, there is a gap in research that examines the Ukrainian context. This gap highlights the opportunity for further exploration of effective strategies for the synergy of digital tools with innovative approaches to learning in the Ukrainian educational environment.

The purpose of the article is to provide a comprehensive understanding of the interaction between educational innovations and digital technologies and the prospects for implementing digital transformation in education in Ukraine.

Object of research: modern technologies supporting higher education.

Subject of research: features of the application of educational innovations using the example of the application of digital technologies in higher education institutions.

Research methods: when writing the article, such methods as content analysis of literature, thematic analysis, synthesis method, comparison, generalization, etc. were used. Content analysis included the study of the main innovations presented in the literature. Thematic analysis involved the division of scientific literature into thematic blocks and their study.

3. Research Results and Their Discussion

Today, there is a very noticeable research interest in the use of innovative technologies in education, especially after 2020. This surge is explained by the unprecedented challenges caused by the COVID-19 pandemic, which prompted educational institutions around the world to quickly switch to new technologies, to online or hybrid forms of learning. As a result, the number of scientific publications has increased sharply (specifically in the context of Ukraine), the largest number of them was in 2022-2024. [11-13].

Educational technologies continue to evolve, knowledge is disseminated and applied in educational institutions, and their impact is becoming increasingly pronounced. Here are some of the main aspects of the relationship between educational innovations and digital transformation:

1. Access to knowledge – digital technologies have provided access to education, eliminating geographical barriers. Through online platforms, students can access educational resources from all over the world, which provides the opportunity for lifelong learning.

2. Personalized learning – educational innovations use digital tools to adapt learning to the individual needs of students. Adaptive learning platforms and intelligent learning systems are examples of how technology can adapt to different learning styles.

3. Collaborative learning – digital transformation contributes to the creation of a shared learning environment in which students can interact with colleagues around the world. Virtual classrooms and online forums provide interactive learning experiences [14].

4. Better pedagogy – innovative educational practices integrate digital tools for improved teaching methods. Interactive multimedia content and gamified learning experiences, such as virtual reality (VR) and augmented reality (AR), are opening up new possibilities for learning.

5. Data-driven analytics – Digital transformation allows for the collection and analysis of vast amounts of data on student performance [15]. Educational institutions can use this data to gain insights into identifying areas for improvement and optimizing learning outcomes.

6. Flexible learning models – digital technologies facilitate flexible learning models (blended learning, etc.). These models combine traditional face-to-face learning with online components [16].

7. Adaptive assessment – digital tools allow for the use of adaptive assessment methods that dynamically adjust to individual student

performance. This allows for more accurate measurement of learning outcomes and provides feedback.

Educational innovation and digital transformation are so closely linked that they are causing profound changes in the perception and evaluation of higher education. Using digital technologies, academics are creating more personalized and effective learning environments. This relationship is especially noticeable when analyzing the Ukrainian education model, where the digital transformation of education plays a major role.

The integration of computer technologies into the educational systems of higher education institutions is a key strategy used to enhance the teaching experience.

Ukraine is actively implementing digital transformation initiatives to modernize its educational infrastructure and pedagogical practices. Their main goal is to bridge the digital divide by ensuring equal access to technological resources and equipping higher education students with the necessary 21st century skills that are essential for thriving in the country's digital economy [1-5].

The educational environment of Ukraine is constantly evolving with the integration of personalized learning methodologies, which are significantly supported by the emergence of digital technologies [6-9, 17]. These advances facilitate adaptive learning paths and individualized delivery of educational content. In addition, the availability of massive open online courses and virtual learning platforms has revolutionized education, overcoming geographical and traditional limitations (Table 1).

The experience of EU Member States such as Finland, Estonia and the Netherlands demonstrates that personalized learning platforms and tools driven by AI can improve teaching and learning methodologies, thus opening up the potential for their use in Ukraine to modernize educational practices. In addition, AR and VR technologies, which are widely used in the EU, are promising as effective tools for creating immersive learning environments and expanding access to new learning methods in Ukraine. Therefore, based on successful implementations in Sweden, Germany and the Netherlands, Ukrainian higher education institutions can draw inspiration for launching similar projects. It is important to note that certain technologies, such as mobile learning and learning management systems, are already actively used in Ukraine.

Table 1. Comparative review of innovative technologies in education: European Union experience and potential opportunities for Ukraine

Technology	General capabilities	Implementation into EU education	Opportunities in Ukraine
Artificial Intelligence (AI) – uses algorithms to model human intelligence tasks	Personalized learning, adaptive assessments, intelligent learning systems, data analysis	AI-based educational platforms and tools are being implemented in EU Uni to improve teaching and learning. In particular, AI in education initiatives are notable in Finland, Estonia and Netherlands.	Integrating AI into educational reforms to improve teaching methods, promote personalized learning, and provide individual support tailored to the individual needs of higher education students
Augmented Reality (AR) – overlays digital content on the real environment	Immersive learning, interactive simulations, virtual tours	The use of AR is gaining popularity to increase engagement and understanding. Augmented reality is particularly integrated into the education systems of Sweden, Germany and France	Integrating AR technology to complement traditional teaching methods, offering virtual classes and enabling virtual tours of historical or scientific sites
Virtual Reality (VR) – virtual reality immerses users in a computer environment	Virtual tours, experiential learning, simulations, professional training	Virtual reality technologies are being integrated into various educational contexts, including STEM education, medical training, and vocational education.	Implementing VR in educational environments to ensure immersion in the learning process, improve the development of practical skills, and provide virtual learning environments
Adaptive learning systems – adjust educational content and teaching methods based on student data	Personalized learning paths, adaptive assessments, differentiated learning	Adaptive learning systems are being implemented in EU educational institutions to meet learning needs and preferences. Notable implementations include Austria, the Netherlands and Denmark.	Integrating adaptive learning systems to tailor the educational experience to individual student needs, provide personalized learning paths, and optimize learning outcomes
Learning Management Systems (LMS) – software platforms for managing training courses	Centralized content delivery, online assessment, student tracking	LMS are used in EU education to facilitate distance learning and track student progress. Implementation in Germany, Sweden and France	Implementing an LMS to optimize educational processes, improve access to educational resources, and facilitate communication between teachers and students
Blockchain in education – securely records and verifies transactions and data	Verification of certificates, academic integrity, transparent record keeping	Blockchain applications in education in EU institutions to verify credentials, ensure academic integrity and transparent record keeping	Using blockchain technology to securely verify credentials, keep records transparently, and ensure academic integrity in educational processes
Internet of Things (IoT) – interconnected devices that enable data exchange and automation	Smart classrooms, real-time monitoring, personalized learning	IoT applications are being explored in EU educational institutions to improve efficiency, security and personalized learning experiences	Integrating IoT technologies to create intelligent operating systems, provide real-time monitoring of student progress, and facilitate personalized learning

The analysis of scientific literature revealed that the implementation of educational innovations and digital transformation in Ukraine is influenced by the following factors:

- 1) Government policy that supports educational innovations and digital transformation should facilitate the introduction of new technologies in education [18].
- 2) Institutional capacity. The readiness of higher education institutions to implement and implement educational innovations is important [19].
- 3) Collaboration and monitoring. Collaboration between academia and the government is crucial for the implementation of educational innovations. Continuous monitoring mechanisms are important for assessing the effectiveness of educational innovations [20].

Therefore, with the widespread implementation of educational innovations based on digital transformation, it is possible to improve the overall education system. Educational innovations and digital transformation provide opportunities for personalized learning experiences, adaptive assessment methodologies, and interactive learning tools. In addition, digital resources can expand access to a variety of educational materials, providing a more immersive and interactive learning experience for students. By integrating educational innovations and digital tools, student engagement will be enhanced through interactive learning and multimedia content. We believe that this can have an impact on both the quality of education and the provision of an equitable educational environment. The authors' findings [21, 22] shed light on the role of artificial intelligence (AI) and data network effects in creating value for the user, which has significant implications for the integration of AI-driven technologies into educational contexts. This study also highlights the implementation of AI as an important perspective for the development of the Ukrainian education system. The Ukrainian education sector will benefit from using the capabilities of AI to personalize learning experiences, optimize resource allocation, and facilitate data-driven decision-making.

Current research focuses on artificial intelligence, virtual reality, and augmented reality technologies [23]. The discussion presented in our study serves as a catalyst for further research and collaboration between scholars and policymakers interested in advancing educational innovation and digital transformation in Ukraine. Building on the knowledge gained from existing research, Ukraine can position itself at the forefront of

educational reform, driving positive change and empowering future generations in an increasingly digital world.

4. Conclusions

Through a comprehensive review of the current literature and an analysis of the current state of the Ukrainian education system, several key conclusions can be drawn.

First, the findings highlight the paramount importance of implementing educational innovation as a means of improving teaching and learning practices, promoting student engagement, and facilitating lifelong learning opportunities. By leveraging digital technologies, Ukraine can address ongoing challenges in the education system and adapt to the demands of the digital age.

Second, by investing in infrastructure, teacher training, and developing curricula aligned with digital technologies, Ukraine can harness the transformative potential of digital technologies to create a more effective learning environment.

Third, this study is a call for further research and collaborative efforts to advance educational innovation and digital transformation in Ukraine. Continuous exploration of best practices, innovative methodologies, and policy interventions is essential to foster positive change and move Ukraine toward a more prosperous and knowledge-driven future.

By innovating, encouraging digital literacy, and prioritizing education reform, Ukraine can position itself at the forefront of education and ensure the prosperity of future generations.

Suggestions for future research. To initiate positive transformations and guide Ukraine toward a prosperous future, long-term research that tracks the effects of educational initiatives over time is critically needed. By examining global trends and best practices, researchers can identify areas where Ukraine is doing well and areas where improvements are needed.

References:

1. Yatsukh, O., & Zoria, M. (2022). Electronic journal as a tool for monitoring students' success in the process of receiving Higher Education. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*, (3), 114-124. <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.09>.
2. Рогач Ю.П., Яцук О.В. Організація дистанційного навчання при підготовці бакалаврів з цивільної безпеки в умовах карантину / Ю.П. Рогач, О.В. Яцук // «Актуальні питання техногенної та цивільної безпеки України» : Матеріали

- II Всеукр. наук. конф. (18-19 вересня 2020 р.) / відп. за випуск Л.М. Маркіна. – Миколаїв : Видавець Торубара В.В., 2020. – С. 40-43. – ISBN 978-617-7472-69-7 (електронне видання).
3. Petrovič, F., Murgaš, F., & Králik, R. (2021). Happiness in Czechia during the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 13(19), 10826.
 4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: науково-методичний збірник / за заг. ред. С.М. Шкарлета. Київ-Чернівці: «Букрек», 2022. – 140 с.
 5. Marchenko, T. (2023). Higher education during the war time in Ukraine. *Scientific Journal of Polonia University*, 59(4), 49–57. <https://doi.org/10.23856/5907>.
 6. Яцух О.В. Застосування сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі ТДАТУ імені Дмитра Моторного / О.В. Яцух // Матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених за тематикою «Сучасні комп'ютерні системи та мережі в управлінні»: збірка наукових праць / Під редакцією А.А. Григорової. – Херсон: Видавництво ФОП Вишемирський В. С., 2022. – С. 174-176.
 7. Mahendra Gowda, R. V. (2023). Education 5.0: Evolution of Promising Digital Technologies – A Comprehensive Review. *International Journal of Advanced Science and Engineering*, 10(2), 3442–3448. <https://doi.org/10.29294/ijase.10.2.2023.3422-3448>.
 8. Цифрові технології в освіті: сучасний досвід, проблеми та перспективи : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.А. Васильової, д-ра екон. наук, проф. Ю.М. Петрушенка. Суми : Сумський державний університет, 2022. 150 с.
 9. Yatsukh, O. (2024). Support of higher education in Ukraine through the Viber Social Network during the period of martial law. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*, 1(1), 98-111. <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2024.1.07>.
 10. Костюніна Ю.О. Особливості управління освітою в умовах воєнного стану. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 1/2(74/75). Львів: НЛТУ України, 2023. С. 42–46.
 11. Яцух, О. (2024). Використання соціальної мережі Viber у вищій освіті в період дії воєнного стану в Україні. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору, 92(I (2), 196-207. <https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.180>.
 12. Yefimenko, I. V., Yakymchuk, O. M., Kravtsova, N. Y., Sotska, H. I., & Korol, A. M. (2020). Modern innovative pedagogical technologies in art education. *Universal Journal of Educational Research*, 8(11D), 56–62. <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.082407>.
 13. Honcharuk, V., Bugaenko, T., Shevchuk, I., Liubchenko, N., & Bezlatnia, L. (2024). Educational Innovation and Digital Transformation: Interconnection and Prospects for Ukraine. *Futurity Education*, 4(2), 61–85. <https://doi.org/10.57125/FED.2024.06.25.04>.

14. Dongrui, C., Shengjie, W., Kate, W. (2022). Integrated Learning-Based Algorithm for Predicting Graduates' Employment Mental Health. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022, 1-9. <https://doi.org/10.1155/2022/5761815>.
15. Kekoni, T., Kainulainen, A., Tiilikainen, E., Mäki-Petäjä-Leinonen, A., Mönkkönen, K., & Vanjusov, H. (2022). Integrative learning through the interdisciplinary Social Law Clinic – learning experiences of law and social work students. *Social Work Education*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/02615479.2022.2102163>.
16. Lawlis, T., Mawer, T., Andrew, L., & Bevitt, T. (2024). Challenges to delivering university health-based work-integrated learning to students with a disability: a scoping review. *Higher Education Research & Development*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/07294360.2023.2228209>.
17. Яцух О.В., Зоря М.В. Використання соціальних мереж при отриманні вищої освіти в Україні / Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науково-методичних праць / Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Запоріжжя : ТДАТУ, 2024. Вип. 27. С. 423-434.
18. Пищик, Олена. (2024). Цифрові технології у професійній освіті: перспективи для відбудови країни. *Digital technologies in vocational education: prospects for rebuilding the country*. Інноваційна професійна освіта. 6. 518-525. 0.32835/2786-619X.2024.6.19.518-525.
19. Ivanchenko, O., Lurie, K., & Melnikova, O. (2023). Higher education in ukraine during war. *Grail of Science*, (24), 519–522. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.099>.
20. Pliushch, V., & Sorokun, S. (2022). Innovative pedagogical technologies in education system. *Revista Tempos e Espaços em Educação*, 15(34), Article e16960. <https://doi.org/10.20952/revtee.v15i34.16960>.
21. Gregory, R. W., Henfridsson, O., Kaganer, E., & Kyriakou, H. (2020). The role of artificial intelligence and data network effects for creating user value. *Academy of Management Review*. <https://doi.org/10.5465/amr.2019.0178>.
22. Rawashdeh, M. A., Almazrouei, S., Zaitoun, M., Kumar, P., & Saade, C. (2024). Empowering Radiographers: A Call for Integrated AI Training in University Curricula. *International Journal of Biomedical Imaging*, 2024, 1–6. <https://doi.org/10.1155/2024/7001343>.
23. Brečka, P., Valentová, M., & Tureková, I. (2022). Digital Technologies in Environmental Education. *TEM Journal*, 726–730. <https://doi.org/10.18421/tem112-28>.

Transliteration of References:

1. Yatsukh, O., & Zoria, M. (2022). Electronic journal as a tool for monitoring students' success in the process of receiving Higher Education. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*, (3), 114-124. <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.09>.

2. Rohach Yu.P., Yatsukh O.V. Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia pry pidhotovtsi bakalavriv z tsyvilnoi bezpeky v umovakh karantynu / Yu.P. Rohach, O.V. Yatsukh // «Aktualni pytannia tekhnohennoi ta tsyvilnoi bezpeky Ukrainy» : Materialy II Vseukr. nauk. konf. (18-19 veresnia 2020 r.) / vidp. za vypusk L.M. Markina. – Mykolaiv : Vydavets Torubara V.V., 2020. – S. 40-43. – ISBN 978-617-7472-69-7 (elektronne vydannia).
3. Petrovič, F., Murgaš, F., & Králik, R. (2021). Happiness in Czechia during the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 13(19), 10826.
4. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proektna diialnist: Naukovo-metodychnyi zbirnyk / Za zah. red. S.M. Shkarleta. Kyiv-Chernivtsi: «Bukrek», 2022. – 140 s. URL: <http://surl.li/csrzo>.
5. Marchenko, T. (2023). Higher education during the war time in Ukraine. *Scientific Journal of Polonia University*, 59(4), 49–57. <https://doi.org/10.23856/5907>.
6. Yatsukh O.V. Zastosuvannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii v osvithomu protsesi TDATU imeni Dmytra Motornoho / O.V. Yatsukh // Materialy V Vseukr. nauk.-prakt/ internet-konf/ studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh za tematykoiu «Suchasni kompiuterni systemy ta merezhi v upravlinni»: Zbirka naukovykh prats / Pid red A.A. Hryhorovoi. – Kherson: Vydavnytstvo FOP Vyshemyrskyi V.S., 2022. – S. 174-177.
7. Mahendra Gowda, R. V. (2023). Education 5.0: Evolution of Promising Digital Technologies – A Comprehensive Review. *International Journal of Advanced Science and Engineering*, 10(2), 3442–3448. <https://doi.org/10.29294/ijase.10.2.2023.3422-3448>.
8. Tsyfrovi tekhnolohii v osviti: suchasnyi dosvid, problemy ta perspektyvy : monohrafiia / za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. T.A. Vasylievoi, d-ra ekon. nauk, prof. Yu.M. Petrushenka. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet, 2022. 150 s.
9. Yatsukh, O. (2024). Support of higher education in Ukraine through the Viber Social Network during the period of martial law. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*, 1(1), 98-111. <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2024.1.07>.
10. Kostiunina Yu.O. Osoblyvosti upravlinnia osvitoiu v umovakh voiennoho stanu. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia : zb. nauk. pr. Vyp. 1/2(74/75). Lviv: NLTU Ukrainy, 2023. S. 42–46.
11. Yatsukh, O. (2024). Vykorystannia sotsialnoi merezhi Viber u vyshchii osviti v period dii voiennoho stanu v Ukraini. *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtratsii do Yevropeiskoho osvithnoho prostoru*, 92(I (2), 196-207. <https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.180>.
12. Yefimenko, I. V., Yakymchuk, O. M., Kravtsova, N. Y., Sotska, H. I., & Korol, A. M. (2020). Modern innovative pedagogical technologies in art education. *Universal Journal of Educational Research*, 8(11D), 56–62. <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.082407>.
13. Honcharuk, V., Bugaenko, T., Shevchuk, I., Liubchenko, N., & Bezlatnia, L. (2024). Educational Innovation and Digital Transformation: Interconnection and

- Prospects for Ukraine. *Futurity Education*, 4(2), 61–85. <https://doi.org/10.57125/FED.2024.06.25.04>.
14. Dongrui, C., Shengjie, W., & Kate, W. (2022). Integrated Learning-Based Algorithm for Predicting Graduates' Employment Mental Health. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022, 1-9. <https://doi.org/10.1155/2022/5761815>.
 15. Kekoni, T., Kainulainen, A., Tiilikainen, E., Mäki-Petäjä-Leinonen, A., Mönkkönen, K., & Vanjusov, H. (2022). Integrative learning through the interdisciplinary Social Law Clinic – learning experiences of law and social work students. *Social Work Education*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/02615479.2022.2102163>.
 16. Lawlis, T., Mawer, T., Andrew, L., & Bevitt, T. (2024). Challenges to delivering university health-based work-integrated learning to students with a disability: a scoping review. *Higher Education Research & Development*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/07294360.2023.2228209>.
 17. Yatsukh O.V., Zoria M.V. Vykorystannia sotsialnykh merezh pry otrymanni vyshchoi osvity v Ukraini / Udoskonalennia osvitno-vykhovnoho protsesu v zakladi vyshchoi osvity: zbirnyk naukovo-metodychnykh prats / Tavriiskyi derzhavnyi ahrotekhnolohichniy universytet imeni Dmytra Motornoho. Zaporizhzhia : TDATU, 2024. Vyp. 27. C. 423-434.
 18. Pyshchuk, Olena. (2024). Tsyfrovii tekhnolohii u profesiinii osviti: perspektyvy dlia vidbudovy krainy. *Digital technologies in vocational education: prospects for rebuilding the country. Innovatsiina profesiina osvita*. 6. 518-525. 0.32835/2786-619X.2024.6.19.518-525.
 19. Ivanchenko, O., Lurie, K., & Melnikova, O. (2023). Higher education in ukraine during war. *Grail of Science*, (24), 519–522. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.099>.
 20. Pliushch, V., & Sorokun, S. (2022). Innovative pedagogical technologies in education system. *Revista Tempos e Espaços em Educação*, 15(34), Article e16960. <https://doi.org/10.20952/revtee.v15i34.16960>.
 21. Gregory, R. W., Henfridsson, O., Kaganer, E., & Kyriakou, H. (2020). The role of artificial intelligence and data network effects for creating user value. *Academy of Management Review*. <https://doi.org/10.5465/amr.2019.0178>.
 22. Rawashdeh, M. A., Almazrouei, S., Zaitoun, M., Kumar, P., & Saade, C. (2024). Empowering Radiographers: A Call for Integrated AI Training in University Curricula. *International Journal of Biomedical Imaging*, 2024, 1–6. <https://doi.org/10.1155/2024/7001343>.
 23. Brečka, P., Valentová, M., & Tureková, I. (2022). Digital Technologies in Environmental Education. *TEM Journal*, 726–730. <https://doi.org/10.18421/tem112-28>.

The Author

Oleh YATSUKH

*Candidate of Agricultural Sciences (PhD),
Associate Professor, Department of Civil Security,
Dmytro Motornyi Tavriya State
Agrotechnological University,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8265-1573>
E-mail: oleh.yatsukh@tsatu.edu.ua*

Abstracts

ОЛЕГ ЯЦУХ. Освітні інновації та цифрові технології як можливість покращення освітнього середовища в Україні під час дії воєнного стану. В останні роки освіта в Україні зазнала значних змін. Пандемія COVID-19, збройна агресія російської федерації прискорили впровадження цифрового навчання, і заклади вищої освіти почали використовувати світові системи управління навчанням для організації освітнього процесу.

У дослідженні використовується комплексний підхід до огляду літератури, що спирається на наукові дослідження, пов'язані з освітніми інноваціями та цифровою трансформацією. Результатами досліджень визначено основні аспекти взаємозв'язку освітніх інновацій та цифрової трансформації, пропонуються потенційні можливості для покращення практики викладання та навчання у закладах вищої освіти.

У дослідженні підкреслюється, що освітні інновації та цифрова трансформація є важливими шляхами до створення надійної, гнучкої та конкурентоспроможної на світовому рівні системи освіти в Україні.

Ключові слова: освітні інновації, система управління навчанням, віртуальна реальність, штучний інтелект, блокчейн, інтернет речей.

OLEH YATSUKH. Innowacje edukacyjne i technologie cyfrowe jako czynnik poprawy środowiska edukacyjnego w Ukrainie w warunkach stanu wojennego. W ostatnich latach system edukacji w Ukrainie uległ znaczącym zmianom. Pandemia COVID-19 oraz zbrojna

agresja Federacji Rosyjskiej przyspieszyły wdrażanie technologii cyfrowych w nauczaniu, a instytucje szkolnictwa wyższego zaczęły wykorzystywać globalne systemy zarządzania nauczaniem do organizacji procesu edukacyjnego.

W badaniu zastosowano kompleksowe podejście do przeglądu literatury, oparte na badaniach naukowych dotyczących innowacji edukacyjnych i transformacji cyfrowej. Wyniki badań pozwoliły na identyfikację kluczowych aspektów zależności między innowacjami edukacyjnymi a transformacją cyfrową oraz zaproponowanie potencjalnych możliwości doskonalenia procesów nauczania i uczenia się w instytucjach szkolnictwa wyższego.

W badaniu podkreślono, że innowacje edukacyjne oraz transformacja cyfrowa stanowią istotne narzędzia budowania stabilnego, elastycznego i konkurencyjnego na arenie międzynarodowej systemu edukacji w Ukrainie.

Słowa kluczowe: *innowacje edukacyjne, system zarządzania nauczaniem, rzeczywistość wirtualna, sztuczna inteligencja, blockchain, Internet rzeczy.*

2.

PROBLEMS OF MODERN EDUCATION

PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ EDUKACJI

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.07>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Інна АБРАМОВА

Лінгвістична підготовка іноземних студентів в умовах діджиталізації освіти

INNA ABRAMOVA. **Linguistic training of foreign students in the context of digitalization of education.** *The article is dedicated to the issue of linguistic training of foreign students in the context of the digitalization of education. The definition of the concept of "digitalization" of the educational process is analyzed, highlighting its role in fostering foreign students' cognitive interest in their academic and professional activities. Theoretical aspects of using information and digital technologies in distance learning are explored. The advantages of the Microsoft Teams online platform, built on modern information technologies, are examined. The study analyzes the process of teaching the Ukrainian language to foreign students using the latest information and computer technologies, including the Kahoot and Learning Apps platforms, the Canva service, and the Forms application in Microsoft Teams. The use of various digital technologies in Ukrainian language classes, particularly in studying the scientific style of speech, helps foreign students master terminological vocabulary, acquire lexical-grammatical and syntactic structures, and develop communication skills necessary for professional interaction.*

Keywords: digitalization, information and digital technologies, scientific style of speech, game-based online platform, educational platform.

1. Вступ

Упродовж останніх років відбуваються суттєві зміни в освітньому процесі. Пандемія COVID - 19, повномасштабне вторгнення країни-агресора в Україну трансформували організацію навчального процесу у закладах вищої освіти. Особливо така реорганізація позначилась на роботі з іноземними студентами, які змушені були повернутися до рідних країн.

Перехід на дистанційну форму навчання з використанням сучасних цифрових технологій відкрив нові можливості для іноземних громадян у вивченні української мови як іноземної. Викладачі кафедри мовної та загальнотеоретичної підготовки Запорізького державного медико-фармацевтичного університету намагаються створити сучасне інформаційно-цифрове навчальне середовище, використовуючи різноманітні медіаресурси, які спонукають і мотивують іноземців до навчання. Тому важливим завданням на етапі мовної підготовки сьогодні є діджиталізація освітнього процесу, яка сприяє розвитку пізнавального інтересу іноземних громадян у їхній навчально-професійній діяльності.

Діджиталізація підвищує ефективність навчального процесу, оскільки застосування різноманітних цифрових технологій допомагає іноземним студентам опанувати українську мову для професійного спілкування. Слушним є твердження Н. Марчук: «діджиталізація – головний тренд сучасності, що радикальним чином вносить зміни та свого роду керує розвитком усіх сфер суспільного життя» [12]. Цифрова трансформація освіти забезпечує шляхи та організацію сучасного процесу педагогіки партнерства між учнями та вчителями, викладачами та студентами, педагогами та батьками, що особливо важливо в теперішніх умовах, коли має місце дистанційне навчання [12]. Умови сучасного життя диктують свої правила, в яких доучасників навчального процесу ставиться завдання забезпечити такий розвиток логічного мислення та сформувані таке ядро базових, необхідних вмінь (зокрема базових знань щодо користування інформаційними технологіями), які будуть фундаментом і спростять в майбутньому процес оволодіння новими аналітичними знаннями і скоротять час оброблення та освоєння інформації за допомогою різноманітних digital-інструментів і засобів [12].

Навчання української мови іноземних студентів відбувається на платформі Microsoft Teams – одній з найбільш сучасній, цифровій онлайн-платформі. Варто відзначити, що Microsoft Teams – це корпоративна платформа, яка об'єднує у робочому просторі відео-конференції, чати, зустрічі, нотатки та вкладення. Студентам ця платформа дозволяє представити мультимедійний матеріал, поширювати системні аудіо та відео матеріали на комп'ютері. Для викладача є важливим, що інформація може бути представлена у віртуальному класі з одночасною демонстрацією екрана комп'ютера викладача. Онлайн платформа Microsoft Teams пропонує такі опції для проведення занять: підтримка віртуальним класом багатосторонніх бесід та дискусій, обмін файлами, формулювання особистих завдань, отримання та перевірка виконаних студентами завдань у єдиному вікні браузера на будь-якому електронному приладі. Перевагами цієї платформи є доступ до хмарного сховища, де можна зберігати всі проекти та документи. Крім того, наявними є функції перевірки завдань і призначення термінів виконання у календарі, що дозволяє експортувати бали у вигляді таблиць [3].

Постановка проблеми. У сучасних умовах освітній процес динамічно розвивається, надаючи закладам вищої освіти нові виклики. Перехід від офлайн до онлайн навчання поставив перед викладачами і студентами нові завдання. Такі зміни мотивують їх до використання сучасних цифрових технологій у навчанні.

Метою дослідження є аналіз діджиталізації та цифровізації навчального процесу з іноземними студентами при вивченні наукового стилю мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження діджиталізації навчального процесу в роботі з іноземцями є актуальним. Орієнтирами аналізу стали спроектовані на досліджувану проблему праці таких науковців: І. Бербенюк, І. Гончарової, О. Долгопол, О. Жерновникової, Н. Марчук, А. Спіциної та інших.

2. Виклад основного матеріалу

Розглянемо процес діджиталізації навчання на прикладі вивчення наукового стилю мовлення іноземними студентами, які опановують спеціальність «Фармація, промислова фармація на кафедрі мовної та загальнотеоретичної підготовки Запорізького державного медико-фармацевтичного університету.

Застосування різноманітних цифрових технологій на заняттях з наукового стилю мовлення допомагає іноземцям оволодіти лексикою

і синтаксичними конструкціями, необхідними для навчально-професійного спілкування.

За допомогою використання новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій, зокрема платформ Kahoot, Learning Apps, сервісу Canva, програми Forms у Microsoft Teams та ін. іноземці навчаються користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності (читання, аудіювання, говоріння, письма), забезпечуючи оволодіння фаховою термінологією. Так, І. Гончарова зазначає, що «ще один інструмент, який робить навчання захоплюючим – це безкоштовна платформа для навчання в ігровій формі Kahoot..., використання цього інструменту є прекрасною заміною покупці дорогих пультів для системи зворотнього зв'язку... Процес перевірки розуміння, або обговорення якогось питання перетвориться в справжню захоплюючу гру!» [6]. Дослідниця відзначає важливість використання платформи Kahoot в освітньому процесі, яка дає можливість перевірки розуміння навчального матеріалу, отримання зворотнього зв'язку, проведення дискусій, анкетування та голосування [6].

Як зазначає І. Бербенюк, «діджиталізація стає головним трендом сучасності та радикальним чином перетворює сутнісні характеристики процесів усіх сфер суспільного життя. Сьогодні вже неможливо закладу освіти залишатися осторонь цифрової трансформації. Новітні технології стали невід'ємною частиною нашого повсякденного буття... Діджиталізація являє собою усвідомлений підхід докорінного перетворення будь-яких процесів на основі використання цифрових технологій. Ефективність реалізації розвитку сучасної особистості передбачає оновлення способів взаємодії з використанням можливостей цифрових технологій» [1].

Погоджуємось із думкою О. Жерновникової, що розвиток цифрових технологій «формує нову ідеологію, засновану на «гейміфікації» та «діджиталізації» освіти, де на зміну традиційним учителям йдуть «ігро-педагоги», «координатори онлайн-платформ і освітніх траєкторій» [10]. Поширенню діджиталізації в освіті сприяє запровадження 3G-зв'язку, за допомогою якого розповсюджуються цифрові технології. В Україні поступ діджиталізації успішно відбувається у напрямках електронного навчання (e-learning), ІТ (інформаційних технологій), ТКП (телекомунікаційних послуг) тощо [10]. Дослідниця акцентує увагу на нормативному забезпеченні розвитку інформаційного суспільства в Україні на найближчу перспективу шляхом створення «єдиної цифрової платформи в освіті» [10].

А. Спіцина відзначає зацікавленість студентів ігровими інноваційними технологіями, які сприяють кращому засвоєнню матеріалу. «Гра активізує студентів, підвищує пізнавальний інтерес. Він викликає емоційний підйом, підвищує працездатність, що переходить у творчість. Нове завжди викликає цікавість і допитливість, за умов прояву яких майбутні фахівці прагнуть до одержання нових знань» [15]. У процесі навчальної гри відбувається включення студента до наукової моделі теорії професійної діяльності, що перетворює їх в освітню імітаційну модель. Студент входить до світу навчальної гри, як у життя: починає діяти, пізнаючи невидиму межу між реальністю й умовністю, засвоює оптимальні зразки професійних дій, продукує більш ефективні варіанти професійної діяльності, що допомагає йому в пошуку її смислу і формуванні професійної компетентності [15].

Погоджуючись із думкою А. Спіциної, зазначимо, що ігрові інноваційні технології розкривають творчий потенціал іноземних студентів, сприяють розвитку комунікативних навичок і вмінь, необхідних у майбутній професійній діяльності.

Розглядаючи цифрові технології освітнього процесу, О. Кендюхов акцентує увагу на створенні «цифрової школи». Сучасні цифрові можливості значно багатогранніші й масштабніші. Рівень сучасних інформаційних технологій дозволяє легко вирішити всі ці проблеми цілком і одночасно... Ідеться про створення принципово нової загальнонаціональної державної Цифрової школи. Школи, яка досі не має у світі аналогів, завдяки чому Україна може стати світовим лідером із діджиталізації освіти... Цифрова школа – це багатофункціональний освітній інформаційний цифровий сервіс [11].

Дослідниця М. Дзюба вважає, що «інформаційно-комунікаційні технології докорінно змінюють роль і місце суб'єктів навчального процесу, сприяють реалізації особистісного підходу в навчанні, за якого викладач перестає бути просто джерелом передавання знань, а стає співтворцем сучасних, позбавлених нудної повчальності, технологій навчання» [8].

Розвиток сучасних цифрових технологій передбачає й формування цифрової компетентності викладача. Так, Л. Петренко аналізує поняття «професійно-цифрова компетентність викладача», вивчення якого потребує теоретичних і практичних підходів, що ґрунтуються на проектній діяльності та сприяють підготовці студентів-викладачів до розроблення орієнтованих на майбутнє технологій викладання і навчання [13].

Серед переваг, які діджиталізація надає з організаційно-економічної точки зору, виділяють такі: підвищення ефективності адміністративних процесів; інтеграція звичайної та оцифрованої системи записів для більш швидкого пошуку; покращення доступності та сприяння кращому обміну інформацією з колегами по всьому світу; збільшення швидкості реагування на зауваження та побажання набувачів освіти; скорочення витрат та сприяння захисту довкілля; можливість вчасно користуватися точною аналітикою; допомога у гнучкості персоналу; забезпечення безперервності учбового процесу навіть у випадках надзвичайних ситуацій (дефіцит коштів на опалення корпусів, карантин тощо) [2].

Таким чином, діджиталізація – це напрямок розвитку, який фактично є обов'язковим для більшості організацій. Він допомагає зміцнити зв'язки між адміністрацією, викладачами та студентами і сприяє кращому використанню наявних ресурсів. Але процес подекуди сам по собі є викликом, адже він не тільки полягає у впровадженні технологічних рішень, а вимагає від користувачів і організацій, щоб вони змінили світогляд [2].

У вищих закладах освіти перевага надається активним методам навчання, які спрямовані на формування у студентів самостійності, варіативності, креативності, критичності мислення. Найпотужнішим джерелом пізнавальної активності студентів, розвитку їхніх творчих здібностей, інтересів, умінь і навичок та інших інтелектуальних чинників сьогодні є нові інноваційні технології. Інноваційні технології в освіті - це насамперед інформаційні й комунікаційні технології, нерозривно пов'язані із застосуванням комп'ютеризованого навчання. Основними питаннями у застосуванні інноваційних технологій є структура навчальних комп'ютерних програм, їх зміст і оптимальна організація Web-простору, іншими словами, способи впровадження ІКТ (інформаційно-комп'ютерних технологій) в систему освіти [14].

Навчання наукового стилю мовлення іноземних студентів спеціальності 226 «Фармація, промислова фармація» Запорізького державного медико-фармацевтичного університету відбувається на онлайн-платформі Microsoft Teams. Фахові тексти з питань біохімії, мікробіології, вірусології, імунології допомагають іноземцям опанувати навчальний матеріал, забезпечуючи оволодіння термінологією професійного спрямування.

Використання ігрових онлайн-платформ Kahoot, Learning Apps та ін. на заняттях з наукового стилю мовлення мотивують іноземних

студентів до навчання, дозволяють вирішувати різноманітні завдання в їх навчально-професійній діяльності.

Kahoot – це сучасна освітня платформа, яка дозволяє створювати, публікувати і грати в навчальні ігри, проводити різноманітні інтерактивні тести і опитування для перевірки знань безпосередньо під час навчального заняття та під час самопідготовки. Вона є зручним інструментом для створення «кахутів», які використовуються для поточного та підсумкового контролів знань, самостійного навчання та самоконтролю, підготовки до іспитів і забезпечення якісного зворотного зв'язку з аудиторією (проведення feedback) [7].

Запропоновані наукові тексти є джерелом фахової інформації, підібрані з метою забезпечення розвитку комунікативних компетенцій іноземців у навчально-професійній сфері спілкування, тобто науковому стилю мовлення: «Віруси», «Ендокринна система», «Загальна характеристика галогенів», «Обмін речовин та енергії в організмі людини», «Формені елементи крові», «Ферменти», «Природні джерела вуглеводнів», «Асиміляція» [4]; «Склад клітини», «Загальна характеристика дихальної системи», «Залози внутрішньої секреції», «Нежить» [5].

Використовуючи ігрову онлайн-платформу Kahoot, іноземні студенти опрацьовують науковий текст «Віруси». Після прочитання

Рис. 1. Приклад організації онлайн-вікторини для вивчення теоретичного матеріалу із використанням онлайн-платформи Kahoot

тексту вони відповідають на питання гри-вікторини, яка складається із завдань різного рівня, надаються запитання і чотири варіанти відповідей. Наприклад, на питання «Що таке віруси?» студентам пропонуються такі варіанти відповідей: а) організми, що складаються всього з однієї клітини; б) організми, які мають клітинну будову; в) організми, які не мають клітинної будови; г) сукупність клітин (Рис. 1).

Далі Kahoot пропонує іноземним студентам завдання, яке складається із запитання і варіантами відповідей («правда» або «неправда»). Все це здійснюється у реальному часі. Отже, ігрове середовище з яскравою візуалізацією зацікавлює іноземців, допомагає краще засвоїти навчальний матеріал, сприяє виробленню певних мовних навичок і вмінь.

Для опрацювання теоретичного матеріалу на заняттях з наукового стилю мовлення доцільно використовувати онлайн сервіс Canva. Студентам пропонуються цікаві презентації з використанням лексико-граматичних конструкцій, наприклад: розрізняти що? (O4), де? (O6), за чим? (O5); відносити що? (O4), до чого? (O2); поділяти що? (O4), на що? (O4), за чим? (O5) (Рис. 2).

Такі презентації урізноманітнюють процес вивчення матеріалу, розвивають в іноземців креативне мислення. Презентації з лексико-

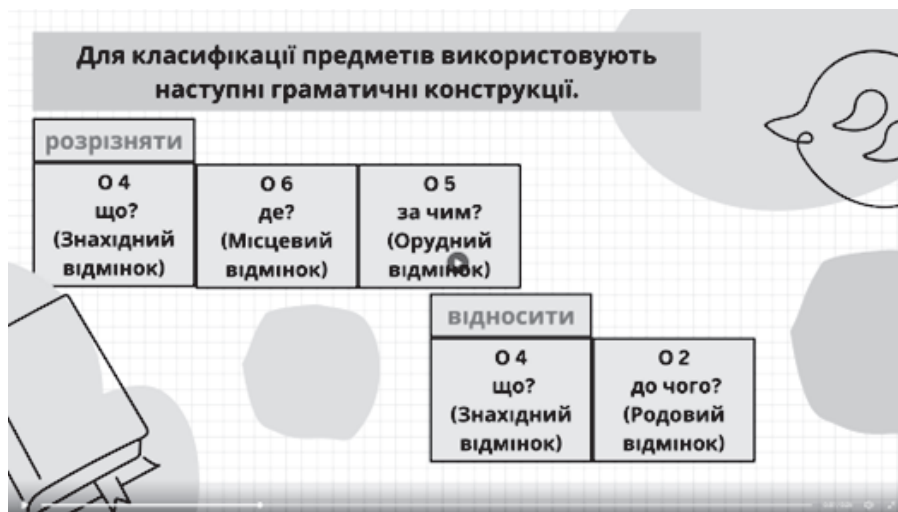

Рис. 2. Приклад візуалізації теоретичного матеріалу із використанням онлайн-сервісу Canva

граматичними конструкціями вираження суб'єктно-об'єктних відносин у сервісі Canva допомагають іноземним студентам краще зрозуміти науковий текст, відтворити його в бесіді.

У процесі вивчення наукового стилю мовлення іноземним студентам пропонуються творчі після-текстові завдання, під час яких формуються комунікативні компетенції, які передбачають вміння користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності, забезпечуючи оволодіння фаховою термінологією.

Найважливішим завданням курсу «Науковий стиль мовлення» є усвідомлення іноземцями важливості вивчення української мови як засобу наукового спілкування, адже вони беруть участь у наукових конференціях, семінарах, виконують різні наукові проекти.

Завдяки цифровим технологіям, які застосовуються на кафедрі мовної підготовки медико-фармацевтичного закладу вищої освіти, студенти навчаються читати, перекладати наукові тексти зі свого фаху, розвивають навички монологічного й діалогічного мовлення на навчально-професійну тематику.

Варто зазначити, що використання онлайн-платформ допомагає іноземцям зрозуміти науковий текст. Крім того, складання номінативного і питального планів до наукового тексту, дає можливість студентам його відтворити, переказати.

Ще однією пізнавальною і водночас розважальною інтернет платформою для іноземців є Learning Apps. Цей сервіс дозволяє викладачу розробити різноманітні інтерактивні завдання в ігровій формі. Такі вправи прискорюють процес вивчення навчального матеріалу, тому такі види робіт імпонують сучасним студентам.

Погоджуємось із думкою О. Долгопол, що Learning Apps дозволяє вирішити низку проблем, пов'язаних з низькою активністю іноземних студентів на заняттях. Використовуючи сервіс, викладач робить заняття більш динамічним та практично орієнтованим, має змогу індивідуалізовано підійти до кожного учасника навчального процесу; студент розвиває критичне мислення та творчу уяву, перевіряє свій рівень засвоєння теоретичного матеріалу на практиці, закріплює знання в ігровій формі, що сприяє розвитку пізнавального інтересу... Серед переваг Learning Apps відзначаємо просту реєстрацію, наявність готових шаблонів інтерактивних вправ, легкість інтерфейсу, можливість багаторазового використання своїх розробок та матеріалів колег, змога створити схожу вправу, збереження в особистому кабінеті, здатність перейти за QR-кодом

до вправи. Ці та інші «плюси» онлайн сервісу дозволяють ефективно використовувати час та методичні резерви викладача [9].

Іноземні студенти із задоволенням долучаються до ігор, тож на заняттях з наукового стилю мовлення використовуємо онлайн сервіс Learning Apps.

Працюючи з науковим текстом «Формені елементи крові» іноземці ретельно вивчають функції еритроцитів, лейкоцитів і тромбоцитів (Рис. 3). Прочитавши наданий текст студенти переходять до ігрового завдання, яке полягає у тому, що їм треба впорядкувати твердження до кожного елементу крові. Наступною ігровою вправою є правильне визначення розміру, кількості у крові, тривалості життя, функцій, утворення й руйнування кожного форменого елементу крові (тобто розмістити всі ці визначення у відповідний сектор з назвою елемента крові).

Рис. 3. Приклад візуалізації теоретичного матеріалу із використанням онлайн-сервісу Learning Apps

Ретельно опрацювавши лексико-граматичні конструкції заняття, іноземні студенти виконують творче ігрове завдання в Learning Apps: характеризують формені елементи крові через порівняння: у порівнянні з чим (О5) що; (суб'єкт) що відрізняється від чого (О2) чим (за чим) (О5); (суб'єкт) що відрізняється від чого (О2) тим, що.

Підсумковий контроль іноземців також проходить з використанням цифрових технологій: у форматі тестування на платформі Microsoft Teams у програмі Forms. Студентам пропонуються тестові запитання та декілька варіантів відповідей (Рис. 4).

Рис. 4. Приклад тестування із використанням платформи Microsoft Teams і програми Forms

Іноземним студентам надається посилання на даний тест, який вони виконують у реальному часі і надсилають відповіді викладачеві. Програма Forms оцінює результати у балах, які потім конвертуються в оцінки (Рис. 5).

Варто відзначити, що підсумковий контроль передбачає перевірку засвоєння мовних знань, лексико-граматичних конструкцій наукового стилю мовлення та лексико-граматичного матеріалу предметів за фахом (мікробіологія, біохімія, вірусологія, імунологія).

Кожен студент отримує свій варіант з тестом (80 позицій), який містить чотири види завдань.

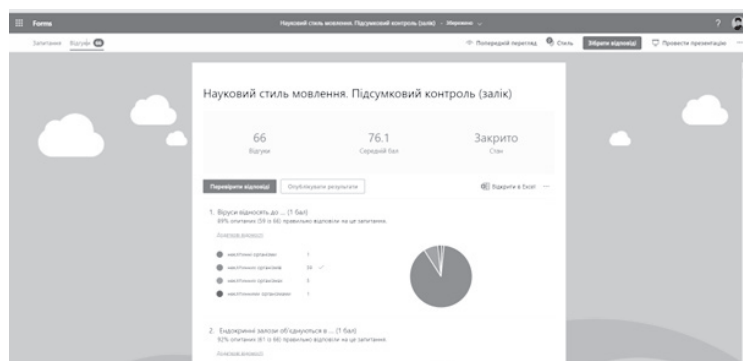

Рис. 5. Приклад оцінювання за результатами тестування із використанням платформи Microsoft Teams і програми Forms

5. Висновки

Отже, навчання наукового стилю мовлення іноземних студентів на кафедрі мовної та загальнотеоретичної підготовки ЗДМФУ відбувається з використанням інноваційних технологій, які допомагають сформувати комунікативні, професійні компетенції іноземців. Викладачі й надалі вдосконалюватимуть знання з опанування цифрових технологій в умовах діджиталізації освіти, з подальшим залученням їх у навчальний процес з іноземними.

References:

1. Бербенюк І.О. Діджиталізація освіти – компетенції XXI століття. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01006n5f-7a71.docx.html>.
2. Боровик К.Ю. Викладання польської мови в епоху діджиталізації. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIwNw==/661654c6d4ccf9e9f1517612ee2f51c6.pdf>.
3. Буленок С., Дубініна О. Використання цифрових технологій у процесі навчання іноземній мові студентів ЗВО. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIwNw==/661654c6d4ccf9e9f1517612ee2f51c6.pdf>.
4. Васецька Л.І. Українська мова: науковий стиль мовлення. Частина II: практикум для слухачів-іноземних громадян довузівського етапу навчання /Уклад.: Л.І. Васецька, Д.О. Завгородня, Ю.В. Чорна. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2023. 129 с.
5. Васецька Л.І. Українська мова як іноземна. Функціональна граматики : посібник для студентів – іноземних громадян закладів вищої освіти охорони здоров'я / Л.І. Васецька, О.В. Сидоренко, Т.М. Алексеєнко. – 2-е вид., доповн. і переробл. Запоріжжя : ЗДМФУ, 2024. 207 с.
6. Гончарова І.П. Використання цифрових технологій в розвитку творчого потенціалу здобувачів освіти в позааудиторній роботі закладу професійної освіти. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732243/1/ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ_Позааудиторна.pdf.
7. Гузик Н.М. Особливості використання платформи Kahoot при викладанні вищої математики. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/4641/4665>.
8. Дзюба М. Мережні технології активізації самостійної роботи студентів при вивченні української мови як іноземної у ЗВО. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38672/Osvita%20maibutnoho_kontseptsii_metody_pidkhody.pdf?sequence=1.
9. Долгопол О.О. Можливості використання онлайн сервісу learningapps на практичних заняттях з мовної підготовки для іноземних студентів. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/875/1/UYAPFTSP_2021-66-67.pdf.

10. Жерновникова Оксана. Цифрова компетентність: суть та структура. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d4fcc6c9-40af-4be3-a63f-a18c05c50465/content>.
11. Кендюхов О.В. Пріоритети розвитку діджиталізації освіти: візія майбутнього. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38672/Osvita%20maibutnoho_kontseptsii_%20metody_pidkhody.pdf?sequence=1.
12. Марчук Н.А. Діджиталізація навчального процесу у закладах вищої освіти. URL: <https://uasymp.promonograph.org/index.php/sua/issue/view/sua21-02/sua21-02>.
13. Петренко Т. ІКТ в крос-культурній комунікації під час партнерської взаємодії здобувача вищої освіти і викладача. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0a2a3ac0-31f3-4d9f-828d-e8fab940d9bc/content>
14. Рожкова Н. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій як інноваційного методу в навчанні іноземних мов. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/83099886.pdf>.
15. Спіцина Ангеліна. Особливості підготовки конкурентноздатних фахівців в умовах цифровізації освіти. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38672/Osvita%20maibutnoho_kontseptsii_%20metody_pidkhody.pdf?sequence=1.

Transliteration of References:

1. Berbeniuk I.O. Didzhitalizatsiia osvity – kompetentsii KhKhI stolittia. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01006n5f-7a71.docx.html>.
2. Borovyk K.Iu. Vykladannia polskoi movy v epokhu didzhitalizatsii. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjlxNw==/661654c6d4ccf9e9f1517612ee2f51c6.pdf>.
3. Bulenok S., Dubinina O. Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii u protsesi navchannia inozemnoi movi studentiv ZVO. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjlxNw==/661654c6d4ccf9e9f1517612ee2f51c6.pdf>.
4. Vasetska L.I. Ukrainska mova: naukovyi styl movlennia. Chastyna II: praktykum dlia slukhachiv-inozemnykh hromadian dovuzivskoho etapu navchannia / Uklad.: L.I. Vasetska, D.O. Zavhorodnia, Yu.V. Chorna. – Zaporizhzhia : ZDMU, 2023. 129 s.
5. Vasetska L.I. Ukrainska mova yak inozemna. Funktsionalna hramatyka : posibnyk dlia studentiv – inozemnykh hromadian zakladiv vyshchoi osvity okhorony zdorovia / L.I. Vasetska, O.V. Sydorenko, T.M. Aleksieienko. – 2-e vyd., dopovn. i pererobl. Zaporizhzhia : ZDMFU, 2024. 207 s.
6. Honcharova I.P. Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii v rozvytku tvorchoho potentsialu zdobuvachiv osvity v pozaaudytornii roboti zakladu profesiinnoi osvity. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732243/1/ЦИФРОВИХ_ТЕКНОЛОГІЙ_Поzaaudytorna.pdf.

7. Huzyk N.M. Osoblyvosti vykorystannia platformy Kahoot pry vykladanni vyshchoi matematyky. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/4641/4665>.
8. Dziuba M. Merezhni tekhnolohii aktyvizatsii samostiinoi roboty studentiv pry vyvchenni ukraïnskoï movy yak inozemnoi u ZVO. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38672/Osvita%20maibutnoho_kontseptsii_metody_pidkhody.pdf?sequence=1.
9. Dolhopol O.O. Mozhlyvosti vykorystannia onlain servisu learningapps na praktychnykh zaniattiakh z movnoi pidhotovky dlia inozemnykh studentiv. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/875/1/UYAPFTSP_2021-66-67.pdf.
10. Zhernovnykova Oksana. Tsyfrova kompetentnist: sut ta struktura. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d4fcc6c9-40af-4be3-a63f-a18c05c50465/content>.
11. Kendiukhov O.V. Priorytety rozvytku didzhitalizatsiia osvity: viziiia maibutnoho. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38672/Osvita%20maibutnoho_kontseptsii_%20metody_pidkhody.pdf?sequence=1.
12. Marchuk N.A. Didzhitalizatsiia navchalnoho protsesu u zakladyakh vyshchoi osvity. URL: <https://uasymp.promonograph.org/index.php/sua/issue/view/sua21-02/sua21-02>.
13. Petrenko T. IKT v kros-kulturnii komunikatsii pid chas partnerskoï vzaiemodii zdobuvacha vyshchoi osvity i vykladacha. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0a2a3ac0-31f3-4d9f-828d-e8fab940d9bc/content>.
14. Rozhkova N. Vykorystannia informatsiino-kompiuternykh tekhnolohii yak innovatsiinoho metodu v navchanni inozemnykh mov. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/83099886.pdf>.
15. Spitsyna Anhelina. Osoblyvosti pidhotovky konkurentnozdatnykh fakhivtsiv v umovakh tsyfrovizatsii osvity. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38672/Osvita%20maibutnoho_kontseptsii_%20metody_pidkhody.pdf?sequence=1.

The Author

Inna Georgiiivna ABRAMOVA
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Department of Language and General
Theoretical Training,
Zaporizhzhia State Medical and
Pharmaceutical University Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8807-1764>
E-mail: abramova.g.inna@gmail.com

Abstracts

ІННА АБРАМОВА. Лінгвістична підготовка іноземних студентів в умовах діджиталізації освіти. Стаття присвячена питанню лінгвістичної підготовки іноземних студентів в умовах діджиталізації освіти. Проаналізовано визначення поняття «діджиталізація» освітнього процесу, яке сприяє розвитку пізнавального інтересу іноземних студентів у їхній навчально-професійній діяльності. Висвітлюються теоретичні аспекти використання інформаційно-цифрових технологій у дистанційному навчанні. Досліджуються переваги онлайн платформи Microsoft Teams, яка сформована на інформаційних технологіях сучасності. Проаналізовано навчання іноземних студентів українській мові з використанням новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій, зокрема платформи Kahoot, Learning Apps, сервісу Canva, програми Forms у Microsoft Teams. Використання різноманітних цифрових технологій на заняттях з української мови, зокрема при вивченні наукового стилю мовлення, допомагає іноземним студентам опанувати термінологічну лексику, оволодіти лексико-граматичними та синтаксичними конструкціями, комунікативними навичками, необхідними у професійному спілкуванні.

Ключові слова: діджиталізація, інформаційно-цифрові технології, науковий стиль мовлення, ігрова онлайн-платформа, навчальна платформа.

INNA ABRAMOVA. Przygotowanie językowe studentów zagranicznych w warunkach cyfryzacji edukacji. Artykuł poświęcono problematyce przygotowania językowego studentów zagranicznych w warunkach cyfryzacji edukacji. Przeanalizowano definicję pojęcia „cyfryzacja” procesu edukacyjnego, która sprzyja rozwojowi zainteresowań poznawczych studentów zagranicznych w ich działalności akademicko-zawodowej. Przedstawiono teoretyczne aspekty wykorzystania technologii informacyjno-cyfrowych w nauczaniu zdalnym. Zbadano zalety platformy Microsoft Teams, która opiera się na nowoczesnych technologiach informacyjnych. Przeanalizowano nauczanie języka ukraińskiego studentów zagranicznych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komputerowych, w szczególności platform takich jak Kahoot, Learning Apps, serwisu Canva, programu Forms w Microsoft Teams. Zastosowanie różnorodnych technologii cyfrowych w nauczaniu języka

ukraińskiego, zwłaszcza w nauczaniu naukowego stylu języka, pomaga studentom zagranicznym w opanowaniu terminologii, przyswajaniu konstrukcji leksykalno-gramatycznych i składniowych oraz w nabywaniu niezbędnych umiejętności porozumiewania się w komunikacji zawodowej.

Słowa kluczowe: *cyfryzacja, technologie informacyjno-cyfrowe, styl naukowy, platforma online do gier, platforma edukacyjna.*

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.08>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Мілена КУЗНЕЦОВА,
Вікторія БІБІЧЕНКО,
Ірена КУЗНЕЦОВА,
Костянтин КУЗНЕЦОВ,
Марина КОВАЛЬЦОВА,
Лариса КРАСНІКОВА

Вплив культури спілкування викладачів закладів вищої медичної освіти на попередження конфліктів між здобувачами

MILENA KUZNETSOVA, VIKTORIIA BIBICHENKO, IRENA KUZNETSOVA, KOSTIANTYN KUZNETSOV, MARYNA KOVALTSOVA, LARYSA KRASNIKOVA. The impact of communication culture of medical university teachers on conflict

Received 03.14.2025

Peer-reviewed 03.20.2025

Revised version received 03.25.2025

Accepted 03.28.2025

resolution between students. *The actuals of modern education system reveal an increasingly important problem about conflict situations as they may result into bullying, for instance. One of the main factors that may have a strong impact on conflicts outbreak and resolve is a communication culture of teachers towards students.*

The aim of present research was to figure out the impact of medical university teacher communication culture on conflict resolution between students in academic groups.

Materials and methods. *The research was carried out among 143 persons (teachers and students of Kharkiv National Medical University). Descriptive method, sociological surveys and practical cases solving were used for research aim attainment.*

Results. *The data obtained from the research considers the significant role of teacher in conflict situations course and resolution. Particularly teacher's verbiage affects the conflict situations greatly. Also the students developed certain behavioral patterns and approaches for resolving the points of issue with help of teacher. Under the influence of teacher students could make a compromise and tried not to affect the opponent's dignity even if they have never been thought about such ways of acting.*

Conclusion. *The communication culture has the great impact on conflicts outbreak and course and indirectly affects the choice among the way of their resolution. Such skills are extremely important for the future work in doctor teams and allow the students to be prepared for different issues and develop the ways to arrange any difference. This may be helpful for better diagnosis and treatment of their patients.*

Keywords: *communication culture, university teacher, students, medical employees.*

1. Постановка проблеми

В останні роки все частіше з'являється інформація про випадки булінгу та конфлікти в закладах вищої освіти (Вінс, В. А., 2022¹;

¹ Вінс, В. А., Кашпур, Ю. М., Кузьменко, Т. М. (2022). Гармонізація міжособистісних взаємин подружніх пар засобами психологічного консультування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, (1), 42-46.

Лящ, О. П.,² Васневцева, Є.³, 2015) . Як правило вони виникають між здобувачами або здобувачами і викладачами, між самими викладачами або між здобувачами/викладачами та адміністрацією закладів вищої освіти.

Одним з чинників, які можуть сприяти виникненню конфліктів є недотримання культури спілкування (Біда О.А.⁴, 2023), особливо з боку викладачів по відношенню до здобувачів освіти, а це своєю чергою формує бар'єр, який перешкоджає ефективній командній роботі між усіма учасниками освітнього процесу (Білавич, Г.В. та ін.⁵, 2023, Варна夫ська І.⁶, 2022) . Крім того, це може мати більш далекі наслідки, оскільки здобувачі, можуть наслідувати такий тип поведінки та не зможуть встановлювати комплайнс з пацієнтами (Волкова, Н.П.⁷, 2019; Гречановська, О.⁸, 2020), що своєю чергою знижуватиме прихильність останніх до терапії, а отже за разом знизить ефективність призначеної терапії (Пищик, О.⁹, 2023).

За даними досліджень також однією з причин конфліктів можуть слугувати протиріччя, які виникають під час здійснення професійної діяльності або при спілкуванні. Проте не всі протиріччя можна розглядати, як причину конфліктів. Так, наприклад при дослідженні робіт (Качайло, К.¹⁰, Грень, Л.¹¹, 2024) було визначено, що

- 2 Лящ, О. П. (2015). Детермінанти та можливості формування емоційного інтелекту особистості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки, 1(46), 210–216.
- 3 Веневцева, Є. (2015). Критерії, показники та рівні вихованості білінгвальної культури спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки, (140), 26–31.
- 4 Біда, О. А., Чичук, А. П., Гуттерер, Є. В. (2023). Формування у здобувачів вищої освіти культури професійного спілкування. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (211), 16–22.
- 5 Білавич, Г. В., Багрий, М. А., Гречаник, Н. Ю., Гнатишин, С. І. (2023). Формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. Медична освіта, (4), 77–81. URL: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.4.13635>.
- 6 Варна夫ська, І. (2022). Проблеми формування комунікативної компетентності здобувачів економічних спеціальностей. Український Педагогічний журнал, (3), 116–122.
- 7 Волкова, Н. П. (2019). Конфлікти у педагогічному колективі закладу вищої освіти: причини виникнення та шляхи запобігання. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія, (1), 113–124.
- 8 Гречановська, О. (2020). Вплив культурних конфліктів на освітній процес закладів вищої технічної освіти. Педагогіка безпеки, 5(2), 102–108.
- 9 Пищик, О. (2023). Комунікативна культура в педагогічній діяльності: ключ до успіху. Formation of Competencies of Gifted Individuals in the System of Extracurricular and Higher Education, 2, 274–285.
- 10 Качайло, К. (2024). Компоненти формування культури ділового спілкування у майбутніх лікарів у закладах вищої освіти. Теорія і практика управління соціальними системами, (3), 40–51.
- 11 Грень, Л., Качайло, К. (2024). Культура ділового спілкування майбутніх лікарів у закладах вищої освіти: стан розробки проблеми в психолого-педагогічній літературі. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія, 1, 14–27.

вони переростають у конфлікт лише тоді коли, зачіпають або духовні чи матеріальні інтереси, соціальний статус людини, людську гідність тощо. Доведено, що ключовим тригером цих конфліктів може слугувати або необережне слово або звернення до співрозмовника чи перехід на відкрите висміювання особистісних якостей індивіда (Кульчицький, В.¹², 2021; Фоміна, Л.В.¹³, 2019).

Також було встановлено, що не менш важливого значення в конфлікті відіграє культура спілкування та поведінка всіх його учасників (Ruge, D. et al.¹⁴,; Rusch, H.¹⁵, 2022). Бо завдяки вмілому висвітленні акцентів та маніпуляціям людина, яка не володіє навичками культури спілкування може ще більше розпалювати конфлікт (Fog, A.¹⁶, 2022).

А завдяки, застосуванню навичок спілкування навіть з конфліктної ситуації можливо винести користь для себе і оточуючих (West, S. A. et al.¹⁷, 2019). Так, науковими дослідженнями було доведено, що конфлікт дозволяє заслухати всі сторони, отримати альтернативні точки зору на одну і ту ж ситуацію і знайти оптимальне та конструктивне рішення, яке дозволить продовжити подальшу спільну професійну діяльність (Pai, J. et al.¹⁸, 2020; Lewitter, F. et al.¹⁹, 2019).

Водночас, постає дуже багато питань, щодо того, яким чином запобігати появі так званих деструктивних конфліктів, які можуть порушувати соціально-психологічний клімат в колективі. Особливо, серед молодих людей і яка роль належить педагогічному працівникові та як йому діяти, щоб самому не опинитись в його епіцентрі.

Метою даного дослідження було визначення впливу культури спілкування викладача закладу вищої медичної освіти на попередження конфліктів між здобувачами.

- 12 Кульчицький, В. (2021). Сутність і структура сформованості професійного мовлення студентів–медичних сестер у процесі фахової підготовки. Медсестринство, 3, 4–7.
- 13 Фоміна, Л. В. (2019). Формування культури спілкування в студентському середовищі закладу вищої медичної освіти. Наукові записки кафедри педагогіки : збірник наукових праць Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 45, 85–91.
- 14 Ruge, D., Pedroarena-Leal, N., Trenado, C. (2022). Leadership in Education, Medical Education and Health. Int J Environ Res Public Health, 19(9), 5730.
- 15 Rusch, H. (2022). Modelling behaviour in intergroup conflicts: a review of microeconomic approaches. Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci, 377(1851), 20210135.
- 16 Fog, A. (2022). Internal versus external group conflicts. Behav Brain Sci, 45, e107. doi: 10.1017/S0140525X21001230. PMID: 35796366.
- 17 West, S. A., Ghoul, M. (2019). Conflict within cooperation. Curr Biol, 29 (11), R425-R426.
- 18 Pai, J., Bendersky, C. (2020). Team status conflict. Curr Opin Psychol, 33, 38-41. doi: 10.1016/j.copsyc.2019.07.001. Epub 2019 Jul 13. PMID: 31365895.
- 19 Lewitter, F., Bourne, P. E., Attwood, T. K. (2019). Ten Simple Rules for avoiding and resolving conflicts with your colleagues. PLoS Comput Biol, 15(1), e1006708.

2. Матеріали та методи

До проведення дослідження було залучено 143 респонденти, з яких 116 були здобувачами вищої освіти, які навчалися на 1 – 3 курсах, I - IV медичних факультетів, а також 27 – викладачів, що викладають на кафедрах теоретичного профілю. Для цього було використано спостереження, соціологічний та описовий методи, а також метод вирішення ситуаційних кейсів. Досліджування проводилось в два етапи: на першому – проводили опитування респондентів, завдяки якому визначали частоту та тривалість конфліктів, причини та роль викладача в залагодженні та виникненні конфлікту, інструменти завдяки яким педагог впливав на вирішення конфлікту; на другому етапі за допомогою спеціальних кейсів визначали роль викладача в формуванні алгоритмів поведінки у здобувачів під час конфліктних ситуацій.

Було проаналізовано 28 наукових публікацій, з яких 23 були англomовними статтями опублікованими в фахових закордонних виданнях і 5 – виданих вітчизняними видавничими домами. Для реалізації соціологічного методу дослідження було використано спеціально розроблений опитувальник, який поширювався за допомогою Google-forms в соціальних мережах. Опитувальник складався з трьох взаємопов'язаних блоків: 1) складався з загальних питань, необхідних для визначення вікової, статевої і професійної структури досліджуваної популяції; 2) другий блок, складався з питань для визначення впливу досліджуваного фактору; 3) третій блок включав запитання «на уточнення», які доводять розуміння або нерозуміння змісту питань з попереднього блоку. Перед початком проведення дослідження всі учасники були проінформовані про мету і задачі дослідження.

Спостереження за поведінкою здобувачів і викладачів під час проведення практичних занять як в гібридному так і в дистанційному форматах. Крім того, на цьому етапі також визначали типи поведінки при конфліктах, які визначались за допомогою опитувальника Томаса-Кілманна. На другому етапі дослідження було визначено роль викладача на формування паттернів поведінки у здобувачів під час конфліктної ситуації, яка визначалась за допомогою кейсів з описом відповідної ситуації.

Для визначення сили взаємозв'язку між досліджуваними явищами було використано коефіцієнт кореляції r - Пірсона.

3. Результати та обговорення

Під час проведення першого етапу досліджень було отримано доволі цікаву картину даних.

Так, в ході аналізу відповідей респондентів отриманих під час проведення опитування було отримано такий розподіл в залежності від віку опитаного (див. рис. 1):

Рис. 1. Участь в конфліктних ситуаціях різних вікових груп респондентів.

Найбільша кількість серед опитаних, які приймали участь в конфліктах спостерігалась в вікових групах 24-25 років, 38-39 та 22-23 роки. Найменше учасників конфліктів виявлялось серед респондентів в вікових групах: 16-17 та 36-37 років. Крім того саме в віковій групі 24-25 років найбільша кількість опитаних відзначила активну участь в конфліктних ситуаціях. Водночас варто зазначити, не тільки в цій віковій групі переважали позитивні відповіді на запитання але і в 20-21 і 30-31 років та приблизно однакову кількість позитивних та негативних відповідей на запитання в вікових групах 28-29 та 38-39 років. Отримані дані вказують на статистично значущий кореляційний зв'язок між віковими групами та відповідями респондентів, який становив $p \leq 0,05$.

Водночас серед факторів, які призводили до розвитку конфліктів було визначено такі дані (див. рис. 2):

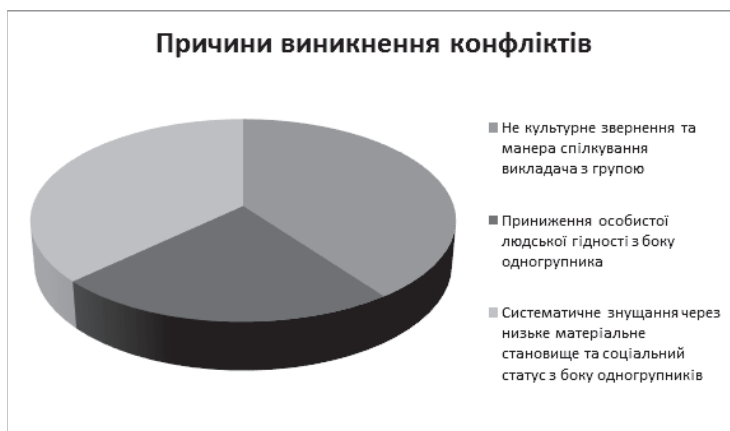

Рис. 2. Причини, які призводили до розвитку конфліктів серед опитаних респондентів.

Під час аналізу даних отриманих при опитуванні було встановлено, що практично однаково значущими були: в 39,9% - некультурне звернення та манера спілкування з боку викладача і в 37% випадків – систематичне знущання через низьке матеріальне становище та соціальний статус з боку одногрупників.

Дослідження відповідей на запитання про те, що «чи був викладач провокатором конфлікту в академічній групі?», продемонструвало наступну картину див. рис. 3.

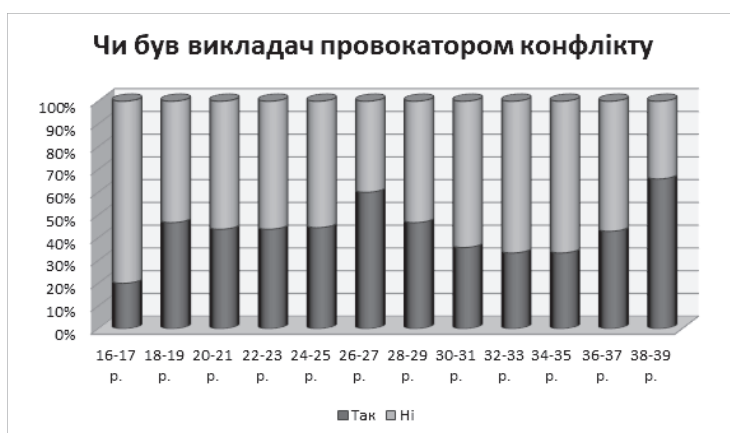

Рис. 3. Чи був викладач провокатором конфлікту в академічній групі.

Так, було визначено, що найбільше конфліктів спровокованих викладачем було визначено в вікових групах 26-27 років та 38-39 років, тобто серед тих хто здобуває вже післядипломну освіту в інтернатурі та самих викладачів. В інших вікових групах не було зафіксовано переважання позитивних відповідей на дане питання, окрім окремих випадків коли відсоток позитивних і негативних відповідей був майже однаковим.

Водночас варто зазначити, що існує статистично значущий кореляційний зв'язок між віковими групами та відповідями на запитання.

Під час проведення першого етапу дослідження також було проведено визначення типів поведінки під час конфліктів за допомогою опитувальника Томаса-Кілманна. Так, переважна більшість опитаних респондентів відносились до двох основних вимірів, а саме кооперація і напористість, які вирішувались за допомогою таких способів (див. рис. 4).

Рис. 4. Найбільш поширені способи вирішення конфліктних ситуацій серед здобувачів

Так, було встановлено, що серед респондентів найбільш поширеними способами вирішення конфліктів були: компроміс на що вказували 32,87% опитаних респондентів та співпраця про що заявили 30,1% респондентів. Водночас, посередня кількість опитаних обирали суперництво в 12,55% випадків було провідним шляхом вирішення конфліктів, а також найменша кількість пристосування в 9,79% відповідей респондентів.

Аналізуючи найбільш поширені способи вирішення конфліктів та корелюючи їх з поведінкою здобувачів можна побачити таку картину, наприклад ті хто обирав співпрацю під час конфліктної ситуації, за рахунок культури спілкування та взаємоповаги, яким навчилися від їхніх викладачів під час спілкування вони приходили до альтернативи, яка повністю задовольняла інтереси обох сторін. Отже співпраця в цьому випадку мала форму вивчення розбіжностей з метою навчання на думках одне одного та спроб знайти творче рішення міжособистісної проблеми, яка викликала конфліктну ситуацію.

Інша група респондентів, котра вирішувала конфлікти з застосуванням способу компромісу, демонструвала такі риси, як урахування взаємних поступок, надання альтернативної пропозиції варіантів, що замінюють суперечність, яка виникла. Метою таких дій є пошук взаємоприйнятного рішення, яке повністю або частково задовольнить обидві сторони.

Ті хто обирали спосіб суперництва демонстрували наполегливий, не схильний до співпраці тип поведінки, головною метою, якого було досягнення своїх цілей з повним ігноруванням думок інших членів академічної групи.

Особи для яких провідним шляхом було пристосування, завжди демонстрували тип поведінки, схильний до самопожертви, з повним нехтуванням власних інтересів заради іншої особи, таким чином являючись повною протилежністю конкуренції.

Рис. 5. Оцінка міри впливу респондентами міри впливу викладача на визначені способи вирішення конфліктів.

Водночас, було визначено міру впливу викладача закладу вищої освіти на визначені способи вирішення конфліктів (див рис. 5).

Під час проведення аналізу відповідей респондентів було отримано цікаві дані щодо оцінки як самими здобувачами вищої освіти, які навчаються та здобувають післядипломну освіту, а також самих викладачів. Так, було виявлено, що найбільша кількість респондентів 33,57% максимально оцінили міру впливу викладача на свою схильність до вибору зазначених способів вирішення конфліктів, а саме в «5» балів та 25,17% респондентів оцінили цей вплив в «4» бали та найменше респондентів (6,99%) оцінили його в «1» бал.

На другому етапі досліджень здобувачам було запропоновано вирішити кейси з описом різноманітних конфліктних ситуацій, які виникають в системі координат «викладач-здобувач», «здобувач-здобувач», «здобувач-академічна група», «викладач-академічна група» і встановити опосередкований вплив культури спілкування викладача на вирішення конфлікту.

Аналізуючи та узагальнюючи отримані дані можливо зазначити, що в 62% випадків, вплив викладача позначався на способі вирішення конфлікту, який реалізувався за рахунок культури, взаємоповаги, ораторського мистецтва, що направлялись на пошук компромісного рішення, ще в 38% випадків респонденти зазначали, що вплив викладача проявлявся в формуванні паттернів поведінки, яка сприяє уникненню будь-якої конфліктної ситуації.

Порівнюючи дані вже проведених досліджень можливо зробити певні припущення щодо того, що практично всі конфлікти незалежно від середовища в якому вони виникають мають подібні причини та механізми розвитку (Rautakoski, P. et al.²⁰, 2021; Helou, S. et al.²¹, 2022). Як і в іншому середовищі, в основі конфліктів які виникають під час освітнього процесу пояснюються наявністю певних комунікативних та культурних бар'єрів в спілкуванні, крім того не меншого значення набуває і віковий бар'єр, який стає на заваді сприйняття індивідуальних особливостей спілкування викладачів (Jones, A. H. et al.²², 2020; Ruba, E. et al.²³, 2023). Не меншого значення в культурі

20 Rautakoski, P., Ursin, P. A., Carter, A. S. et al. (2021). Communication skills predict social-emotional competencies. *J Commun Disord*, 93, 106138.

21 Helou, S., El Helou, E., El Helou, J. (2022). Physician Communication Skills in Telemedicine: The Role of Eye Contact. *Stud Health Technol Inform*, 290, 849-853.

22 Jones, A. H., Jacobs, M. B., October, T. W. (2020). Communication Skills and Practices Vary by Clinician Type. *Hosp Pediatr*, 10(4), 325-330.

23 Ruba, E., Reeves, C., Khan, A. et al. (2023). Communication skills in practice vs. communication in the real world: Insights from an international medical student symposium. *Patient Educ Couns*, 115, 107848.

спілкування викладача закладу вищої освіти відіграє професія, так якщо це педагог, який викладає на теоретичній кафедрі то він намагається спілкуватись зі здобувачами тією мовою, яка їм буде зрозумілою в межах їх вікової групи, а якщо спеціаліст клінічного профілю то однією з особливостей його спілкування буде трохи зверхнє ставлення до співрозмовника і в мові буде відстежуватись багато медичних термінів, що можуть бути не зрозумілими для слухача, що може призвести до непорозумінь та конфліктів. Манера спілкування, на думку дослідників пов'язана з особливостями виховання, а саме середовища де зростала така дитина (сім'я) та освітнього середовища (школа, заклад вищої освіти), які формують людину та її манери (Moezzi, M. et al.²⁴, 2024).

Так само і з подальшими етапами розвитку конфлікту, це теж напряду пов'язано з особливостями виховання, тобто або людина шукає компромісу або протиставляє свої інтереси інтересам інших осіб, також або особа аналізує конфліктну ситуацію з метою з'ясування її суті або своєю поведінкою демонструє бажання за будь-яку ціну уникнути конфліктної ситуації (Torres, M. L. G. M. et al.²⁵, 2023). За даними статей, які опубліковані в фахових виданнях визначається, що будь-який конфлікт має як об'єктивну так і суб'єктивну (емоційну) сторону, особливо якщо мова йде про почуття людської гідності, яку зачіпають під час конфлікту, що своєю чергою призводить до виникнення потреби в самозахисті. В більшості випадків конфлікти виникають саме через небажання однієї сторони, бачити в іншій рівного партнера у спілкуванні або не бажанні чи невмінні слухати та не перебивати партнера/співрозмовника або поважати та розуміти ролі одне одного в освітньому процесі або нерозуміння важливості з'ясування поглядів протилежної сторони на конфліктну ситуацію, а саме те як вона її сприймає. Водночас, не всі учасники конфліктної ситуації розуміють предмет можливого зіткнення інтересів та вміють знаходити те що їх об'єднує і водночас розділяє та пошук спільного рішення. Крім того, варто пам'ятати, що не всі конфлікти є деструктивними, а можуть навпаки стати причиною об'єднання та консолідації студентської спільноти, тобто мати інтегруючу роль. Науковцями доведено, що конструктивний конфлікт може

24 Moezzi, M., Rasekh, S., Zare, E., Karimi, M. (2024). Evaluating clinical communication skills of medical students, assistants, and professors. *BMC Med Educ*, 24(1), 19.

25 Torres, M. L. G. M., Sampaio, A. L. L., Caracas, H. C. P. M. (2023). Changes in the communicative skills of young people as a result of a communication training. *Codas*, 35(5), e20220041.

позитивно впливати на результативність в навчанні та сприяє саморозвитку та самовдосконаленню особистості (Karnieli-Miller, O. et al.²⁶, 2021). Водночас деструктивний конфлікт роз'єднує колектив і погіршує результативність роботи академічної групи. Спеціалістами з області конфліктології було доведено, що в основі будь-якого такого конфлікту лежить бажання домінування над членами академічної групи, нехтування їх думкою, а також приниження людської гідності, особливо якщо викладач закладу вищої медичної освіти недотримується етики та культури спілкування зі здобувачами.

4. Висновки

Резюмуючи все вищенаведене слід зазначити, що культура спілкування викладача має дуже важливе значення в виникненні та розвитку конфлікту, проте варто додати, що роль викладача не обмежується тільки цим але і спогляданням та приховуванням, що може призвести до вкрай серйозних наслідків. Крім того, даним дослідженням було доведено опосередковану роль викладача в вирішенні конфліктів, оскільки в процесі спілкування з викладачем здобувачі формують в своїй свідомості певне уявлення про поведінку, особливо під час конфліктної ситуації. Так, за допомогою практичних кейсів було визначено, такий вплив, оскільки більшість респондентів вказувала на певний спосіб вирішення конфліктної ситуації, який був застосований викладачем.

Це є вкрай важливим, оскільки майбутні лікарі, які працюватимуть в командах, мають вміти вирішувати конфліктні ситуації не шляхом дискредитації та обмовлянь опонента, а завдяки співпраці та взаємоповазі і ввічливого культурного спілкування.

References:

1. Вінс, В. А., Кашпур, Ю. М., Кузьменко, Т. М. (2022). Гармонізація міжособистісних взаємин подружніх пар засобами психологічного консультування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, (1), 42-46.
2. Ляш, О. П. (2015). Детермінанти та можливості формування емоційного інтелекту особистості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки, 1(46), 210-216.

26 Karnieli-Miller, O., Michael, K., Gothelf, A. B. et al. (2021). The associations between reflective ability and communication skills among medical students. *Patient Educ Couns*, 104(1), 92-98.

3. Веневцева, Є. (2015). Критерії, показники та рівні вихованості білінгвальної культури спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки, (140), 26-31.
4. Біда, О. А., Чичук, А. П., Гуттерер, Є. В. (2023). Формування у здобувачів вищої освіти культури професійного спілкування. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (211), 16-22.
5. Білавич, Г. В., Багрій, М. А., Гречаник, Н. Ю., Гнатишин, С. І. (2023). Формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. Медична освіта, (4), 77–81. URL: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.4.13635>.
6. Варнавська, І. (2022). Проблеми формування комунікативної компетентності здобувачів економічних спеціальностей. Український Педагогічний журнал, (3), 116–122.
7. Волкова, Н. П. (2019). Конфлікти у педагогічному колективі закладу вищої освіти: причини виникнення та шляхи запобігання. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія, (1), 113-124.
8. Гречановська, О. (2020). Вплив культурних конфліктів на освітній процес закладів вищої технічної освіти. Педагогіка безпеки, 5(2), 102-108.
9. Пищик, О. (2023). Комунікативна культура в педагогічній діяльності: ключ до успіху. Formation of Competencies of Gifted Individuals in the System of Extracurricular and Higher Education, 2, 274–285.
10. Качайло, К. (2024). Компоненти формування культури ділового спілкування у майбутніх лікарів у закладах вищої освіти. Теорія і практика управління соціальними системами, (3), 40-51.
11. Грень, Л., Качайло, К. (2024). Культура ділового спілкування майбутніх лікарів у закладах вищої освіти: стан розробки проблеми в психолого-педагогічній літературі. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія, 1, 14–27.
12. Кульчицький, В. (2021). Сутність і структура сформованості професійного мовлення студентів–медичних сестер у процесі фахової підготовки. Медсестринство, 3, 4–7.
13. Фоміна, Л. В. (2019). Формування культури спілкування в студентському середовищі закладу вищої медичної освіти. Наукові записки кафедри педагогіки : збірник наукових праць Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 45, 85–91.
14. Ruge, D., Pedroarena-Leal, N., Trenado, C. (2022). Leadership in Education, Medical Education and Health. Int J Environ Res Public Health, 19(9), 5730.
15. Rusch, H. (2022). Modelling behaviour in intergroup conflicts: a review of microeconomic approaches. Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci, 377(1851), 20210135.

16. Fog, A. (2022). Internal versus external group conflicts. *Behav Brain Sci*, 45, e107. doi: 10.1017/S0140525X21001230. PMID: 35796366.
17. West, S. A., Ghoul, M. (2019). Conflict within cooperation. *Curr Biol*, 29 (11), R425-R426.
18. Pai, J., Bendersky, C. (2020). Team status conflict. *Curr Opin Psychol*, 33, 38-41. doi: 10.1016/j.copsyc.2019.07.001. Epub 2019 Jul 13. PMID: 31365895.
19. Lewitter, F., Bourne, P. E., Attwood, T. K. (2019). Ten Simple Rules for avoiding and resolving conflicts with your colleagues. *PLoS Comput Biol*, 15(1), e1006708.
20. Rautakoski, P., Ursin, P. A., Carter, A. S. et al. (2021). Communication skills predict social-emotional competencies. *J Commun Disord*, 93, 106138.
21. Helou, S., El Helou, E., El Helou, J. (2022). Physician Communication Skills in Telemedicine: The Role of Eye Contact. *Stud Health Technol Inform*, 290, 849-853.
22. Jones, A. H., Jacobs, M. B., October, T. W. (2020). Communication Skills and Practices Vary by Clinician Type. *Hosp Pediatr*, 10(4), 325-330.
23. Ruba, E., Reeves, C., Khan, A. et al. (2023). Communication skills in practice vs. communication in the real world: Insights from an international medical student symposium. *Patient Educ Couns*, 115, 107848.
24. Moezzi, M., Rasekh, S., Zare, E., Karimi, M. (2024). Evaluating clinical communication skills of medical students, assistants, and professors. *BMC Med Educ*, 24(1), 19.
25. Torres, M. L. G. M., Sampaio, A. L. L., Caracas, H. C. P. M. (2023). Changes in the communicative skills of young people as a result of a communication training. *Codas*, 35(5), e20220041.
26. Karnieli-Miller, O., Michael, K., Gothelf, A. B. et al. (2021). The associations between reflective ability and communication skills among medical students. *Patient Educ Couns*, 104(1), 92-98.

Transliteration of References:

1. Vins, V. A., Kashpur, Yu. M., Kuzmenko, T. M. (2022). Harmonizatsiia mizhosobystisnykh vzaiemyn podruznykh par zasobamy psykholohichnoho konsultuvannia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykholohiia*, (1), 42-46.
2. Liashch, O. P. (2015). Determinanty ta mozhlyvosti formuvannia emotsiinoho intelektu osobystosti. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 12: Psykholohichni nauky*, 1(46), 210-216.
3. Vienievtseva, Ye. (2015). Kryterii, pokaznyky ta rivni vykhovanosti bilinhvalnoi kultury spilkuvannia studentiv vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv. *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Serii: Pedahohichni nauky*, (140), 26-31.

4. Bida, O. A., Chychuk, A. P., Hutterer, Ye. V. (2023). Formuvannia u здобувачів вищої освіти культури професійного спілкування. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*, (211), 16-22.
5. Bilavych, H. V., Bahrii, M. A., Hrechanyk, N. Yu., Hnatyshyn, S. I. (2023). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti здобувачів вищої освіти. *Medychna osvita*, (4), 77–81. URL: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.4.13635>.
6. Varnavska, I. (2022). Problemy formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti здобувачів економічних спеціальностей. *Ukrainskyi Pedahohichnyi zhurnal*, (3), 116–122.
7. Volkova, N. P. (2019). Konflikty u pedahohichnomu kolektyvi zakladu viys'choi osvity: prychny vynyknennia ta shliakhy zapobihannia. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: Pedahohika i psykholohiia*, (1), 113-124.
8. Hrechanovska, O. (2020). Vplyv kulturnykh konfliktiv na osvitnii protses zakladiv viys'choi tekhnichnoi osvity. *Pedahohika bezpeky*, 5(2), 102-108.
9. Pyshchyk, O. (2023). Komunikatyvna kultura v pedahohichnii diialnosti: kliuch do uspihu. *Formation of Competencies of Gifted Individuals in the System of Extracurricular and Higher Education*, 2, 274–285.
10. Kachailo, K. (2024). Komponenty formuvannia kultury dilovoho spilkuвання u maibutnikh likariv u zakladakh viys'choi osvity. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy*, (3), 40-51.
11. Hren, L., Kachailo, K. (2024). Kultura dilovoho spilkuвання maibutnikh likariv u zakladakh viys'choi osvity: stan rozrobky problemy v psykholoho-pedahohichnii literaturi. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy: filosofii, psykholohiia, pedahohika, sotsiolohiia*, 1, 14–27.
12. Kulchytskyi, V. (2021). Sutnist i struktura sformovanosti profesiinoho movlennia studentiv–medychnykh sester u protsesi fakhovoi pidhotovky. *Medsestrynstvo*, 3, 4–7.
13. Fomina, L. V. (2019). Formuvannia kultury spilkuвання v studentskomu seredovys'chi zakladu viys'choi medychnoi osvity. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky : zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina*, 45, 85–91.
14. Ruge, D., Pedroarena-Leal, N., Trenado, C. (2022). Leadership in Education, Medical Education and Health. *Int J Environ Res Public Health*, 19(9), 5730.
15. Rusch, H. (2022). Modelling behaviour in intergroup conflicts: a review of microeconomic approaches. *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci*, 377(1851), 20210135.
16. Fog, A. (2022). Internal versus external group conflicts. *Behav Brain Sci*, 45, e107. doi: 10.1017/S0140525X21001230. PMID: 35796366.
17. West, S. A., Ghoul, M. (2019). Conflict within cooperation. *Curr Biol*, 29 (11), R425-R426.

18. Pai, J., Bendersky, C. (2020). Team status conflict. *Curr Opin Psychol*, 33, 38-41. doi: 10.1016/j.copsyc.2019.07.001. Epub 2019 Jul 13. PMID: 31365895.
19. Lewitter, F., Bourne, P. E., Attwood, T. K. (2019). Ten Simple Rules for avoiding and resolving conflicts with your colleagues. *PLoS Comput Biol*, 15(1), e1006708.
20. Rautakoski, P., Ursin, P. A., Carter, A. S. et al. (2021). Communication skills predict social-emotional competencies. *J Commun Disord*, 93, 106138.
21. Helou, S., El Helou, E., El Helou, J. (2022). Physician Communication Skills in Telemedicine: The Role of Eye Contact. *Stud Health Technol Inform*, 290, 849-853.
22. Jones, A. H., Jacobs, M. B., October, T. W. (2020). Communication Skills and Practices Vary by Clinician Type. *Hosp Pediatr*, 10(4), 325-330.
23. Ruba, E., Reeves, C., Khan, A. et al. (2023). Communication skills in practice vs. communication in the real world: Insights from an international medical student symposium. *Patient Educ Couns*, 115, 107848.
24. Moezzi, M., Rasekh, S., Zare, E., Karimi, M. (2024). Evaluating clinical communication skills of medical students, assistants, and professors. *BMC Med Educ*, 24(1), 19.
25. Torres, M. L. G. M., Sampaio, A. L. L., Caracas, H. C. P. M. (2023). Changes in the communicative skills of young people as a result of a communication training. *Codas*, 35(5), e20220041.
26. Karnieli-Miller, O., Michael, K., Gothelf, A. B. et al. (2021). The associations between reflective ability and communication skills among medical students. *Patient Educ Couns*, 104(1), 92-98.

Authors

Milena KUZNETSOVA
PhD, Associated Professor,
Department of General and Clinical Pathophysiology
by D.O. Alpern,
Kharkiv National Medical University,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8255-4837>
E-mail: ma.kuznetsova@knmu.edu.ua

Viktoriia BIBICHENKO
PhD, Associated Professor,
Department of General
and Clinical Pathophysiology by D.O. Alpern,
Kharkiv National Medical University,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9141-0579>
E-mail: vo.bibichenko@knmu.edu.ua

Irena KUZNETSOVA

*Assistant of the Medical biology Department,
Kharkiv National Medical University,
Kharkiv, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7782-8848>

E-mail: ik.kuznietsova@knmu.edu.ua

Kostiantyn KUZNETSOV

*Assistant of the Medical biology Department,
Kharkiv National Medical University,
Kharkiv, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0498-2489>

E-mail: ka.kuznetsov@knmu.edu.ua

Maryna KOVALTSOVA

*PhD, Associated Professor,
Department of General
and Clinical Pathophysiology by D.O. Alpern,
Kharkiv National Medical University,
Kharkiv, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3418-4279>

E-mail: mv.kovaltsova@knmu.edu.ua

Larysa KRASNIKOVA

*Assistant of the Department of Microbiology,
Virology and Immunology by D.P. Grynyov,
Kharkiv National Medical University,
Kharkiv, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6675-4495>

E-mail: lv.krasnikova@knmu.edu.ua

Abstracts

МІЛЕНА КУЗНЕЦОВА, ВІКТОРІЯ БІБІЧЕНКО, ІРЕНА КУЗНЕЦОВА, КОСТЯНТИН КУЗНЕЦОВ, МАРИНА КОВАЛЬЦОВА, ЛАРИСА КРАСНІКОВА. Вплив культури спілкування викладачів закладів вищої медичної освіти на вирішення конфліктів між здобувачами. В сучасних реаліях все гостріше стає питання щодо виникнення конфліктних

ситуацій в закладах вищої освіти, які можуть скінчитись булінгом. Одним з чинників, які можуть вплинути на виникнення та розвиток і завершення конфліктних ситуацій є культура спілкування викладачів зі здобувачами.

Метою даної роботи було визначити вплив культури спілкування викладача закладу вищої медичної освіти на вирішення конфліктних ситуацій між здобувачами в академічних групах.

Матеріали та методи. До дослідження було залучено 143 особи, які були здобувачами та викладачами Харківського національного медичного університету. Для досягнення вказаної мети дослідження було використано описовий та соціологічний, а також метод вирішення практичних кейсів.

Результати дослідження. В ході дослідження було отримано дані, які вказували на роль викладача в розвитку і вирішенні конфліктних ситуацій. Це доводилось тим, що манера спілкування викладача значною мірою сприяла розвитку конфлікту. Водночас, завдяки викладачеві у здобувачів формувався певний стереотип поведінки, а також підхід до вирішення спірних питань. Так, завдяки цьому здобувачі могли досягати компромісу в вирішенні протиріч і намагались не зачіпати людської гідності своїх опонентів, хоча раніше ніколи не замислювались над цим питанням.

Висновки. Отже, засновуючись на отриманих даних можливо зробити висновок, про те, що культура спілкування викладача значною мірою впливає не виникнення та розвиток конфліктної ситуації, а також визначається опосередкований його вплив на вибір способу вирішення спірних ситуацій. Це вміння є вкрай важливим, оскільки здобувачі будуть працювати в лікарських об'єднаннях в майбутньому і в будь-якому разі стикатимуться з такими ситуаціями і мають швидко і оперативно залагоджувати їх для того, щоб обрати ефективний для пацієнта спосіб діагностики та лікування.

Ключові слова: культура спілкування, викладач закладу вищої освіти, здобувачі, медичні працівники.

MILENA KUZNETSOVA, VICTORIA BIBICHENKO, IRENA KUZNETSOVA, KOSTIANTYN KUZNETSOV, MARINA KOVALTSOVA, LARISA KRAŚNIKOWA. **Wpływ kultury komunikacji wykładowców uczelni medycznych na rozwiązywanie konfliktów między studentami.** Współczesne realia akademickie coraz bardziej uwidaczniają problem powstawania

sytuacji konfliktowych w instytucjach szkolnictwa wyższego, które mogą doprowadzić do bullyingu. Jednym z czynników wpływających na powstawanie, rozwój i zakończenie sytuacji konfliktowych jest kultura komunikacji wykładowców ze studentami.

Celem niniejszej pracy było określenie wpływu kultury komunikacji wykładowców uczelni medycznych na rozwiązywanie sytuacji konfliktowych między studentami w grupach akademickich.

Materiały i metody. Do badania przystąpiło 143 uczestników, którzy byli studentami oraz wykładowcami Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Medycznego. Do osiągnięcia zamierzonych celów badawczych wykorzystano metodę opisową oraz socjologiczną, a także metodę rozwiązywania praktycznych przypadków.

Wyniki badania. W trakcie badań uzyskano dane wskazujące na rolę wykładowcy w rozwoju oraz rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych. Dowodzi to, że sposób komunikacji wykładowcy w znacznym stopniu sprzyjał rozwojowi konfliktu. Jednocześnie, dzięki postawie wykładowcy, u studentów kształtował się pewien stereotyp zachowań, jak również podejście do rozwiązywania sporów. W rezultacie studenci potrafili osiągać kompromis w rozwiązywaniu sprzeczności, starając się nie naruszać poczucia godności swoich rozmówców, chociaż wcześniej nigdy się nad tym nie zastanawiali.

Wnioski. Na podstawie uzyskanych danych można stwierdzić, że kultura komunikacji wykładowcy w dużym stopniu wpływa na powstawanie i rozwój sytuacji konfliktowej, a także pośrednio determinuje wybór sposobu rozwiązania sporów. Umiejętność ta jest niezwykle istotna, ponieważ przyszli specjaliści będą w przyszłości pracować w zespołach lekarskich, gdzie nieuniknione będą sytuacje konfliktowe, które należy rozwiązywać w sposób szybki i efektywny, aby wybrać odpowiednią metodę diagnozy i leczenia pacjenta.

Słowa kluczowe: kultura komunikacji, wykładowca uczelni wyższej, studenci, pracownicy medyczni.

3.

CURRENT ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH

AKTUALNE ASPEKTY BADAŃ PSYCHOLOGICZNYCH

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.09>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Oksana HERASYMCHUK

Aggression as an adaptive mechanism

OKSANA HERASYMCHUK. Aggression as an adaptive mechanism. *This article presents a theoretical analysis of scientific approaches to the study of aggressive behavior, specifically examining the concepts of frustration-aggression, social learning, and humanistic psychology. The author explores aggression as a multifaceted phenomenon that can function not only as a destructive force but also as an adaptive mechanism for protection and frustration management.*

The evolution of frustration-aggression theory is analyzed, beginning with the classical works of J. Dollard and L. Berkowitz, to its contemporary modifications. The contributions of A. Bass to the study of instrumental and hostile aggression, as well as A. Bandura's socio-behavioral approach to aggression as socially learned behavior, are considered.

Particular attention is given to F. Perls's humanistic perspective, which viewed aggression as a necessary component of adaptation and personal growth. It is determined that aggression can be used for the "constructive demolition" of outdated behavioral patterns and the integration of new experiences.

Based on the analysis of scientific sources, a conclusion is drawn regarding the potential of aggression as an adaptive mechanism that facilitates protection, frustration management, and goal attainment. Prospects for further research are identified, including the study of the neurobiological mechanisms of

aggression, the influence of social context, the development of practical methods for the constructive use of aggression, as well as the investigation of ethical aspects and positive functions of aggression.

This article contributes to a deeper understanding of aggression as a complex social phenomenon and its role in adaptation and personality development.

Keywords: *aggression, frustration, aggression theory, aggressive behavior.*

1. Problem Statement

The study of aggression as an adaptive mechanism is extremely important for psychological science and practice. Aggression, traditionally viewed as a destructive force, can serve as an adaptive strategy for protecting personal boundaries, overcoming frustrating states, and achieving goals. While aggression has traditionally been perceived as a destructive force, mounting evidence suggests that, within specific contexts, it may function as an adaptive strategy. This perspective facilitates a more profound understanding of the mechanisms underlying aggressive behavior and its functional roles, as well as the identification of avenues for channeling aggressive energy constructively. Research endeavors may elucidate methods for redirecting aggressive energy toward positive outcomes, thereby enabling individuals to cultivate salutary coping mechanisms for expressing discontent and overcoming obstacles. The recognition of frustration as a precursor to aggression facilitates the development of effective violence prevention methodologies, particularly salient in environments characterized by social instability.

2. Analysis of the Research Problem

Aggression, as a phenomenon and a specific behavioral modality, has been extensively examined by psychologists and other domestic and international scholars, including jurists, political scientists, philosophers, and sociologists. Notable contributors such as A. Bandura, L. Berkowitz, R. Baron, N. Grishina, J. Dollard, D. Zillmann, A. Zelinsky, V. Pavelkiv, A. Rean, D. Richardson, V. Rybalka, E. Skyba, V. Tymoshenko, S. Feshbach, E. Fromm, and O. Shliakhtina have provided foundational insights into the essential characteristics of aggression. However, the precise delineation of aggression as a determinant of unlawful conduct and the formulation of effective intervention strategies remain subjects requiring further empirical investigation. This imperative has informed the selection of the present article's thematic focus, underscoring its relevance and timeliness within the contemporary context of armed conflict and escalating social crises.

Article Aim: The primary objective of this article is to elucidate the potential of aggression as an adaptive mechanism utilized for the protection of personal boundaries and mitigation of frustration states.

3. State of Development

The problem field within which aggression is considered is exceptionally broad. Various aspects of it fall within the scope of interests of such branches of scientific knowledge as psychology, biology, sociology, and conflictology. Despite the significant research on the problem, the dichotomy of this concept remains. This is primarily due to the contradictory and paradoxical nature of aggression, and secondly, the multitude of approaches, each of which has its problem field reduced to phenomena of biological, psychological, social, and conflictological order, resulting in a problem of understanding aggression.

In the history of psychology, we can encounter various concepts of understanding aggression, from its destructive pole to the constructive one. In contemporary psychology, aggression is understood as motivated destructive behavior that contradicts the norms and rules of human existence in society, causing harm to the objects of attack.

While the word "aggression" originates from the word *aggredi*, whose root comes from *adgradi* (*gradus* means "step," and *ad* means "towards"), that is, the original meaning of this word could imply "to move towards," "to attack." Thus, "to be aggressive" means "to move towards a goal without delay, without fear or doubt" [11].

The problems of studying aggression and aggressive behavior have been touched upon by various psychological directions, each school highlighting its methodological approaches to studying this problem. Among the main ones are:

Evolutionary-genetic approach (Z. Freud's, A. Adler's, E. Fromm's expedient instinct; K. Lorenz's ethological approach);

Behavioral approach (A. Bass's theory of aggression; J. Dollard's and N. Miller's theory of frustration aggression; Leonard Berkowitz's "frustration-aggression" theory; A. Bandura's social learning theory);

Humanistic approach (self-actualization as resistance to aggression – the ideas of A. Maslow, A. A. Rean, C. Rogers, V. Frankl).

In the psychoanalytic school, the phenomenon of aggression is revealed by the theory of drives. The founder of this theory is Sigmund Freud. He believed that aggressive behavior is instinctive and inevitable by nature. Psychoanalytic theories of aggression are now considered

limited. Since excessive emphasis on biological determinants ignores social factors and does not consider the diversity of aggression, its functional role, and the possibility of constructive use. In contrast to existing theories, J. Dollard proposed a "frustration theory," in which aggressive behavior is presented not as an evolutionary, but as a situational process. The founder of this direction of research on human aggression, J. Dollard, put forward a scientific proposition that "aggression is always a consequence of frustration" [10, p. 28].

According to his theory, aggression is invariably the result of frustrators, i.e., insurmountable barriers that stand in the way of achieving a goal, causing confusion or frustration. According to the scientist's views, aggression is a drive that does not automatically arise in the human body, but a reaction to frustration: an attempt to overcome an obstacle on the way to satisfying needs, achieving satisfaction, and emotional balance.

The aggression-frustration scheme is based on four basic concepts: aggression, frustration, inhibition, and displacement. The researcher understands aggression as an intention to harm another with one's action, as an act of purposeful reaction that harms the body. Frustration occurs when an obstacle appears to carry out the reaction. The magnitude of frustration depends on the strength of motivation to perform the desired action, the significance of the obstacle to achieving the goal, and the number of purposeful actions after which frustration occurs. Inhibition is the tendency to limit or curtail actions due to expected negative consequences. It is established that the inhibition of any act of aggression is directly proportional to the strength of the expected attack. The inhibition of acts of aggression is an additional frustration that causes aggression against a person who is perceived as the culprit of inhibition, and an enhancing incentive to other forms of aggression. Displacement is the desire to engage in aggressive actions directed against some other person, rather than the true source of frustration.

Frustration theory has undergone certain changes since its inception, particularly as a result of extensive experimental research practice. Already in the 1940s, the authors modified the formulation of their hypothesis. Aggression was now seen as a natural but not inevitable consequence of frustration. It was assumed that non-aggressive responses to frustration could be acquired through learning. However, aggression was still considered the dominant reaction to frustration, and a non-aggressive response could only occur if aggressive reactions had not been rewarded or punished before, and thus aggressive behavior was eliminated. The

greatest attention of supporters of the frustration-aggression hypothesis is attracted by the study of the conditions under which a frustration situation leads to aggressive actions. Important variables they identified that affect both the occurrence and inhibition of aggression include the similarity-difference of aggressors and victims, the justification-unjustification of aggression, as well as aggressiveness as a personal characteristic of the subjects. The disadvantage of this approach is, first of all, the lack of clarity in the understanding of frustration, as a result of which the emphasis in experimental studies shifted from the analysis of the causes of frustration and then aggression to the study of variables that contribute to the occurrence and inhibition of aggression. It is important to emphasize that in this modification of the original hypothesis, frustration was still seen as an inevitable antecedent of aggression, i.e., if there was an aggressive act, it was assumed that frustration was always present as a provocative condition.

A. Bandura, S. Rosenzweig, and others point out that frustration is not the only factor that leads to the expression of aggressiveness. Over time, the idea of an inseparable, obligatory connection between aggression and frustration was not confirmed, i.e., the idea that aggression is always the result of frustrators (barriers to the goal), and frustration inevitably leads to aggression [4; 5]. However, it would be more correct to talk about its superstructure, about various additions to it.

Leonard Berkowitz's "frustration-aggression" theory is a modified form of the theory of aggression's conditionality by frustration. As a determining factor of actions, the scientist singled out the influence of socio-psychological parameters—social environment, relationships with other social subjects—on the manifestation of aggressiveness in human actions [9].

The researcher posits that frustration is one among a multitude of diverse aversive stimuli capable of merely provoking aggressive reactions, rather than directly inducing aggressive behavior. Instead, frustration primarily engenders a readiness for aggressive actions. Such behavior manifests solely in the presence of pertinent aggression cues, such as environmental stimuli associated with current or antecedent anger-provoking or generally aggression-inducing factors.

According to Berkowitz's theory, stimuli acquire the propensity to provoke aggression (i.e., the potential to elicit aggression) through a process akin to classical conditioning. A stimulus may attain aggressive significance if it is linked to positively reinforced aggression or associated with previously experienced discomfort and pain. Stimuli consistently associated with aggression-provoking factors or aggression itself may

gradually predispose previously provoked or frustrated individuals to aggressive actions. Given that a broad spectrum of stimuli satisfies these criteria, numerous stimuli may acquire significance as aggression cues. Under specific conditions, individuals with particular character traits and even physical objects may function as aggression cues. Furthermore, the scholar suggests that individuals with physical anomalies are, in a sense, destined to attract suffering and become targets of hostility, as their defect or illness, associated with suffering and pain, may provoke aggression-prone individuals to specific actions [9].

Another significant modification introduced by Berkowitz to the frustration-aggression theory pertains to the conditions requisite for the attenuation of aggressive drive. The scholar asserted that in highly frustrated individuals, aggressive drive may diminish solely upon inflicting harm upon the frustrator. Catharsis occurs not due to the aggressor discharging a quantity of aggressive energy that presumably lacked an outlet, but rather due to the aggressor achieving their aggressive objective, thereby completing a specific sequence in response to aggression instigation. Unsuccessful attempts to inflict harm upon the frustration instigator are inherently frustrating, potentially augmenting rather than attenuating the inclination to act aggressively. Only successful attacks accompanied by harm infliction upon the aggression target are capable of diminishing or entirely eliminating aggressive drive.

The researcher introduced substantial amendments to the "aggression-frustration" schema: frustration does not necessarily manifest in aggressive actions but rather stimulates a readiness for them; even in a state of readiness, aggression does not arise without appropriate conditions; exiting a frustrating situation through aggressive actions cultivates a habit of such actions in the individual [13].

In the process of its development, the frustration approach has undergone considerable changes and has diverged into two significant independent streams: representatives of the first stream remained adherents of the frustration-aggression hypothesis, they study the conditions under which a frustration situation leads to the emergence of aggressive actions; representatives of the second stream created their own concept of frustration, which is based on the analysis of frustration situations, classification, and typology of reactions to frustration.

In the interpretation of another cognitivist, D. Zillmann, cognition and arousal are closely interrelated; they significantly influence each other during the process of experiencing suffering and determine our behavior. Thus,

awareness of an event affects the degree of arousal, enhancing or weakening it. There is also a feedback loop between them: arousal plays a significant role in the cognitive mediation of behavior. Thus, during aggression, a person's impulsive action will be aggressive also because the disintegration of the cognitive process creates obstacles to the inhibition of aggression by consciousness. In cases of very high levels of arousal, a decrease in the ability to cognitive activity can lead to impulsive behavior [13].

Through the recognition of the role and significance of "cognitive components" (i.e., consciousness), psychology gradually came to recognize not only biological or energetic, but also social factors in the form of real factors of social learning.

The most famous researcher of the behavioral approach to aggression is Arnold Bass. He defines frustration as the blocking of the process of instrumental behavior and introduces the concept of attack – an act that supplies the body with hostile stimuli. At the same time, an attack causes a strong aggressive reaction, and frustration – a weak one [2].

The scientist noted a number of factors that determine the strength of aggressive habits. First, it is the frequency and intensity of cases in which the individual was attacked, frustrated, irritated. Individuals who received many angry stimuli will probably react more aggressively than those who received fewer such stimuli. Secondly, it is the frequent achievement of success through aggression, which, according to the researcher, leads to strong attacking habits. Success can be internal (sharp weakening of anger) and external (elimination of an obstacle or achievement of reward). The tendency that has developed to attack may make it impossible for the individual to distinguish between situations that provoke and do not provoke aggression. Thirdly, it is the cultural and subcultural norms that a person learns, and which can facilitate the development of aggressiveness in him [8].

A. Bass introduced the concepts of hostile and instrumental aggression. Hostile aggression is motivated by negative emotions with the intent to inflict harm. Instrumental aggression involves goals unrelated to causing harm, meaning aggression becomes a tool for personal gain or advancement.

The scientist defined aggression as any behavior that contains a threat or causes harm to others. It is equally important to consider aggression not only as behavior but also as a mental state that includes cognitive, emotional, and volitional components. The cognitive component involves orientation, which requires understanding the situation, seeing the object of attack, and identifying one's "offensive means." The emotional component

of the aggressive state manifests as anger. Often, a person at all stages of the aggressive state (preparation for aggression, the process of aggressive action, evaluation of the action's result) experiences a strong emotion of anger, sometimes taking the form of affect or rage. However, it should be noted that aggression is not always accompanied by anger, and the feeling of anger does not always lead to aggression. The volitional aspect of aggression is manifested in all formal qualities of will: purposefulness, perseverance, determination, and in some cases, initiative and courage.

A. Bass divided the concepts of aggressiveness and hostility and defined hostility as a reaction that develops negative feelings and negative evaluations of people and events. He attributed the following types of reactions to the concept of aggressiveness: physical aggression – the use of physical force against another person; irritation – readiness to express negative feelings at the slightest disturbance (irascibility, brutality); verbal aggression – the expression of negative feelings both through form (shouting, screaming) and through the content of verbal responses (curses, threats). He attributed the following types of reactions to the concept of hostility: resentment – envy and hatred of others for real and imagined actions; suspicion – ranging from distrust and caution towards people to the belief that others are planning and causing harm.

Analysis of Arnold Bass's theory reveals aggression not only as destructive behavior but also as a potential tool for protection and overcoming frustration. According to his concept, frustration, defined as the blocking of the process of instrumental behavior, is directly related to the failure to achieve goals, which emphasizes the possibility of aggression arising as a reaction to obstacles. The introduction of the concept of "attack" demonstrates that aggression can serve as a means of protection against external threats, and a strong aggressive reaction to an attack confirms its effectiveness in self-defense. An important aspect is the definition of instrumental aggression as a means of achieving goals unrelated to causing harm, which indicates its constructive potential. Factors influencing aggressiveness, such as the frequency and intensity of aggressive stimuli and the success of aggressive actions, show that aggression can be learned behavior aimed at overcoming obstacles. The consideration of aggression as a mental state that includes cognitive, emotional, and volitional components emphasizes its complexity and at the same time shows that the volitional component, such as purposefulness and determination, can be used to achieve goals. Thus, Bass's theory shows that aggression can be not only a reaction to negative emotions but also a tool for protection, overcoming frustration, and forming useful habits.

Another well-known researcher of the behavioral approach is A. Bandura. He calls his approach socio-behavioral and contrasts it with previous representatives of learning theory on issues of prosocial and deviant behavior, i.e., behavior that deviates from social norms [1]. In his opinion, the social learning theories of Miller and Dollard, Skinner, Rotter suffer from being based on a limited set of principles established and supported mainly by studies of animal learning in single-person situations, and for an adequate consideration of social phenomena, these principles need to be expanded and modified, introducing new principles established and confirmed by studies of the acquisition and modification of human behavior in dyadic and group situations.¹ Thus, from the very beginning, A. Bandura opposed the arbitrary extrapolation of data from the animal world to the social world, which is very characteristic of behaviorism.

Social learning theory is the study of human behavior oriented towards a model. The model in this case is considered as a means of interpersonal influence, through which the formation (change) of relationships or ways of human action is possible. Unlike psychoanalysts and ethologists, proponents of the behavioral approach rely primarily on data from controlled laboratory experiments and usually speak of aggressive behavior as overt, externally expressed actions. These actions are very active, often initiative, and always cause some harm to the object (person, and in some cases, inanimate object), but the extent of this harm depends on both the aggressor and the resistance provided to him.

This theory explains the acquisition, provocation, and regulation of aggression. A. Bandura believes:

- 1) aggression arises through biological factors (hormones, nervous system), learning (direct experience, observation); aggression is provoked by the influence of patterns (disruption, attention), unacceptable treatment (attacks, frustration), incentive motives (money, admiration), instructions (orders), eccentric beliefs (paranoid ideas);
- 2) aggression is regulated by external rewards and punishments (material reward, unpleasant consequences), vicarious reinforcement (observation of how others are rewarded and punished), self-regulation mechanisms (pride, guilt) [1].

According to the theory, aggression is considered as social behavior, which includes actions behind which are complex skills that require comprehensive learning. To perform an aggressive action, one must know how to handle weapons, what movements during physical contact will be

dangerous for the victim, and also understand what words or actions cause suffering to the objects of aggression. And since this knowledge is not given at birth, people must learn to behave aggressively.

This theory emphasizes the role of learning through observation and direct experience in the acquisition of aggression, but does not deny the contribution of biological factors. The implementation of aggressive action depends on the basic neurophysiological mechanisms. The nervous system is involved in the implementation of any action, including aggressive ones. The influence of these basic structures and processes is limited. A. Bandura believes that people are endowed with neuropsychological mechanisms that enable aggression, but the activation of these mechanisms depends on appropriate stimulation, controlled by consciousness. Therefore, different forms of aggression, the frequency of their manifestations, the situations in which it unfolds, as well as the specific objects chosen for attack – all this is largely determined by factors of social learning.

The scientist interprets the role of reinforcement in learning differently. He considers reinforcement as a factor that promotes learning, not causes it. In his opinion, firstly, the observer can learn new reactions by observing the behavior of the model; secondly, it is not necessary to put the reaction of the model and the reaction of the observer in the conditions of reinforcement. Numerous studies by the scientist and his colleagues have shown that reinforcing consequences can serve to activate behavior acquired in conditions of non-reinforced observation. Emphasizing that reinforcement does not play a dominant role in the acquisition of new reactions, the scientist assigns it a central role in strengthening and maintaining (preserving) various behavioral tendencies. Behavioral patterns can be acquired, according to the author, through direct personal experience, as well as through observation of the behavior of others and its consequences for them, that is, through the influence of an example.

A. Bandura distinguishes the following directions of the model's influence on the observer:

- through observation of the model's behavior, new reactions can be acquired;
- through observation of the consequences of the model's behavior (its reward or punishment), the restraint of behavior previously learned by the observer can be strengthened or weakened, that is, the existing behavior of the observer is modified by observing the model;

- observation of the behavior of another (model) can facilitate the implementation of reactions previously acquired by the observer.

The researcher tried to implement the principles of learning he formulated, in particular, in the study of aggressive behavior. He put forward three points of analysis of aggressive behavior: the way of acquiring such actions; factors that provoke their behavior; conditions under which they are fixed [1].

The scientist posits that the frustration-aggression theory is insufficient for explaining aggressive behavior. He proposes an alternative approach: the acquisition of behavior with destructive potential through learning, on the one hand, and on the other, the issue of factors determining whether an individual will implement what they have learned.

From the scientist's perspective, frustration is merely one, and not necessarily the most significant, factor influencing aggressive behavior. He argues that frustration is most likely to provoke aggression in individuals who have learned to respond to aversive treatment with aggressive attitudes and actions. He notes that aggression is generally better explained by its rewarding consequences than by frustrating conditions and the punishments it incurs.

This theory offers numerous opportunities for controlling human aggression. This is due to two factors: social learning implies the manifestation of aggression by people only in certain social conditions, and the fact that aggressive behavior is an acquired model of social behavior, therefore, it can be weakened by eliminating the conditions for its manifestation. According to A. Bandura, aggression is also a reaction to provoking factors, serving as a means of protection or restoration of justice, and is regulated by reinforcement, which makes it a tool for achieving desired outcomes.

Investigating frustration, T. Shibutani focused on human behavior in difficult life situations and emphasized the close connection of this phenomenon with compensatory reactions of the individual. During frustration, a person uses "typical techniques." T. Shibutani characterized them as substitutes for satisfaction when the first impulse cannot be satisfied. According to the author, two main reactions to frustration arise: aggression and retreat [7, pp. 74–75]. Frustration seeks discharge and often finds it in the form of aggression, the trigger for which is anger. Often the object of attack can be a person who has no relation to the event that caused the frustration. A relevant example is the illustration of Bidstrup's caricature, in which the boss scolds his subordinate. He, in turn, vents his anger on

the boy postman. The boy pushes the dog. The angry dog, when the boss leaves the office, bites him. Thus, catharsis occurred, everyone vented their irritation [8].

T. Shibutani agrees with Berkowitz's view that aggressive reaction is only one of the forms of frustration manifestation [7]. The second typical reaction to frustration, according to T. Shibutani, is retreat. Retreat can be physical, for example, before a stronger opponent, or psychological, such as a person's admission that they were wrong. If the retreat is conscious, it is called restraint. Restraint is not always a constructive way out of the situation; it can later make itself felt. The author also cites an example of another reaction to frustration – fantasy, which uses images as a means of satisfying needs. Fantasy enables a person to effectively complete actions that would otherwise be almost impossible to perform. Despite the fact that fantasy is often condemned, it becomes pathological only when a person ceases to distinguish between dreams and reality.

According to B. Kreychi [3], it is important to distinguish between "adequate" or "adaptive" aggression and "inadequate" or "maladaptive" aggression. Adaptive aggression is a behavioral manifestation of internal mechanisms (biological, psychological, cognitive, emotional) that perform their natural function. Adaptive aggression helps in competitive struggle to satisfy one's needs, but it does not have serious negative consequences in the sense that exists in a particular society.

Maladaptive aggression meets two criteria. Firstly, it does not perform the function of helping in individual or group rivalry or providing protection in the context of the rules of a particular society; secondly, maladaptive aggression is a manifestation of a damaged internal mechanism, i.e., a neuropsychiatric disease. The first, socio-value criterion may change as society changes. The second, factual, must remain stable. Like mental disorders in general, maladaptive aggression lies on the border between the artificial (human-created) social world and the natural world. Thus, aggression is not necessarily considered a mental disorder or a manifestation of psychopathology, but primarily as a forced reaction to conditions created by society [3].

In particular, M. Levitov distinguished cognitive, emotional, and volitional components in aggressive behavior [4]. The cognitive component manifests in orientation, which requires understanding the situation and identifying objects of attack within it. Special attention is needed to study the influence of threat on aggression.

Not every threat elicits an aggressive state, and conversely, not every aggressive state is provoked by a threat. It is important to correctly understand the threat, analyze, and evaluate it. The state of aggression, its form, and strength depend on this. Overestimation of the threat can lead to awareness of one's powerlessness and even to the abandonment of aggression. Underestimation of the threat, on the contrary, may indicate an overestimation of one's own forces and cause a state of frustration, and sometimes even lead to defeat.

The emotional component is expressed primarily in anger, but it does not always transition into aggression. Moreover, anger does not always provoke it. For example, "powerless" anger – a reaction to frustration – does not lead to aggressive behavior. "Noble" anger – indignation about a bad deed – also does not imply aggression as behavior. In addition to anger, other emotions and feelings are also observed that are part of the emotional component of the aggressive state: ill will, malice, vindictiveness, and sometimes sadism.

According to M. Levitov, the volitional component includes purposefulness, determination, perseverance, and in some cases, initiative and courage. Often, an aggressive state arises and develops in a struggle that requires volitional qualities. But "if from the formal side the aggressive state is a volitional act, then it would be completely wrong to attribute it to manifestations of willpower. Willpower, not in the formal but in the true, meaningful sense of the term, is determined by the social value of the goal, perseverance conditioned by certain goals; it is manifested not in aggression, but in its content and opposition, that is, only in such a struggle that has social and moral positive significance" [4, pp. 53–55].

Fritz Perls, a representative of the humanistic approach in psychology, viewed aggression as an integral component of the process of interaction between the individual and the environment, necessary for adaptation and functional development. He conceptualized aggression as a set of diverse functions of the organism's contact with the environment, emphasizing the differentiation of the concepts of "destruction" and "demolition." Unlike destructive "destruction," which disrupts the contact process, "demolition" is interpreted as a constructive act aimed at deconstructing previous forms to assimilated elements. This process is necessary for the integration of new experience, whether it is the assimilation of food, processing lecture material, perception of parental instructions, or adaptation to partner habits. The absence of such "demolition" leads to the formation of introjects – internalized external elements that hinder full contact of the organism

with the environment, and which may subsequently become the object of destructive "destruction." Thus, Perls emphasized the important role of aggression as a tool that ensures dynamic adaptation and integration of experience, contributing to the development of personality [11].

4. Conclusions and Prospects for Further Research

The conducted theoretical analysis of scientific approaches to the study of aggressive behavior provides grounds for drawing the following conclusions: aggression is a multifaceted phenomenon that can act not only as destructive behavior but also as an adaptive mechanism aimed at protection, overcoming obstacles, and achieving goals. Frustration, defined as the blocking of the process of instrumental behavior, acts as a powerful stimulus for aggressive reaction. Aggressive behavior can be learned through observation and reinforcement, and also used as a tool to achieve specific goals unrelated to causing harm. Fritz Perls's concept of "constructive demolition" demonstrates that aggression can be used to "demolish" outdated forms of behavior and integrate new experience.

Prospects for further research in this area lie in the study of the neurobiological mechanisms of aggression, which will allow for a better understanding of its nature and the development of effective correction methods. It is necessary to study the influence of the social context, including cultural and social factors, on the manifestation of aggression, especially in conditions of conflict and instability. An important direction is the development of practical methods for the constructive use of aggression to overcome frustration and protection, as well as the creation of training programs for self-regulation and emotional competence skills. The study of the ethical aspects of using aggression as a tool, to prevent abuse and destructive consequences, is extremely relevant. Also promising is the further study of the positive functions of aggression, such as motivation, perseverance, and determination. Further research in this direction will help reveal the potential of aggression as a constructive force that contributes to personal growth and social adaptation.

References:

1. Bandura A., Walters R. Adolescent Aggression. A Study of the Influence of Upbringing and Family Relations. M.: April Press, EKSMO Press, 2000. P. 512.
2. Bass, A.G. Psychology of Aggression. Kyiv: Publishing Union "Andrum", 2005. - P. 60-67.

3. Kreychi B. Social Psychology of Aggression. SPb.: Prime Euroznak, 2003. 213 p.
4. Levitov N. D. Frustration as one of the types of psychological states. Questions of Psychology. 1967. No. 6. P. 38–58.
5. Petechel O. Yu. Theoretical analysis of the problem of aggression / O. Yu. Petechel // Actual problems of improving the current legislation of Ukraine. - 2017. - Issue. 44. - P. 88-102.
6. Freud S.A. General introduction to psychoanalysis. N.Y.: Garden City Publishing Co, 1943.
7. Shibutani, T. Social psychology. M.: Progress, 1967.
8. Buss A. Some determinants of rigidity in discriminationreversion leaning. J. Exp. Psycho. 1952. vol. 44. – P. 222–227.
9. Berkowitz L. Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation // Psychological Bulletin. 1989. Vol. 106, № 1. P. 59-63.
10. Dollard J., Miller N.E., Doob L.M. et al. Frustration and aggression. New Haven, CT: Yale University Press, 1939.
11. Perlz F. Teoriya geshtal't-terapii. M.: Institut Obshchegumanitarnykh issledovaniy, 2008. 320 c.
12. Rogers C.R. Toward a science of the person. Chicago: University of Chicago Press, 1964. 109–140.
13. Zillmann D. Cognition-excitation dependencies in the escalation of anger and angry aggression // The dynamics of aggression. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1994. P. 45-71.

Transliteration of References:

1. Bandura A., Walters R. Adolescent Aggression. A Study of the Influence of Upbringing and Family Relations. M.: April Press, EKSMO Press, 2000. P. 512.
2. Bass, A.G. Psychology of Aggression. Kyiv: Publishing Union "Andrum", 2005. - P. 60-67.
3. Kreychi B. Social Psychology of Aggression. SPb.: Prime Euroznak, 2003. 213 p.
4. Levitov N. D. Frustration as one of the types of psychological states. Questions of Psychology. 1967. No. 6. P. 38–58.
5. Petechel O. Yu. Theoretical analysis of the problem of aggression / O. Yu. Petechel // Actual problems of improving the current legislation of Ukraine. - 2017. - Issue. 44. - P. 88-102.
6. Freud S.A. General introduction to psychoanalysis. N.Y.: Garden City Publishing Co, 1943.
7. Shibutani, T. Social psychology. M.: Progress, 1967.
8. Buss A. Some determinants of rigidity in discriminationreversion leaning. J. Exp. Psycho. 1952. vol. 44. – P. 222–227.
9. Berkowitz L. Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation // Psychological Bulletin. 1989. Vol. 106, № 1. P. 59-63.

10. Dollard J., Miller N.E., Doob L.M. et al. Frustration and aggression. New Haven, CT: Yale University Press, 1939.
11. Perlz F. Teoriya geshtal't-terapii. M.: Institut Obshchegumanitarnykh issledovaniy, 2008. 320 c.
12. Rogers C.R. Toward a science of the person. Chicago: University of Chicago Press, 1964. 109–140.
13. Zillmann D. Cognition-excitation dependencies in the escalation of anger and angry aggression // The dynamics of aggression. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1994. P. 45-71.

The Author

Oksana HERASYMCHUK
*PhD student, Specialty 053 Psychology,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University,
Kyiv, Ukraine*
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5061-3675>
E-mail: oksana.gera.psy@gmail.com

Abstracts

ОКСАНА ГЕРАСИМЧУК. Агресія як адаптивний механізм. У статті представлено теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення агресивної поведінки, зокрема, розглядаються концепції фрустрації-агресії, соціального научіння та гуманістичної психології. Автор досліджує агресію як багатогранний феномен, що може виступати не лише як деструктивна сила, але й як адаптивний механізм для захисту та подолання фрустрації.

Проаналізовано еволюцію теорії фрустрації-агресії, починаючи з класичних робіт Дж. Долларда та Л. Берковіца, до її сучасних модифікацій. Розглянуто внесок А. Басса у вивчення інструментальної та ворожої агресії, а також соціобіхевіоральний підхід А. Бандури до агресії як соціально навченої поведінки.

Особливу увагу приділено гуманістичній перспективі Ф. Перлза, який розглядав агресію як необхідний компонент адаптації та особистісного зростання. Визначено, що агресія може бути використана для "конструктивного руйнування" застарілих форм поведінки та інтеграції нового досвіду.

На основі аналізу наукових джерел зроблено висновок про потенціал агресії як адаптивного механізму, що сприяє захисту, подоланню

фрустрації та досягненню цілей. Визначено перспективи подальших досліджень, що включають вивчення нейробіологічних механізмів агресії, впливу соціального контексту, розробку практичних методів конструктивного використання агресії, а також дослідження єдиних аспектів та позитивних функцій агресії.

Стаття сприяє глибшому розумінню агресії як складного соціального явища та її ролі в адаптації та розвитку особистості.

Ключові слова: агресія, фрустрація, теорія агресії, агресивна поведінка.

OKSANA HERASYMCZUK. Agresja jako mechanizm adaptacyjny. Artykuł przedstawia teoretyczną analizę naukowych podejść do badania zachowań agresywnych, w szczególności omawia koncepcje frustracji-agresji, uczenia się społecznego oraz psychologii humanistycznej. Autorka bada agresję jako wielowymiarowe zjawisko, które może występować nie tylko jako siła destrukcyjna, ale także jako mechanizm adaptacyjny służący ochronie i przezwyciężaniu frustracji.

Przeanalizowano ewolucję teorii frustracji-agresji, począwszy od klasycznych prac J. Dollarda i L. Berkowitza, po jej współczesne modyfikacje. Rozważono wkład A. Bassa w badanie agresji instrumentalnej i wrogiej, a także socj behawioralne podejście A. Bandury do agresji jako zachowania wyuczonego społecznie.

Szczególną uwagę zwrócono na humanistyczną perspektywę F. Perlsa, który postrzegał agresję jako niezbędny element adaptacji i rozwoju osobistego. Stwierdzono, że agresja może być wykorzystana do "konstruktywnej destrukcji" przestarzałych form zachowania i integracji nowych doświadczeń.

Na podstawie analizy źródeł naukowych wyciągnięto wniosek o potencjale agresji jako mechanizmu adaptacyjnego, który sprzyja ochronie, przezwyciężaniu frustracji i osiągnięciu celów. Określono perspektywę dalszych badań, które obejmują badanie neurobiologicznych mechanizmów agresji, wpływu kontekstu społecznego, opracowanie praktycznych metod konstruktywnego wykorzystania agresji, a także badanie etycznych aspektów i pozytywnych funkcji agresji.

Artykuł przyczynia się do głębszego zrozumienia agresji jako złożonego zjawiska społecznego oraz jej roli w adaptacji i rozwoju osobowości.

Słowa kluczowe: agresja, frustracja, teoria agresji, zachowanie agresywne.

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.10>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Olha KLYMYSHYN,
Mariia KOPCHUK-KASHETSKA,
Liliya BOGACHEVSKA,
Oksana SEMAK,
Olha MASLIJ

Psychological and pedagogical support of a student's spiritual personality development

OLHA KLYMYSHYN, MARIIA KOPCHUK-KASHETSKA, LILIYA BOGACHEVSKA, OKSANA SEMAK, OLHA MASLIJ. **Psychological and pedagogical support of a student's spiritual personality development.** *The article presents the results of a theoretical and experimental study of the problem of the psychological-pedagogical support for the development of the individual's spirituality at the student age. On the basis of a thorough analysis of modern approaches to the defining of the content of the phenomenon of spirituality, the author's concept of interpretation of the psychological content of spirituality and spiritual development was created, according to which spirituality appears as a*

complex dynamic system of the meaningful formations of the individual, represented by the ethical, aesthetic, cognitive and existential contents of the processes of reflection and construction of reality.

Spiritual development is interpreted as a process of actualization and objectification of sacramental spiritual intentions of the axiological potential of the individual "Essential Self" – goodness, beauty, truth, wellbeing as the meaning of human life in general and the subject's abilities that determine the dynamics of meaningful formations of the ethical, aesthetic, cognitive and existential content and determine the coordinates and forms of self-cognition, self-determination, self-creation, self-transcendence of the individual by joining it to the metaphysical sacred reality and fulfilling the Spiritual ideal.

The presented results of the conducted experimental research are the approval of the program of the psychological and pedagogical support for the development of students' spirituality, which included the psycho corrective, consultative and psychotherapeutic practices. In general, the results of the approbation of the program of the psychological and pedagogical support for the development of the spirituality of the personality of a student has confirmed its effectiveness. The developing and formative of the functional content of the proposed programs creates an opportunity for the development of the students' spirituality, the formation of their Spiritual "I". (M. Savchyn) in the context of the mental development of the individual as a whole. In the conditions of the correctional, consultative and psychotherapeutic practices, students become the active subjects of interaction, capable of action, of realizing their freedom to create their own spiritual world, set goals for their personal development, choose the ways of behavior and ways of realizing their own spiritual potential.

Keywords: *spirituality, spiritual potential, spiritual development, student's personality, psychological and pedagogical support, psycho-correction of spirituality, psychotherapy of spirituality.*

1. Introduction

As a response to the psychological diagnosis of crisis nature of the human living conditions of the 21st century the first author's concepts of spirituality and the spiritual development of the individual has appeared, which can become the basis for the consolidation in order to create a holistic concept of the psychology of the development of the individual's spirituality.

Most modern researchers of the psychology of spirituality (I. Bekh, M. Boryshevskii, Z. Karpenko, O. Kyrychuk, O. Kolisnyk, V. Moskalets, V. Yamnytskii, etc.) consider it from an axiological perspective.

Thus, Z. Karpenko believes that spirituality is a systemic mental formation and a higher generation of the individual, represented by his value-meaning consciousness, the immanent spiritual potential of a person, which determines his innate ability for self-development and self-determination in the space of the motivational-value relationships. Being an essential characteristic of human nature, spirituality is aimed at achieving meaningful life values based on the realization of ideal and transcendent needs, which manifests itself in the form of self-development, personal growth and creativity (V. Yamnytskii) [19].

The most essential feature of spirituality is its universal ability to cover all spectrums of effective human life (M. Boryshevskii) [3].

It is a symbol of the unity of knowledge and actions, the union of mind, feeling and will, which ensures a special quality of life of an individual. The effectiveness of spiritual values, their awareness and individuality are indicators of a developed personality, which itself is the creator of spiritual values and represents self-worth (I. Bekh) [1;2].

Spirituality is the result of the actualization of the creative potential of the individual, the formation of moral reflection, the subject's awareness of not only the freedom to perform actions, but also the responsibility for them (V. Znakov). Acting as one of the basic "existentials" of a mature personality, a higher level of self-awareness and an emotionally differentiated attitude to the phenomena of the surrounding life, spirituality means "indifference", freedom and responsibility. The dimension of spirituality opens up as a measure of personal formation and development as an opportunity. The essence of this way of existence consists in going beyond the hierarchy of narrowly personal needs into the space of universal and transcendent spiritual values.

Spirituality is a spiritual and cathartic activity that is an intensive activity aimed at self-awareness and self-evaluation of one's own inner world, self-determination and self-actualization of self-improvement potentials (O. Kyrychuk) [6]. It is the ability to create higher human values, a conscious and active attitude towards the world, to another person, to oneself. Spirituality manifests itself in the conscious choice of this attitude through the reflection of the values behind the mental meanings and in the conversion of meanings, thanks to which the motives of the search and the embodiment in the result of these higher values become the leading ones in the hierarchy (O. Kolisnyk) [12].

As an integrating factor of the individual, spirituality appears as an open system capable of continuous improvement, capable of harmonizing and giving creative vitality to personal and national character, subordinating the structure of dispositions of these characters to high ethical values which is developed in particular through creating and/or perceiving, and interpreting different art forms (V. Moskalets) [17] (see also O. Kulchytska, I. Malyshevskaya [16]).

2. Materials and Methods

The research implemented by us involved the use of the following methods: theoretical: analysis, synthesis, comparison, systematization and generalization of the theoretical foundations of the researched problem, conceptual modeling; psychodiagnostics: methods of diagnosis of the indicator of the actualization and development of the spiritual potential of the individual – "Spiritual potential of the individual" (E. Pomytkin), author's questionnaire "Spiritual world of the individual", method of incomplete sentences; diagnostic methods of the ethical component of spirituality – "Scale of Conscientiousness" (V. Melnikov, L. Yampolsky), "Scale of Benevolence" (J. Campbell), personal attitude "altruism – egoism" (N. Fetyskin, V. Kozlov, H. Manuilov); methods of diagnosing the aesthetic component of spirituality: personal creativity (E. Tunik), social creativity (N. Fetyskin, V. Kozlov, H. Manuilov), assessment of creative potential and creativity (E. Rogov); methods of diagnosis of the cognitive component of spirituality: development of reflexivity (A. Karpov), actualization and realization of the need for knowledge, self-understanding of SAMOAL (A. Lazukin in adaptation by N. Kalina); methods of diagnosis of the existential component of spirituality: life values of the individual (P. Ivanov, E. Kolobova), subject abilities and personal values (Z. Karpenko), social life (D. Leontiev); a formative experiment in the form of a series of educational trainings, consultative conversations and psychotherapeutic activities; statistical: finding average values, percentage ratios, statistical criteria for the significance of differences (Student's t-criterion, χ^2 -criterion, A-criterion of Kolmogorov-Smirnov, Z-criterion of signs, Mann-Whitney U-test) using the SPSS 17 package [8].

50 students of the 2nd and 3rd years of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University took part in the testing (approbation) of the system of the psychological support for the spiritual development of a personality (25 students of the experimental and control groups).

The goal of psycho corrective practices for the spiritual development of the young personality is the actualization of the semantic formations of the ethical, aesthetic, cognitive and existential content and their addition through the awareness and acceptance of goodness, beauty, truth, love, sacrifice as Christian values, effectively represented on the intra subjective, inter subjective and meta subjective levels; expansion of the system of awareness about oneself, about others, about the surrounding world; the formation of a life perspective and a transcendent orientation [9].

The psychological training program "Spiritual development of personality" determined the method of implementation of psycho corrective practices. Its content was based on a series of author's methods, the development of which took place taking into account three forms of communicative connections that ensure the functional effectiveness of the training. These are dialogical and discussion methods: thematic conversations like "Do you know that you are a person?", "Spiritual nature of a man", "Life as a spiritual struggle: confrontation between good and evil", "Man in the status of co-creator of the world: forms of creative self-expression", "Beauty of the human soul" etc.; game techniques: role-playing games such as "Chain of Beauty", "Find the Meaning", "The Value of My Life", psychodrama "My Inner World as a Theater Stage", "Internal Dialogue"; non-verbal and introspective methods: thematic psychodrawing "My Essential Self", "Good-Evil", "My Conscience", "Beauty that will save the world", "Roads that lead to the truth" etc.; music therapy techniques (listening to the musical works of classics – L. Beethoven, V. Mozart, N. Paganini, P. Tchaikovsky, etc.); body-oriented techniques: the following exercises "Sea", "Beautiful Flower", "Element of Fire-Good", "Free Bird"; and meditative techniques: like "Dawn", "Cloud", "Source" [9].

Formulating of the judgments of the ethical, aesthetic, cognitive, existential content in the process of reflection, realizing their position, training participants become creators of their own spirituality by integrating the conceptual and sensory knowledge into the spiritual knowledge filled with personal meaning and objective significance (V. Shadrykov). At the same time, in understanding of the separate position of the "Other" (training participant), and therefore, the bearer of other spiritual knowledge and abilities, the training participant finds his own means of self-development (V. Andriievska) and self-management (S. Rubinshtein), aimed at knowledge and self-improvement, building and implementing one's own life strategies (H. Ball) [9].

The task of the consultative practices for the spiritual development of studentship is to create conditions for the implementation of intra personal and inter personal dialogues, in the process of which actualization of the "Essential Self", psychological mechanisms of spiritual self-regulation, formation of personal experiences and reflection of the meaningful formations of spirituality takes place.

The program of advisory practices "The Way of Good and Love" was formed by thematic advisory conversations: "Spirituality of the Individual and Spiritual Personality", "Spiritual Potential of a Person", "Man at the Crossroads of Moral Choice", "Growing in Faith – Let's Grow in love", "Love as a Gift to one's Neighbor", "Spiritual Asceticism: the Path of Love and Sacrifice", "Architecture of the Inner World" etc. [9].

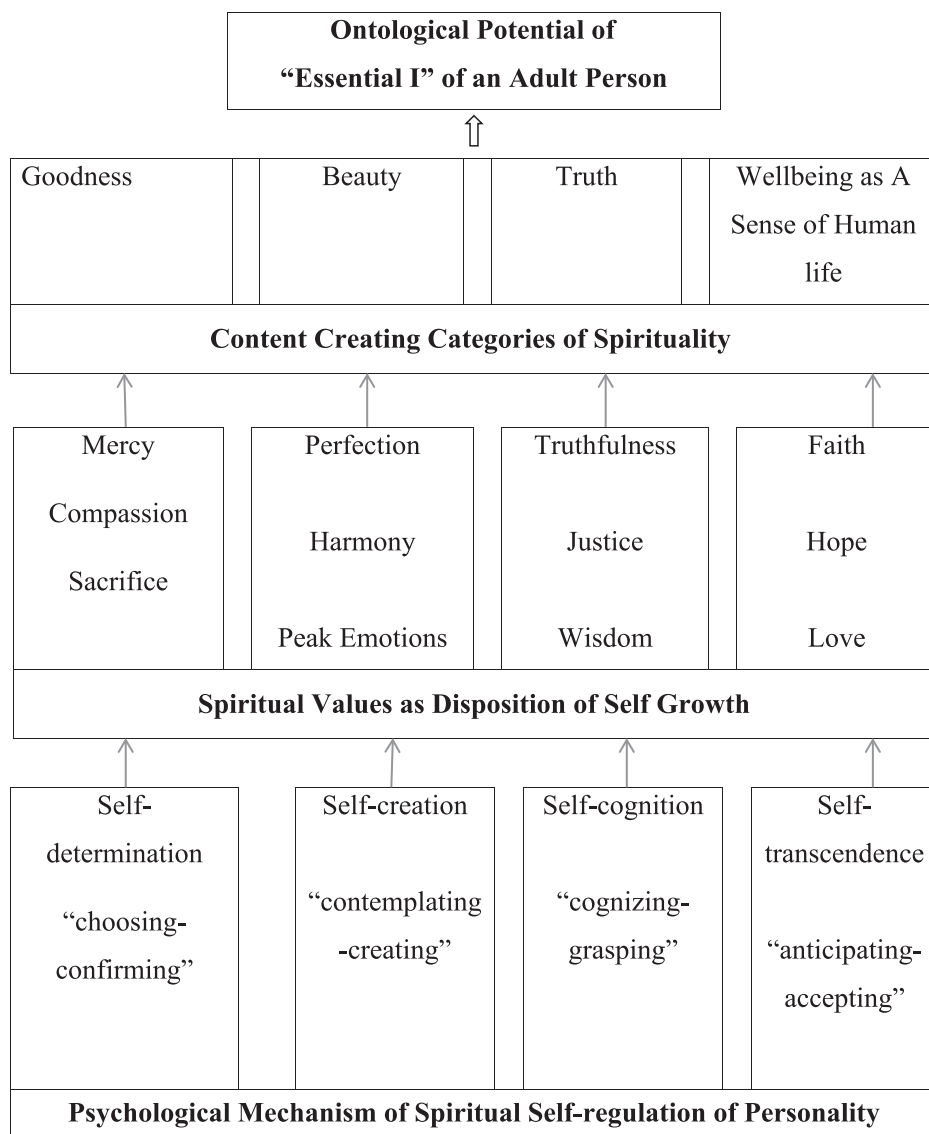
Understanding, constructing and accepting a positive image of one's "I" and developing of a sense of personal dignity and ontological freedom are the main goals of the program of psychotherapeutic measures for the spiritual development of the personality of studentship "Therapy of the Personal Self".

Methodical support for its implementation was provided by exercises to visualize the main semantic categories of spirituality – goodness, beauty, truth, wellbeing; thematic dialogues like "Toward your Self", "Following the Call of Conscience", "Existential Questions of the Spiritual Personality", "Dignity of the Human Personality", etc., art therapy techniques (using the cycle of paintings "Triumph of Progress" (Y. Mateiko), as well as meditative techniques such as "Signs of Goodness", "Gift of Love", "Toward the Truth" etc. [9].

3. Results and Discussion

When a person is born, he possesses a certain system of the spiritual intentions of the "Essential Self", which acts as a form of the representation of the spirit. These intentions as primary meanings constitute the semantic universe (V. Nalimov) and direct the formation of the value-meaning sphere of the individual. Being aware of the social values and being in correspondence with them, so they turn into personal meanings. The latter are dynamic systems of the objective reflection of reality and an emotional and selective attitude towards it, they represent a kind of fusion of affect and intellect (L. Vygotskii, B. Bratus), which makes a person a subject of life realization, actually a bearer of a spiritual hypostasis.

We interpret spirituality as a complex dynamic system of the meaningful personality formations, represented by the ethical, aesthetic,

Graph 1. Axiopsychological model of spirituality of a student's personality

cognitive and existential contents of the processes of reflection and construction of reality [8]. The internal determinants of their formation are the categories of good and evil, beautiful and ugly, true and

false, benevolence as meaning, which are presented a priori in the human psyche and actualized in the process of socialization.

Accordingly, mercy, compassion, sacrifice, perfection, harmony, peak emotions, truthfulness, justice, wisdom, faith, hope, and love are represented as spiritual values which mean dispositions of a person who is on the path of spiritual ascent to the Sanctuaries of the Spirit (Graph. 1).

Spiritual development is the process of actualization and materialization of the sacramental spiritual intentions of the axiological potential of the individual "Essential Self" – goodness, beauty, truth, well-being as the meaning of human life in general and the subject's abilities that determine the dynamics of meaningful formations of the ethical, aesthetic, cognitive and existential content and determine the coordinates and forms of self-determination, self-creation, self-cognition, self-transcendence of the individual by joining it to the metaphysical sacred reality and fulfilling the Spiritual ideal.

Spiritual development is accumulated in the life experience of a person who strives to affirm spiritual priorities in his daily actions – faith, hope, benevolence, mercy, sacrifice, wisdom, etc. [9].

Spiritual development takes place under the condition of the functioning of the internal dialogue between the "Personal Self" and the "Essential Self", the internal readiness of the individual to get closer to his "Essential Self" and actualize his meaning-making ability in relation to the "Personal Self" through self-determination, self-creation, self-cognition and self-transcendence. Spiritual development has both a conscious and unconscious nature and involves the sacralization of the life context of the individual in accordance with his deep sacramental nature, represented by the "Essential Self".

The analysis of statistical calculations made it possible to reveal the positive dynamics of the spiritual development of the studied experimental group (the average indicator of the development of spirituality before psycho corrective, consultative and psychotherapeutic practices among the students there was 32.8, after that there was 43.3 (Table 1).

Accordingly, the Student's t-test indicator for the experimental group was $2.1 > t_{kp}$ at $p=0.05$, which proves the statistical significance of the difference in the spiritual development indicator before and after the implementation of the formative influence.

In the percentage representation of the results of the diagnosis of the indicator of spiritual development, the dynamic was manifested as follows: in the control group at the stage of ascertainment section, 11.8%

Table 1. Comparative table of indicators of the spiritual development of the student youth in a psychological and pedagogical experiment

Diagnosis Criterion	Ascertainment Section				Control Section			
	Control Group (N=25)		Experimental group (N=25)		Control Group (N=25)		Experime ntal group (N=25)	
	M	δ	M	δ	M	δ	M	δ
Spiritual potential	32,6	10,33	32,8	10,34	32,64	10,33	43,32	8,12

Note: M is the average value; δ is the standard deviation.

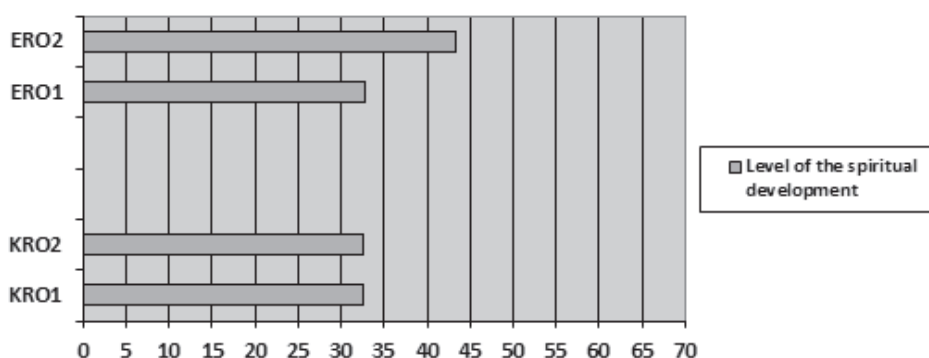
of students had a high indicator of spiritual development, average – 64%, low – 24.2% of students; in the experimental group, 11.8% of students have a high indicator of spiritual development, average – 68%, low – 20.2% of students.

The control section has revealed the following changes in the experimental group: a high level of spiritual development is characteristic of 32% of students, the average – 68%. Not a single student in the experimental group with a low level of spiritual development was found. In the control group, the situation did not change, the indicators remained the same [8].

Graph 2 graphically shows the dynamics of the indicator of the spiritual development in the conditions of a psychological-pedagogical experiment.

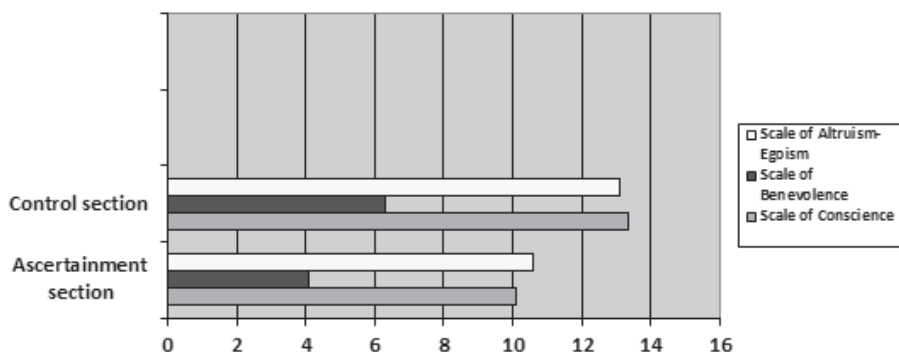
The statistical indicator of the increase in the development of the ethical component on the "conscientiousness" scale is "+0.16" for the control and "+ 3.24" for the experimental groups; according to the parameter "benevolence" – "+0.04" for the control and "+ 2.24" for the experimental groups; according to the parameter of personal attitude "altruism-egoism" – "+0.08" for the control and "+ 2.52" experimental groups. Graph 3 graphically depicts the dynamics of the development of the ethical component of spirituality in the experimental group under the conditions of a psychological and pedagogical experiment.

The statistical significance of the differences in the indicator of the development of the ethical component of the spirituality of

Graph 2. Dynamics of indicators of the spiritual development of the subjects

Note: KRO1 – ascertainment section, KRO2 – control section in the control group, ERO1 – ascertainment section and ERO2 – control section in the experimental group.

Graph 3. Dynamics of the indicator of the development of the ethical component of the spirituality of the students of the experimental group

studentship after the implementation of the formative influence is on the "conscientiousness" scale $Z = -4.221$ at $p = 0.000$; parameter "benevolence" $t = -8.041$ at $p = 0.000$; according to the personal attitude parameter "altruism-egoism" $Z = -4.177$ at $p = 0.000$ [8].

As for the development of the aesthetic component of spirituality, the nature of the changes is similar. It is possible to observe an increase in all criteria in the experimental group and the absence of significant changes in the control group (Table 2).

Table 2. Comparative table of indicators of the development of the aesthetic component of students' spirituality

Diagnosis Categories	Ascertainment Section				Control Section			
	Control group (N=25)		Experimental group (N=25)		Control group (N=25)		Experimental group (N=25)	
	M	δ	M	δ	M	δ	M	δ
Self-Creativity	64,64	3,7	64,64	3,7	64,64	3,68	80,76	8,50
Social Creativity	79,68	10,27	80,4	11,04	79,44	10,06	113,96	21,85
Creative Potential	37,72	6,44	37,280	7,5637	37,96	6,43	48,12	5,96

Note: M is the average value; δ is the standard deviation.

The statistical significance of the differences in the indicator of the development of the aesthetic component of the spirituality of studentship after the implementation of the formative influence is, according to the parameters: personal creativity $Z = -4.349$ at $p = 0.000$, social creativity $t = -10.185$ at $p = 0.000$, creative potential $Z = -4.038$ at $p = 0.000$ [8].

The development of the cognitive component of spirituality, which took place in the seventh and eighth training sessions according to the results of the control section, consisted in expanding the cognitive resource of the training participants, developing their ability to self-analysis and self-understanding. In particular, the indicators of the reflexivity parameter increased significantly (" + 26.8"). According to the three scales of the SAMOAL methodology, the following dynamics of average values were followed: "cognition need" - 6.88 $\rightarrow$ 13.4; "aspiration to creativity" - 5.52 $\rightarrow$ 13.04; "self-awareness" - 4, 68 $\rightarrow$ 13,4. No significant changes occurred in the control group (Table 3).

Under the conditions of the implementation of the corrective practices, students were offered a complex exercise aimed at self-discovery by everyone at the physical, mental and ontological levels. While performing the exercise, students gave four answers to the questions: "What is my body like?", "What is my mental potential?", "What is my essence?" and introduced them to others. The following trends were distinguished in the students' answers:

Table 3. Comparative table of indicators of the development of the cognitive component of students' spirituality

Diagnosis Criterion	Ascertainment Section				Control Section			
	Control group (N=25)		Experimental group (N=25)		Control group (N=25)		Experimental group (N=25)	
	M	δ	M	δ	M	δ	M	δ
Reflection	132,68	5,28	134,16	5,4	132,7	5,75	161	4,38
Cognition Need	6,88	1,3	6,88	1,36	7	1,32	13,4	1,08
Creativity Aspiration	5,48	1,45	5,52	1,69	5,48	1,45	13,04	0,54
Self-awareness	4,4	1,41	4,68	1,38	4,40	1,44	13,4	0,86

Note: M is the average value; δ is the standard deviation.

- evaluation of one's own body according to aesthetic criteria and acceptance of the body with the perspective of improvement (32%);
- assessment of one's talents and abilities according to the level of their knowledge and development (36%);
- assessment of one's essence according to moral criteria and personal direction (32%) [8].

The answers to the questions about self-analysis experience found the following percentage expression: 28.6% – perform self-analysis every day; 42.9% – several times a week; 21.4% – once a week; 7.1% – once a month; 0% – never. According to the students' answers, two main ways of self-awareness were also revealed by students' responses – direct (self-awareness through the analysis of their knowledge, skills, desires, interests, experiences, successes, comparison with others), indirect (opinion of parents, peers, friends, teachers). In percentage terms, the first is much higher – 72%.

The participants of the training in their self-reports also noted that self-awareness gave them "opportunities to understand themselves", "to critically approach their actions", "to understand their experiences", "to determine future life plans", "to see their shortcomings", etc. Observation of students proved that during joint work, students got to know each other well and mastered the skill of self-understanding and understanding others, the ability to characterize their colleagues quite accurately.

The statistical significance of the differences in the indicator of the development of the cognitive component of the spirituality of studentship after the realization of the formative influence is according to the parameters: reflection $t = -18.018$ at $p=0.000$, "cognition need" $Z = -4.434$ at $p=0.000$, "creativity aspiration" $Z = -4.411$ at $p=0.000$, "self-awareness" $t = -45.918$ at 0.000 [8].

The most significant changes, as evidenced by the results of diagnosis at the stage of the control section, took place according to the diagnostic parameter – the development of the existential component of spirituality. The obvious dynamics of the value-meaning sphere of the students' personality is followed. Thus, there was a change of ranks, according to the content of S. Bubnova's methodology, of values: "pleasant rest" (3→7), "high material wealth" (2→6), "search and enjoyment of the beautiful" (9→4), "love" (4→1), "helping other people, mercy" (8→2), "learning about new things in the world, nature, man" (10→8), "high social status and management of people" (6→11), "recognition and respect for people and influence on others" (7→10), "social activity to achieve positive changes in society" (11→9), "communication" (5→5), "health" (1→3). As we can see, spiritual values acquire priority in the real structure of values.

The same trend is confirmed by the empirical data of diagnosing of the level of representation of personal values, the expressiveness of subject properties and the closeness of the connection between them according to the method of Z. Karpenko. At the stage of the ascertainment section, the indicators of the ranking of values in the control and experimental groups are identical, while at the stage of the control section they acquire obvious differences (Table 4).

The first position at the stage of the control section (as well as the ascertainment) among the students of the control group is held by the personal value of the relative subjective (organismic) level of "health", while among the subjects of the experimental group, after the implementation of the formative influence, it changes its position from the first to the third, and the personal value "kindness" occupies the first place. The second position belongs to the value of "benefit" in the control group, while the students of the experimental group have values of the absolutely subjective level – "harmony with oneself and the world".

The third position in the control group is occupied by the value "fairness", to which the subjects of the experimental group give the sixth place. The fourth ranking place is occupied by the value "kindness" in the control group, and the value "strive for perfection" in the experimental group. The fifth position in the hierarchy of values in both control and

Table 4. Statistical average and rank indicators of the choice of personal values of the researched according to the method of Z.S. Karpenko

Values	Ascertainment Section						Control Section					
	Control			Experimental			Control			Experimental		
	group			group			group			group		
	M	δ	R	M	δ	R	M	δ	R	M	δ	R
Health	1,92	0,49	1	1,92	0,49	1	1,92	0,49	1	5,0	0,00	3
Truth	4,72	0,84	5	4,72	0,84	5	4,72	0,84	5	3,76	0,59	5
Justice	2,96	0,35	3	2,96	0,35	3	2,96	0,35	3	6,12	0,33	6
Benefit	1,16	0,38	2	1,16	0,38	2	1,16	0,38	2	6,88	0,33	7
Kindness	4,52	0,65	4	4,52	0,65	4	4,52	0,65	4	1,92	0,49	1
Desire for perfection	5,68	0,55	6	5,68	0,55	6	5,68	0,55	6	3,16	0,37	4
Harmony with oneself and the world	6,96	0,20	7	6,96	0,20	7	6,96	0,20	7	1,20	0,41	2

Note: M is the average value; δ is the standard deviation.

experimental groups is occupied by the value "truth". The last place in the ranked series of values among the subjects of the control group is occupied by "harmony with oneself and the world" as the most unpopular value, and the value "usefulness" among the subjects of the experimental group [8].

Table 5 presents the average and ranked indicators of the choice of subject properties by the subjects, which testify to the dynamics of the dispositional formations of the personality in the subjects of the experimental group.

The increase in the "Total health index" parameter according to the D. Leontiev LCO (Life Content Orientations) method is "+0.002" in the control group, "+24.64" in the experimental group. The statistical significance of differences in the index of the development of the existential component according to this parameter in the experimental group is $-t = -16.991$ at $p=0.000$ [8].

Table 5. Statistical averages and ranked indicators of the selection of subject's properties of the researched according to the method of Z Karpenko

Subject properties	Ascertainment Section						Control Section					
	Control group			Experimental group			Control group			Experimental group		
	M	δ	R	M	δ	R	M	δ	R	M	δ	R
Anticipation	1,20	0,41	1	1,20	0,41	1	1,20	0,41	1	4,08	0,40	5
Duty "necessity"	1,80	0,41	5	1,80	0,41	5	1,80	0,41	5	4,88	0,33	4
Conscience must	3,12	0,33	3	3,12	0,33	3	3,12	0,33	3	3,04	0,20	3
Decision Should do	3,96	0,35	2	3,96	0,35	2	3,96	0,35	2	1,44	0,51	2
Sense "accept"	4,96	0,20	4	4,96	0,20	4	4,96	0,20	4	1,52	0,50	1

Note M is the average value; δ – standard deviation; R is rank.

4. Conclusions

The structural and functional modeling of the phenomenon of spirituality led to the definition of the latter as a complex dynamic system of the meaning formations of the individual, represented by the ethical, aesthetic, cognitive and existential contents of the processes of reflection and construction of reality. The functional manifestation of a person's spirituality occurs at three levels of a person's life – intra subjective, inter subjective, and meta subjective, which are subject to the logic of holonomic inclusion.

Spiritual development is the process of actualization and materialization of sacramental spiritual intentions of the axiological potential of the individual "Essential Self" – goodness, beauty, truth, wellbeing as the meaning of human life in general and subject's abilities that determine the dynamics of the meaningful formations of the ethical, aesthetic, cognitive and existential contents and determine the coordinates and forms of self-determination, self-creation, self-cognition,

self-transcendence of the individual by joining it to the metaphysical sacred reality and fulfilling the Spiritual ideal.

The implementation of the psychological-pedagogical support for the development of students' spirituality is primarily aimed at creating the conditions for a developmental impact on the inner world, the spiritual sphere of the individual, and promoting the formation and affirmation of transcendental values. The developed and tested system of the consultative-corrective and rehabilitation-therapeutic measures formed the content of the psychological-pedagogical support for the spiritual development of the individual, proving its psycho practical effectiveness and efficiency in the conditions of the educational process, in the areas of individual and group counseling and psychotherapy.

The implementation of psycho techniques for the actualization of the "Essential Self", psychological mechanisms of spiritual self-regulation, the expansion of the cognitive resource of consciousness and the activation of spiritual self-development efforts, as well as narrative psycho techniques ensured the activation of the spiritual intentions of self-cognition, self-determination, self-creation, self-improvement of the personality, the formation of the experience of personal experiences and the reflection of meaningful formations of spirituality, dispositional formations Christian-oriented content: mercy, compassion, sacrifice, neutralization of spiritual deformations and restoration of a sense of wholeness, inner-personal harmony, personal dignity and ontological freedom.

The effectiveness of the implementation of the psychological and pedagogical support for the spiritual development of the student's personality was confirmed by the results of the control section of the indicators of the spiritual development of the studied experimental group. So, in particular, at the stage of the ascertainment section in the experimental group, a high level of spiritual development was diagnosed in 11.8% of respondents, average – 68%, low – 20.2%, while at the stage of the control section, not a single student with a low level identified spiritual development. A high level was found in 32%, an average level in 68% of the subjects ($t=5.57$, $p\leq 0.000$).

At the same time, the significant dynamics of the average values: the indicator of the development of the ethical component according to the parameters "conscientiousness" $10.12\rightarrow 13.36$ ($Z=4.221$, $p\leq 0.000$) and "benevolence" $4.08\rightarrow 6.32$ ($t=8.04$, $p\leq 0.000$); indicator of the development of the aesthetic component according to the parameters "personal creativity" $64.64\rightarrow 80.76$ ($Z=4.35$, $p\leq 0.000$) and "social creativity" $80.4\rightarrow 113.96$ ($t=10.19$,

$p \leq 0.000$); indicator of the development of the cognitive component according to the parameter "reflexivity" $134.16 \rightarrow 161$ ($t=18.02$, $p \leq 0.000$), the scales "need for knowledge" $6.88 \rightarrow 13.4$ ($Z=4.434$, $p \leq 0.000$) and "self-awareness" T $4.68 \rightarrow 13.4$ ($Z=4.411$, $p \leq 0.000$); the index of the development of the existential component according to the "meaningfulness of life" parameter $108.8 \rightarrow 133.4$ ($t=16.991$, $p \leq 0.000$). No positive dynamics were found in the control group.

References:

1. Бех, І. 2003. Виховання особистості: навч.-метод. посібник. К 2. К.: Либідь.
2. Бех, І. 2012. Особистість у просторі духовного розвитку. К.: Академвидав.
3. Боришевський, М. 2006. Духовність як міра довершеності особистості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. VIII, вип.6. К.
4. Карпенко, З. 2018. Аксиологічна психологія особистості : монографія. 2-ге вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ.
5. Карпенко, З.С. 2001. Герменевтика психологічної практики. К.: РУТА.
6. Киричук, О., Киричук, В.О., Киричук В.В. 2008. Народження та зростання духовної особистості: теорія, діагностика, тренінг. Навчально-методичний посібник. Київ.
7. Климишин, О. 2006. Теоретичне моделювання феномена духовності особистості. Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. Вип. IX. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ.
8. Климишин, О. 2013. Християнсько-психологічні основи духовного розвитку особистості: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07. Київ.
9. Климишин, О. 2013. Християнсько-психологічні основи духовного розвитку особистості: Автореф. дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07. Київ.
10. Климишин, О. 2010. Психологія духовності особистості: християнсько-орієнтований підхід: монографія. Івано-Франківськ: Гостинець.
11. Климишин, О., Семак О. 2008. Творчість як спосіб репрезентації духовної природи особистості. Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. 2008. Спеціальний випуск.
12. Колісник, О. 2007. Психологія духовного саморозвитку особистості: Монографія. Луцьк: РВВ «Вежа».
13. Kopchuk-Kashetska Maria, Dovgij Oleg , Klepar Maria. 2021. Pedagogy of partnership in the spiritual education of students of new ukrainian school in mountainous regions. Mountain School of Ukrainian Carpaty №25.
14. Kopchuk-Kashetska Mariia, Klymyshyn Olha, Semak Oksana, Yaroshenko Iryna, Maslii Andreja Olha. 2022. Modern Psychological and Teaching Technologies for Implementing the Educational Process in Higher Educational Institutions of Ukraine. Journal of Curriculum and Teaching Vol.11, No.3; Special Issue.

15. Копчук-Кашецька, М., Білавич, Г., Салига, Н. 2022. Концепція духовно-морального виховання особистості у вимірі творчої спадщини Василя Сухомлинського крізь погляд сьогодення. Нова педагогічна думка. Т. 110. № 2.
16. Москалець, В. 1994. Психологічний зміст духовності і духовність мистецтва. Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості. І част. III розд. К.
17. Савчин, М. 2010. Духовний потенціал людини. 2-ге вид., перероб. та доп. Івано-Франківськ: Місток НВ.
18. Ямницький, В. 2012. Духовність особистості: психологічний підхід. Філософія. Педагогіка. Суспільство. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 2.

Transliteration of References:

1. Bekh, I. (2003). Personality education: the teaching method. manual. K.: Lybid.
2. Bekh, I. (2012). Personality in the space of spiritual development. K.: Akademydav.
3. Boryshevskiy, M. (2006). Spirituality as a measure of personality perfection. Collection of scientific works of H. Kostiuk Institute of Psychology of the APS of Ukraine / Ed. S.D. Maksymenko Vol. VIII, issue 6. K.
4. Karpenko, Z. (2018). Axiological personality psychology: monograph. 2nd ed., revised, supplemented. Ivano-Frankivsk.
5. Karpenko, Z.S. (2001). Hermeneutics of the psychological practice. K.: Ruta.
6. Kyrychuk, O., Kyrychuk, V.O., Kyrychuk V.V. (2008). The birth and growth of a spiritual personality: theory, diagnosis, training. Educational and methodological manual. Kyiv.
7. Klymyshyn, O. (2006). Theoretical modeling of the phenomenon of personality spirituality. Bulletin of the Precarpathian University. Philosophical and psychological sciences. Vol. IX. Ivano-Frankivsk: VDV TSIT
8. Klymyshyn, O. (2013). Christian-psychological foundations of the spiritual development of the individual: dissertation. ... doctor of psychology sciences: 19.00.07. Kyiv.
9. Klymyshyn, O. (2013). Christian-psychological foundations of the spiritual development of the personality: Author's abstract. thesis ... doctor of psychology sciences: 19.00.07. Kyiv.
10. Klymyshyn, O. (2010). Psychology of the spirituality of the individual: a Christian-oriented approach: monograph. Ivano-Frankivsk: Hostynets.
11. Klymyshyn, O., Semak O. (2008). Creativity as a way of representing the spiritual nature of the individual. Bulletin of the Precarpathian University. Philosophical and psychological sciences. 2008. Special issue.
12. Kolisnyk, O. (2007). Psychology of the spiritual self-development of the individual: Monograph. Lutsk: RVV "Vezha".
13. Kopchuk-Kashetska Maria, Dovhyi Oleh, Klepar Maria. (2021). Pedagogy of partnership in the spiritual education of students of new Ukrainian school in the mountainous regions. Mountain School of Ukrainian Carpathians #25.

14. Kopchuk-Kashetska Mariia, Klymyshyn Olha, Semak Oksana, Yaroshenko Iryna, Maslii Andreja Olha. (2022). Modern Psychological and Teaching Technologies for Implementing the Educational Process in Higher Educational Institutions of Ukraine. *Journal of Curriculum and Teaching* Vol.11, No.3; Special Issue.
15. Kopchuk-Kashetska M., Bilavich, G., Saliga, N. (2022). The concept of spiritual and moral education of the individual in the dimension of the creative heritage of Vasyl Sukhomlynsky through the perspective of today. A new pedagogical thought. Vol. 110. No. 2.
16. Kulchytska Olga, Malyshevskaya Iryna. (2022). A contemporary free verse from American and Ukrainian readers' perspectives. *Respectus Philologicus*. No. 42 (47), pp. 76-93. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/RESPECTUS.2022.42.47.110>.
17. Moskalets V. (1994). Psychological meaning of spirituality and spirituality of art mentality Spirituality. Self-development of personality. Part 1. Chapter III. K.
18. Savchyn, M. (2010). Spiritual potential of a person. 2nd ed., Ivano-Frankivsk: Mistok NV.
19. Yamnytskii, V. (2012). Spirituality of the individual: a psychological approach. Philosophy. Pedagogy. Society. Collection of scientific works of Rivne State Humanitarian University. Vol. 2.

Authors

Olha KLYMYSHYN

*Doctor of Psychological Sciences,
Professor of Faculty of Psychology,
Department of Developmental Psychology,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3943-4397>
E-mail: olha.klymyshyn@pnu.edu.ua*

Mariia KOPCHUK-KASHETSKA

*Candidate of Pedagogical Sciences
(PhD in Pedagogical),
Associate Professor, Pedagogical Faculty,
Department of Primary Education
and Educational Innovations,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1671-3710>
E-mail: mariia.kopchuk-kashetska@pnu.edu.ua
E-mail: maria270775@ukr.net*

Oksana SEMAK

Candidate of Philological Sciences

(PhD in Philology), Associated Professor,

Faculty of History, Political Science and

International Relations,

Department of Foreign Languages and Translation,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4579-8733>

E-mail: oksana.semak@pnu.edu.ua

E-mail: oksem@meta.ua

Liliya BOGACHEVSKA

Candidate of Philological Sciences

(PhD in Philology), Associated Professor,

Department of English Philology Faculty of Foreign Languages,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2367-541X>

E-mail: lilia.bogachevska@pnu.edu.ua

Olha MASLIJ

Candidate of Historical Sciences

(Doctor of Philosophy in

History (PhD in History)), Associate Professor

Ivan Zlatoustyi Ivano-Frankivsk Academy

Theological Faculty, Department

of Social and Humanitarian

Disciplines Ivano-Frankivsk, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9878-7128>

E-mail: andrea.zsm@gmail.com

Abstracts

ОЛЬГА КЛИМИШИН, МАРІЯ КОПЧУК-КАШЕЦЬКА, ЛІЛІЯ БОГАЧЕВСЬКА, ОКСАНА СЕМАК, ОЛЬГА МАСЛІЙ.
Психолого-педагогічний супровід розвитку духовності особистості в студентському віці. В статті представлено результати теоретичного та експериментального дослідження проблеми психолого-педагогічного супроводу розвитку духовності особистості в студентському віці. На основі ґрунтовного аналізу сучасних підходів до означення змісту феномену духовності створено авторську концепцію трактування психологічного змісту духовності та духовного розвитку за якою духовність постає як складна динамічна система смислових утворень особистості, репрезентована етичним, естетичним, пізнавальним та екзистенційним змістами процесів відображення та конструювання дійсності. Духовний розвиток трактується як процес актуалізації й опрідметнення сакраментальних духовних інтенцій аксіопсихологічного потенціалу особистості (Сутнісне Я) – добра, краси, істини, блага як сенсу людського життя загалом та суб'єктних здатностей, що зумовлюють динаміку смислових утворень етичного, естетичного, пізнавального та екзистенційного змісту і визначають координати й форми самопізнання, самовизначення, самотворення, самотрансценденції особистості шляхом її приєднання до метафізичної сакральної реальності та сповнення Духовного ідеалу.

Презентовані результати проведеного експериментального дослідження - апробація програми психолого-педагогічного супроводу розвитку духовності студентів, яка включала психокорекційні, консультативні та психотерапевтичні заходи. У цілому результати апробації програми психолого-педагогічного супроводу розвитку духовності особистості студентської молоді підтвердили його ефективність. Розвиваюча та формуюча функціональна змістовність запропонованих програм створює можливість розвитку духовності студентів, становлення їх Духовного "Я" (М.В.Савчин) у контексті психічного розвитку особистості в цілому. В умовах корекційних, консультативних та психотерапевтичних заходів студенти постають активними суб'єктами взаємодії, здатними до дій, до усвідомлення своєї свободи творити власний духовний світ, ставити мету особистісного розвитку,

обирали способи поведінки та шляхи реалізації власного духовного потенціалу.

Ключові слова: духовність, духовний потенціал, духовний розвиток, особистість студента, психолого-педагогічний супровід, психокорекція духовності, психотерапія духовності.

OLHA KLYMYSHYN, MARIIA KOPCHUK-KASHETSKA, LILIIA BOHACHEVSKA, OKSANA SEMAK, OLHA MASLII. **Wsparcie psychologiczno-pedagogiczne rozwoju duchowości jednostki w wieku studenckim.** W artykule przedstawiono wyniki teoretycznego oraz eksperymentalnego badania problemu psychologicznego i pedagogicznego wsparcia w rozwoju duchowości jednostki w wieku studenckim. Na podstawie dogłębnej analizy współczesnych podejść do definiowania fenomenu duchowości opracowano autorską koncepcję interpretacji psychologicznego wymiaru duchowości i rozwoju duchowego, zgodnie z którą duchowość stanowi złożony dynamiczny system sensotwórczych składników osobowości, reprezentowany przez wymiary etyczny, estetyczny, poznawczy oraz egzystencjalny procesów refleksji i konstruowania rzeczywistości. Rozwój duchowy interpretowany jest jako proces aktualizacji i urzeczywistnienia sakramentalnych intencji duchowych aksjopsychologicznego potencjału jednostki (Ja Esencjalnego) - dobra, piękna, prawdy i wartości jako ogólnego sensu ludzkiego życia oraz podmiotowych zdolności determinujących dynamikę etycznych, estetycznych, poznawczych i egzystencjalnych formacji sensotwórczych, poznawczego i egzystencjalnego wymiaru oraz określają współrzędne i formy samopoznania, samookreślenia, samokreacji, samotranscendencji jednostki poprzez jej zjednoczenie z metafizyczną sakralną rzeczywistością oraz spełnienie Ideału Duchowego.

Prezentowano wyniki badania eksperymentalnego - ewaluacji programu wsparcia psychologiczno-pedagogicznego dla rozwoju duchowości studentów, obejmującego działania psychokorekcyjne, konsultacyjne i psychoterapeutyczne. Wyniki ewaluacji programu psychologiczno-pedagogicznego wsparcia rozwoju duchowości osobowości młodzieży akademickiej potwierdziły jego skuteczność. Rozwojowe i kształtujące treści funkcjonalne proponowanych programów stwarzają możliwość rozwoju duchowości studentów, kształtowania ich Duchowego „Ja” (M.V. Savchyn) w kontekście całościowego rozwoju psychicznego jednostki. W warunkach działań korekcyjnych, konsultacyjnych i psychoterapeutycznych studenci stają się aktywnymi podmiotami interakcji, zdolnymi do działania,

uświadomienia swojej wolności w kreowaniu własnego świata duchowego, wyznaczania celów rozwoju osobistego, wyboru sposobów postępowania i ścieżek realizacji własnego potencjału duchowego.

Słowa kluczowe: *duchowość, potencjał duchowy, rozwój duchowy, osobowość studenta, wsparcie psychologiczno-pedagogiczne, psychokorekcja duchowości, psychoterapia duchowości.*

Contents

1. EDUCATION IN WARTIME 3

**Andrii BORYSENKO, Anna ANTONENKO,
Mykola KONDRATIUK, Vasyl BARDOV,
Oksana PARFIONOVA**

The role of current academic performance of medical students in preparation for the final exam: experience in teaching the discipline "Hygiene and Ecology" 4

Olga BANIT

Psychological support of the educational process in Ukrainian universities in wartime conditions 20

Tetyana ONISHCHENKO, Olena KORNIENKO, Olena RYABOKON, Volodymyr SALIONOV

The problem of finding and implementing modern interactive technologies as a principle of effective education reform during active hostilities 31

Serhii PANOV, Raisa KUZMENKO,

Training of scientific and technical translation specialists in Higher education institutions during the war in Ukraine. 41

**Kateryna KHOMENKO, Oleksii KHOMENKO,
Yaroslava KHYZHNYA**

Tolerance as a professional competence of a doctor 53

Oleh YATSUKH

Educational innovations and digital technologies as an opportunity to improve the educational environment in Ukraine during martial law 68

2. PROBLEMS OF MODERN EDUCATION 82**Inna ABRAMOVA**

Linguistic training of foreign students in the context of digitalization of education. 83

Milena KUZNETSOVA, Viktoriia BIBICHENKO, Irena**KUZNETSOVA, Kostiantyn KUZNETSOV, Maryna****KOVALTSOVA, Larysa KRASNIKOVA**

The impact of communication culture of medical university teachers on conflict resolution between students 99

3. CURRENT ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH 118**Oksana HERASYMCHUK**

Aggression as an adaptive mechanism 119

Olha KLYMYSHYN, Mariia KOPCHUK-KASHETSKA,**Liliya BOGACHEVSKA, Oksana SEMAK, Olha MASLIJ**

Psychological and pedagogical support of a student's spiritual personality development 136

Spis treści

1. EDUKACJA W WARUNKACH WOJNY..... 3

Andrii BORYSENKO, Anna ANTONENKO, Mykola KONDRATIUK, Vasyl BARDOV, Oksana PARFIONOVA

Rola bieżących wyników akademickich studentów medycyny w przygotowaniach do egzaminu końcowego: doświadczenie w nauczaniu przedmiotu "Higiena i Ekologia". 4

Olga BANIT

Psychologiczne wsparcie procesu edukacyjnego na Ukrainських uniwersytetach w warunkach wojennych..... 20

Tatiana ONISZCZENKO, Olena KORNIENKO, Olena RYABOKON, Wołodymyr SALIONOW

Problem znalezienia i wdrożenia nowoczesnych technologii interaktywnych jako zasada efektywności reformowania edukacji w czasie aktywnych działań wojennych. 31

Sierhij PANOW, Raisa KUZMIENKO

Kształcenie specjalistów w dziedzinie tłumaczeń naukowych i technicznych w szkołach wyższych w czasie wojny na Ukrainie. 41

Kateryna KHOMENKO, Oleksii KHOMENKO, Yaroslava KHYZHNYA

Tolerancja jako kompetencja zawodowa lekarza. 53

Oleh YATSUKH

Innowacje edukacyjne i technologie cyfrowe jako szansa na poprawę środowiska edukacyjnego na ukrainie w czasie stanu wojennego. 68

2. PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ EDUKACJI 82**Inna ABRAMOVA**

Kształcenie językowe studentów zagranicznych w kontekście digitalizacji edukacji. Artykuł poświęcony jest kwestii przygotowania językowego studentów zagranicznych w warunkach cyfryzacji edukacji. 83

**Milena KUZNETSOVA, Victoria BIBICHENKO,
Irena KUZNETSOVA, Kostiantyn KUZNETSOV,
Marina KOVALTSOVA, Larisa KRAŚNIKOWA**

Wpływ kultury komunikacji nauczycieli wyższych uczelni medycznych na rozwiązywanie konfliktów pomiędzy kandydatami. 99

**3. AKTUALNE ASPEKTY BADAŃ
PSYCHOLOGICZNYCH 118****Oksana HERASYMCZUK**

Agresja jako mechanizm adaptacyjny. 119

**Olga KŁYMYSZYN, Maria KOPCZUK-KASHETSKA,
Oksana SEMAK, Lilia BOGACZEWSKAJA, Olga MASLIJ**

Wsparcie psychologiczne i pedagogiczne dla rozwoju duchowości osobistej uczniów. 136

Зміст

1. ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ 3

**Андрій БОРИСЕНКО, Анна АНТОНЕНКО,
Микола КОНДРАТЮК, Василь БАРДОВ,
Оксана ПАРФЬОНОВА**

Роль поточної академічної успішності студентів-медиків у підготовці до фінального іспиту: досвід викладання дисципліни "Гігієна та екологія". 4

Ольга БАНІТ

Психологічний супровід освітнього процесу в університетах України в умовах війни. 20

Тетяна ОНІЩЕНКО, Олена КОРНІЄНКО, Олена РЯБОКОНЬ, Володимир САЛЮНОВ

Проблема пошуку і впровадження сучасних інтерактивних технологій як принцип ефективності реформування освіти під час ведення активних бойових дій. 31

Сергій ПАНОВ, Раїса КУЗЬМЕНКО

Підготовка фахівців науково-технічного перекладу у вищих навчальних закладах під час війни в Україні. Мета дослідження. 41

**Катерина ХОМЕНКО, Олексій ХОМЕНКО,
Ярослава ХИЖНЯ**

Толерантність як професійна компетентність лікаря. 53

Олег ЯЦУХ

Освітні інновації та цифрові технології як можливість покращення освітнього середовища в Україні під час дії воєнного стану. 68

2. ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ 82**Інна АБРАМОВА**Лінгвістична підготовка іноземних студентів в
умовах діджиталізації освіти. 83**Мілена КУЗНЕЦОВА, Вікторія БІБІЧЕНКО,
Ірена КУЗНЕЦОВА, Костянтин КУЗНЕЦОВ,
Марина КОВАЛЬЦОВА, Лариса КРАСНІКОВА**Вплив культури спілкування викладачів закладів
вищої медичної освіти на вирішення конфліктів
між здобувачами. 99**3. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ. 118****Оксана ГЕРАСИМЧУК**

Агресія як адаптивний механізм. 119

**Ольга КЛИМИШИН, Марія КОПЧУК-КАШЕЦЬКА,
Лілія БОГАЧЕВСЬКА, Оксана СЕМАК, Ольга МАСЛІЙ**Психолого-педагогічний супровід розвитку
духовності особистості в студентському віці. 136

WORK APPLICATION

Editorial Board EHS:S&S Takes the evaluation and publication of original materials, previously unpublished texts and only the ones that at the same time do not pass any publishing process.

Language(s) of publication: English, Polish. Possibility of the publication to further the stated languages - by the decision of the editorial board.

Authors who wish to publish the article in „European Humanities Studies: State and Society”, must send it to the E-mail: ehs.state@gmail.com, contains information about the author: academic degree and academic title, place of work (university, college, department), city, country, e-mail address.

After the successful Peer-review materials obtained the author will receive official notification of acceptance of an article for publication and preparation for publication. After receiving such notice, the author directs the editorial board of the Declaration of the author (download): print, fill out "by hand", sign, scan and send by e-mail edition: ehs.state@gmail.com

Declaration of the author:

- confirms that his / her text does not violate the rights of third parties, and is not in consideration for publication in any edition;
- confirms the accuracy and completeness of the copyright data (affiliation);
- agrees to submit personal information in electronic and printed form;
- in the case of collective work, the authors indicate the proportion of personal contributions (in accordance with the recommendations of the Ministry of Science and Higher Education, and in order to counter the practice of "ghostwriting" and "guest authorship").

Payment of printing costs (when it is necessary) carried out by the author only after the successful completion of a preliminary review procedure and the adoption of the Declaration of the editorship of the author.

Edition does not pay fees for the publication of the texts on the pages of the EHS:S&S. The editors reserve the right to make minor changes and reductions in the articles, which have no influence on their content, notifying the author.

**THE JOURNAL IS AVAILABLE ONLINE IN THE FOLLOWING DATABASES /
CZASOPISMO JEST DOSTĘPNE ONLINE W BAZACH:**

Index Copernicus International (<http://www.indexcopernicus.com>)

Link: <http://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46623>

Biblioteka Narodowa (https://alpha.bn.org.pl/search*pol)

Polska Bibliografia Naukowa (<https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/works/734610>)

Centrum NUKAT (<http://katalog.nukat.edu.pl/lib/item?id=chamo:3718161&theme=nukat>)

<http://ehs.eeipsy.org> (OJS access on-line)

Address for correspondence of the Editorial
European Humanities Studies: State and Society

Adres korespondencyjny redakcji
European Humanities Studies: State and Society

E-mail: ehs.state@gmail.com

**Website /
Adres strony internetowej**

<http://ehs.eeipsy.org>

EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society /
EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE: Państwo i Społeczeństwo. –
Issue 1, 2025 - (Poland - Ukraine)
DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.00>

International Publishing / Międzynarodowe Wydawnictwo

East European Institute of Psychology (EEIP) / Wschodnioeuropejski Instytut Psychologii

Oddział w Krakowie (Polska) - 30-009 Kraków

tel. +48 797 325 749

Oddział w Kijowie (Ukraina) - 03039, Kijów, Ukraina

str. Holosiivska 13, of. 528-530, 03039, Kyiv, Ukraine

tel. +380442570710, +380443608622

e-mail: ehs.state@gmail.com

Partnership / Współpraca

Polska Akademia Nauk, pl . Defilad 1, 00-901 Warszawa, Poland (Przedstawicielstwo w Kijowie)

Fundacja im. M. Reja, Kraków

ul. Nad Potokiem 20, 30-830 Kraków, Poland